

MEDEDEELINGEN

VAN DE

KIRTYA LIEFRINCK - VAN DER TUUK

AFLEVERING 13

Onder Redactioneele verantwoordelijkheid van het
Curatorium van de Kirtya Lieftrinck-Van der Tuuk.

INHOUD :

Het verhaal van den Halve op Java, Bali en Lombok door Dr. C. Hooykaas.	1
Manak Salah in désa Boelèlèng en omstreken door Wajan Bhadra.	16
Lontar als schrijfmateriaal door C. J. Grader en Dr. C. Hooykaas	23
Bladvulling : Eenige Balische raadsels door I Wajan Bhadra.	29
De lontarstichting geheeten Kirtya Lieftrinck-Van der Tuuk te Singaradja in 1940.	30
Vierde lijst van aanwinsten der Lontar-Bibliotheek van de Stichting Kirtya Lieftrinck-Van der Tuuk te Singaradja (Februari-November 1940).	32
Lijst der Sasaksche Geschriften van de Kirtya Lieftrinck-Van der Tuuk te Singaradja (November 1940).	42
Boekbespreking : Weer drie romans van liefde en dood op Bali door Dr. C. Hooykaas	44

Gemeenschappelijke Uitgave van
Kirtya Lieftrinck-Van der Tuuk en Het Java-Instituut

SINGARADJA (BALI)

1941

JOGJAKARTA (JAVA)

CURATORIUM VAN DE STICHTING KIRTYA LIEFRINCK-VAN DER TUUK TE SINGARADJA

Voorzitter : De Resident van Bali en Lombok.
Plaatsverv. voorzitter : De Zelfbestuurder van Boelèlèng.
Secretaris-penningmeester : De Residentie-secretaris.

Leden : Bali :	Badoeng	: Padanda Gdé Pamaron	Moenggoe
	Bangli	: Anak Agoeng Anom	Soesoet
	Boelèlèng	: I Njoman Kadjeng	Singaradja
	Djembrana	: I Goesti Poetoe Mahajoen	Negara
	Gianjar	: Tjokorda Gdé Raka Soekawati	Kadéwatan
	Karangasem	: Ida Njoman Dangin	Karangasem
	Kloengkoeng	: Ida Bagoes Tantra	Bandjarangkan
	Tabanan	: Padanda Gdé Anom Manoeaba	Tabanan
Lombok :	Midden	: A. J. C. Riel	Praja
	Oost	: Raden Soedjono	Tété Batoe (Selong)
	West	: Padanda Gdé Ketoet Boeroean	Pagesangan.

Het gebouw der stichting staat aan de De Haze Winkelman-laan te Singaradja.
Dagelijks geopend van 7—14 uur ; telefoon Singaradja 18.

Bibliothecaris : I WAJAN BHADRA.

Adviseur : Dr. C. HOOYKAAS.

DE MEDEDEELINGEN VAN DE KIRTYA LIEFRINCK-VAN DER TUUK

zijn van 1929—1941 verschenen in 13 nummers en 2 bijlagen (meestal octavo-formaat) welke alle bij de Kirtya nog te krijgen zijn tegen de ondervolgende prijzen (bij vooruitbetaling franco) :

1.	1 October	1929, Singaradja-Solo, VIII + 64 p. + 7 fig.	f 1.—
2.	1 Maart	1930, Singaradja-Solo, 56 p. + 4 fig.	„ 1.—
3.	1 November	1931, Singaradja 80 p.	„ 1.—
4.		1935, Singaradja-Solo, XVI + 100 p.	„ 1.50
5.		1937, Singaradja-Solo, 124 p. + 14 fig.	„ 2.—
Bijlage afl. V.	1937, N. V. G. Kolff en Co, Soerabaja, 24 p.		„ 0.50
	(Het „Mebasan” of de Beoefening v/h Oud-Javaansch op Bali door I Wajan Bhadra)		
6.		1939, Singaradja-Bandoeng, 116 p. + 1 fig.	„ 2.—
Bijlage afl. VI	[1939, Singaradja, gestencild]	21 p. (4°)	„ 0.50
	(Lijst der aanwinsten van de lontarbibliotheek tusschen Juni 1936 en Februari 1939)		
7-10.		1939, Singaradja (Bali), 352 p.	„ 1.—
	Beknopt Sasaksch-Nederlandsch Woordenboek door Dr. R. Goris.		„ 6.—
11.	[Mei]	1940, Singaradja-Jogjakarta, 24 p. + 7 fig.	„ 1.—
12.	[October]	1940, Singaradja-Jogjakarta, 46 p.	„ 1.—
13.	[Januari]	1941, Singaradja-Jogjakarta, 48 p.	„ 1.—

Het lidmaatschap van de Kirtya bedraagt f 2.50 per jaar.

Auteurs over Bali en Lombok worden verzocht hun kopy te zenden aan Dr. C. Hooykaas, p/a Kirtya Liefrinck-van der Tuuk te Singaradja.

De tekst der kopy worde slechts op één zijde van het papier geschreven, liefst met de schrijfmachine ; ook voetnoten nummere men doorlopend.

Ook de nieuwe officieele regeerings-spelling is geoorloofd ; bij Balische woorden houde men zich aan de spelling-Schwartz.

Het auteurs-honorarium bedraagt f 1.— per kolom voor oorspronkelijke bijdragen, en f 0.75 voor eigen vertalingen.

Het maximum-honorarium voor medewerking aan één aflevering bedraagt f 50.—

Het aantal overdrukken dat gratis ter beschikking van den auteur wordt gesteld, bedraagt 20 exemplaren ; meer exemplaren zijn bij tijdige aanvraag verkrijgbaar tegen vergoeding der kosten.

HET VERHAAL VAN DEN HALVE OP JAVA, BALI EN LOMBOK

DOOR

Dr. C. HOOYKAAS

Er was eens een jongen, wiens lichaam er zóó uitzag, alsof hij in de lengte gespleten was: één oog en één oor, een halve neus en een halve mond, één arm en één been. Toen hem zijn mismaaktheid begon te verdrieten, begaf hij zich naar het Opperwezen. Onderweg kreeg hij verscheidene vragen mee, die dan meteen in hoogste instantie beantwoord konden worden. Hij kreeg zijn tweede helft erbij, werd welgeschapener dan ieder ander, kreeg ook een wederhelft en antwoord op de gestelde vragen.

Zoo ongeveer luidt in kortste samenvatting een verhaal, dat verteld wordt in het Balisch en Barèë, verscheidene Batak-talen en die van West-Ceran, het Zee-Dajaksch van Sërawak en het Iban van Br. N.-Borneo, het Javaansch en het Keieesch, in het Loda'sch en op Lombok, in het Madoereesch en Niasch, het Noemfoorsch en Parigi'sch, Sangireesch en Soendaasch, Tobeloreesch en Tontemboansch. De verspreiding blijft niet beperkt tot den Indischen archipel; ook uit India, Perzië, Arabië, Griekenland en Europa, maar vooral uit Afrika is het verhaal bekend.

De verschillen die de verhalen aan den dag leggen op de respectievelijke taalgebieden zijn niet onaanzienlijk; anderzijds zijn de overeenkomsten zóó frappant, dat er geen sprake kan zijn van onafhankelijk van elkaar ontsproten zijn aan het brein van meer dan één verteller, maar we besluiten moeten tot overname met plaatselijke wijziging en aanpassing. Altijd is het een jongen, en meestal is hij a.h.w. doorgespleten, maar eens is de eene helft jong en de andere oud, en een ander keer heeft de eene helft een andere kleur dan de andere.

Hoe komt hij aan dien ongewonen

vorm? Bv. door een onvoorzichtigen wensch van zijn ouders, die zóó lang en hevig gekweld werden door kinderloosheid, dat ze zich de ondoordachttheid lieten ontvallen: „ik wou dat ik eindelijk een kind kreeg, al was het dan maar een halve” — een trek ons welbekend uit één der verhalen van Kleinduimpje, en in den Indischen archipel de verklaring waarom ouders ook een leguaan, een kalebas, een kookpot enz. tot kind hebben. Of door een onvoorzichtig en grof gezegde van de moeder jegens een opperwezen, dan wel door een volslagen on gepaste handeling jegens denzelfden (in casu billen ontblooten en anus toekeren aan zonnegod, zoo erg als onderlip of tong uitsteken in het kwadraat). Dan wel door vleeschelijken omgang met een godheid van een al dan nog niet getrouwde vrouw, of nederdaling van de *noerboewat* (ten rechte *noer noeboewat*, d.i. licht van het profeetschap) in den schoot eener maagd.

Meestal is er geen sprake van een echtgenoot en aardschen vader, en altijd wil de jongen zijn werkelijken vader zoeken, hem rekenschap vragen en zoo mogelijk reparatie verlangen. Doorgaans heeft hij de vlegeljaren bereikt en wordt zich zijn mismaaktheid pas bewust als ongemak en schande, wanneer de meisjes hem een engerd vinden, maar soms dribbelt hij als pas loopende dreumes zijn moeder achterna, die in de buurt naar tooneel is gaan nonton, wordt dan zelf het schouwspel en besluit gewis, aan dezen ongewenschten toestand een einde te maken.

Voor den gang van het verhaal is het niet noodig, den jongeling op weg naar den hemel een aantal ontmoetingen te laten hebben, maar het kan zóó onge-

dwongen ingevlochten worden en opent zulke wijde perspectieven zoowel voor tentoonspreiding van vernuft als voor godsdienstige bespiegeling, of dit verhaal nu Moslimsch gekleurd is, dan men het eventueel Christelijk kleuren wil. Het heeft me verwonderd dat, terwijl zoowel de Soendasche bewerking als de Javaansche van Java en van Lombok deze moraliseerende strekking wèl vertoonen, de twee bewerkingen die we danken aan den Balischen padanda Gédé Pëmaron van Moenggoe (Mëngwi) deze mogelijkheid niet benutten en alleen eens reppen van een ritueel voorschrift, terwijl een verder opgenomen Balische verhaal veel aandacht heeft voor offers en mystiek. Toeval?

Dan volgt de ontmoeting met den eigenlijken vader of hemelschen vader, den eigenlijken formeerder of den schepper dan wel instandhouder van het heelal in goddelijke gestalte of in die van een oud man; meer eenvoudig soms; het naburig dorpshoofd. Door betoon van eerbied, list of kracht dan wel alle drie krijgt de Halve nu zijn volledige gestalte, hetzij nu dat hij de andere helft in den boom ziet hangen dan wel in het metselwerk ziet staan, herhaaldelijk een bad moet nemen dan wel gekookt worden, terwijl het ook soms zoo maar gebeurt door een machtspreuk van zijn vader.

De afwikkeling geeft gelegenheid hem na het verkrijgen van zijn tweede helft ook een wederhelft te doen vinden, hetzij ter plaatse waar hij dan blijft, hetzij in zijn land van herkomst en bij de bureu daer; soms één en soms vier (Moslimsch) of meer. Heeft hij op den heenweg ontmoetingen gehad, dan werkt hij die op den terugweg langs dezelfde route getrouwelijk af; soms heeft hij nog een vermaning voor zijn moeder bij zich. — Er blijft natuurlijk volop mogelijkheid om den nu onvergelykelijk schoon geworden en halfgoddelijken jongeling verscheidene erotische en andere veroveringen te doen maken in een einde-

loozen roman, waarvan het bovengeschetste dan nog maar de ongewone inleiding vormt. Met het door ons in het midden der belangstelling getrokken gegeven heeft dit even weinig meer van doen als wanneer de verteller omstandig uitwekt, welke diep zieleleed de ouders van den Halve destijds gebracht had tot hun onbezonnen wensch.

Van zóóveel taalgebieden in den Indischen archipel is dit verhaal van den Halve bekend gemaakt, dat het zich waarschijnlijk verbreid heeft over het geheele gebied, onder Christen en Moslim, Hindoe en Heiden. Ik acht het evenwel (nog) niet mogelijk na te gaan, vanwaar het zich verspreid heeft, zoowel omdat de benodigde boeken in Indië niet te krijgen zijn, als omdat ik ervan overtuigd geraakt ben dat het aantal Indonesische varianten wellicht nog vermenigvuldigd worden kan ¹⁾. In dit artikel moge na deze inleiding volstaan worden met het geven van aanvullend materiaal; te zijner tijd hoop ik niet alleen over al het gedrukte te kunnen beschikken, maar over zooveel nieuwe gegevens, dat wellicht een conclusie kan getrokken worden.

Daar hier voor het eerst in een apart artikel over den Halve wordt gehandeld, en negen onbekende bewerkingen kunnen toegankelijk gemaakt worden, is meteen de geheele mij bekende literatuur opgesomd, en wel in alphahetische volgorde om het nagaan te vergemakkelijken; de chronologische bood weinig voordeelen, daar de verschillende auteurs bijna altijd los van elkaar werkten.

Dr. R. Goris te Batavia was zoo vriendelijk uit Pleyte's Pariboga het voor mij benodigde stuk te vertalen en deze vertaling af te staan voor dit artikel. Van den Conservator der Handschriften-verzameling van het Koninklijk

¹⁾ Ik maak van deze gelegenheid gebruik mijn lezers en i. h. b. mijn collega's-taalambtenaren te verzoeken, op hun gebieden te laten zoeken naar verhalen van den Halve, die gemakkelijk aan te duiden en mischien in overvloed te krijgen zijn.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, R. M. Ng. Dr. Poerbâtjarâkâ, kreeg ik de beschikking over uitvoerige inhoudsopgaven naar twee Javaansche handschriften aldaar. De kleine verzameling van het Java-Instituut ging ik indertijd zelf na, maar er was niets bij, terwijl de taalambtenaar belast met de vervaardiging van het Javaansche Woordenboek Dr. Th. Pigeaud te Djokjakarta mij ook niet aan materiaal kon helpen. Aanleiding tot dit artikel was een Javaansch geschrift van Midden-Lombok, afkomstig van Darëk, waar de menschen herinnering bewaren aan contact met Madoera, aan de Kirtya aangeboden door haar volijverigen Curator, den Controleur B. B. van Praja A. J. C. Riel. De Kirtya zelf slaagde erin, zes bewerkingen te verzamelen, de twee korte uit Gitgit en Bakoeng (Singaradja, o. a. Boelèlèng), de twee lange uit Moenggoe (Mëngwi, o. a. Badoeng), de vijfde verzameld door Walter Spies te Oeboed en afgestaan door C. J. Grader, Ctr. B. B. destijds te Karang Asëm, nu te Pamëkasan, de zesde uit Sangsit (Boelèlèng).

De vertaling uit het (schaars beoefende) Soendaasch is in extenso opgenomen, daar deze zóó ook zijn nut kan hebben voor wie aan de hand hiervan de taal wil leeren. Het had geen zin van de Javaansche geschriften meer dan een uittreksel te geven; dat van Lombok verkeerde bovendien in een zeer bedenkelijken toestand van beschadiging en verwildering. Niet alleen ontbraken begin en eind, maar ook stukken van verzen waren weggeraakt. Verscheidene passages waren minder duidelijk, terwijl de afschrijver bovendien zijn Javaansche voorbeeld op niet onbedenkelijke wijze versasakscht had door *h's* te schrijven aan begin en eind van woorden waar ze niet hooren, *e* en *i*, *o* en *oe*, *n* en *ng* verwisselt, op zijn Balisch *in* schrijft waar het Javaansch *i* heeft.

Wanneer er eens plaats is, worden de Balische verhalen alle zes in extenso gegeven in tekst en vertaling, omdat Balische volksverhalen nog nooit gepubliceerd werden en zelfs van hun bestaan nog bijna nooit werd gerept. Juist daar Bali een ongeevenaard rijke, schriftelijk overgeleverde literatuur bezit, hebben taalbeoefenaars nooit de noodzaak gevoeld volksvertelsels te laten opschrijven. Nu de Kirtya dit eenige jaren geleden heeft geentameerd, blijkt ook op dit gebied de meest weelderige rijkdom. Hiervan eens iets mede te deelen mag niet overbodig genoemd worden, terwijl de vertaling zijn nut kan hebben voor wie zich willen toeleggen op de bestudeering van het Balisch. Nu het bestaande woordenboek (1876) en de bestaande grammatica (1874,) beide van den zendeling R. van Eck, den lateren lector aan de K. M. A., moeilijk te krijgen zijn en dan nog verouderd, kunnen deze teksten met vertaling hun nut hebben.¹⁾ Daar een nieuw woordenboek van Dr. J. L. Swellengrebel tegemoetgezien mag worden, en ook voorzien zal moeten worden in de behoefte aan een grammatica of systematischen leergang, lijkt het mij niet juist daar dan lexicologische en grammaticale aantekeningen in het wilde weg bij te maken.

Met het oog op de beschikbare ruimte wordt in dit artikel afgedrukt Inleiding, Literatuuropgave, Soendasche vertaling, Javaansche en Balische uittreksels. Wellicht dat in een volgende aflevering de Balische teksten met vertaling kunnen opgenomen worden, die met elkaar nogal omvangrijk zijn.

1). Hiertoe kan ook gebruik gemaakt worden van de vertaling der evangeliën naar Lucas en Johannes in het Balisch (met Balische letter): Orta rahajoen Ida I Ratoe Jèsoes Kristoes, manoet rëntjanaan Dané Jokanan, këtjap kala taoen 1939, en Pamargin para oetoesan Ida I Ratoe Jèsoes Kristoes manoet pangrëntjanaan Dané Loekas, uitgave van The British and Foreign Bible Society, The National Bible Society of Scotland, Het Nederlandsch Bijbelgenootschap (z. p.; o. a. A'dam, Bandoeng).

Alfabetische Literatuuropgave

1916. Antti Aarne : Der reiche Mann und sein Schwiegersohn, Folklore Fellows Communications 23.
1914. Dr. N. Adriani en Dr. Alb. C. Kruyt: De Barèë-sprekende Toradja's van Mid-den-Celebes III p 400, 402, 422.
1910. Dr. N. Adriani: Indische Gids 32 p 279-80.
1898. Dr. N. Adriani: Etude sur la littérature des Toradja. T. B. G. 40 p 380.
1894. Dr. N. Adriani: Sangireesche teksten (met vertaling en aantekeningen). BKI V 10 = 44 p 160-1.
1908. Dr. N. Adriani: De Voorstellingen der Toradja's omtrent het Hiernamaals. MNZG 52 p 14-6.
1904. M. J. van Baarda: Lòda'sche Teksten en Verhalen BKI VII 2 = 56 p 458-60.
1923. Bittremieux: Mayombsch Idioticon. Gent p 555, 556.
1913. Johannes Bolte und Georg Polivka: Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipzig, Th. Weicher, p 292, 389.
1860. Casalis: Les Bassoutos. Paris.
1922. Emmanuel Cosquin: Etudes Folkloriques. Paris. Champion p 379-82.
1922. Emmanuel Cosquin: Les Contes Indiens et l'Occident. Paris Champion. p 132 vlgg.
- 1908 à 9. Otto Dähnhardt: Natursagen II Leipzig p 154 vlgg.
1916. G. J. Ellen: Verhalen en Fabelen in het Pagoe, BKI 72 p 141-95.
1913. Ivor H. N. Evans: Folk Stories of the Tempassuk and Tuaran Districts, British North Borneo. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. XLIII p 456-7.
1924. H. Geurtjens: Keieesche Legenden. VBG LXV deel I p 183-9.
1864. J. G. von Hahn: Griechische und albanesische Märchen. 2 Teile. Leipzig no. 8.
1922. Paul Hambruch: Malaiische Märchen. Serie Märchen der Weltliteratur. Diderichs. Jena. no. 29 p 104-7 = Van Baarda.
1908. F. J. F. van Hasselt: Nufoorsche Fabelen en Vertellingen. BKI VII 7 = 61 p 556.
1902. Dr. G. A. J. Hazeu: Contes Javanais. Hommage au Congrès des Orientalistes de Hanoi de la part du Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
1912. Charles Hose and William Mc Dougall: The Pagan Tribes of Borneo, p 144-7.
1908. A. Huetting: Verhalen en Legenden in de Tobeloreesche Taal. BKI VII 7 = 61 p 274.
1926. P. A. Janssens: Het ontstaan der dingen in de folklore der Bantu's. Anthropos XXI p 550-1.
1911. Prof. Dr. J. C. G. Jonker: Rottineesche Teksten met Vertaling. Leiden 1911 nr. 20 p . . . , nr. 26 p
1907. Dr. H. H. Juynboll: Supplement op den Catalogus van de Javaansche en Madoereesche Handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek. I Madoereesche handschriften. enz. Inleiding p VI No. CV p 29-30.
1912. Dr. H. H. Juynboll: Supplement op den Catalogus van de Balineesche en Sasaksche Handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek. No. XLII p 23-5-, i. h. b. sub 7° No. LXX p 38.
1888. J. H. Knowles: Folk-tales of Kashmir p 69.
- ? Onze Kongo III p 446-9
- ? Onze Kongo IV p 46-60.
1906. Dr. Alb. C. Kruyt: Het Animisme in den Oost-Indischen Archipel p 484.
1896. H. Ling Roth: The Natives of Serawak and British North Borneo. I p 301-2.
1913. Carl Meinhof: Afrikanische Religionen p 112.
1914. Th. Pigeaud: De Tantu Panggëlaran. Smits, den Haag. p 151, 241-2.
1911. C. M. Pleyte: Pariboga, Salawe dongeng dongeng Soenda Nr. 5 p 37-48.
1866. C. Poensen: Een Javaansch Handschrift. MNZG. 10 p 235-96.
1910. Ranke: Die deutschen Volkssagen p 131.
1908. J. A. T. Schwarz: Ethnographica uit de Minahasa, Internationales Archiv für Ethnographie Band XVIII p 48.
1884. F. A. Steel and R. C. Temple: Wide-Awake Stories p 290-7.
1886. H. Sundermann: Niassische Erzählungen. T. B. G. 31 p 317.
1913. Tremearne: Hausa superstitions and customs, London. p 123 vlg. (documentatie over „Halve" in Uganda bij de Hausa's, in Sierra Leone, in Arabië en Perzië)
1927. P. Voorhoeve: Overzicht van de Volksverhalen der Bataks. Vlissingen, (No. 95

- p 118 p 118), No. 113 p 129-31, No. 114 p 131-2.
1892. A. C. Vreede: Catalogus van de Javaansche en Madoereesche handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek p 186-8.
1927. G. de Vries: Bij de Berg-Alfoeren op West-Ceran, Thieme, Zutphen. p 182-3.
1925. Dr. Jan de Vries: Volksverhalen uit Oost-Indië (sprookjes en fabels). Thieme. Zutphen No. 55 p 240-1, p 379.
1928. Dr. Jan de Vries: Volksverhalen uit Oost-Indië (sprookjes en fabels). II. Thieme. Zutphen No. 146 p 209-17, p 381, p 414.
1909. Joh. Warneck: Eine Sage über die Unabänderlichkeit des selbstgewählten Geschickes. In: Die Religion der Batak p 50-1.

KI SABEULAH

Bandoeng (Soendalanden).

(C. M. Pleyte: Pariboga p. 37-48).

In vroeger tijd was er iemand, die Ki Sabeulah heette. Van dien Ki Sabeulah wordt verhaald, dat hij in buitengewoon groote ellende, kommer en droefenis was, omdat hij anders geschapen was dan de gewone menschen.

„De andere menschen zijn compleet, en ik ben maar een helft,” zoo sprak Ki Sabeulah.

Zoo liep hij dag en nacht haastig rond: hij ging naar het Oosten, om aan de Zon te verzoeken hem te completeeren, omdat Die de machtigste is.

Ki Sabeulah bedacht: „Door de Zon wordt¹⁾ deze middenwereld, al wat overkoepeld wordt door den hemel en al wat als aarde ruggelings ligt, dat al wordt door Hem bestraald¹⁾, daarom wil ik aan Dag-Oog²⁾ vragen om mij te completeeren, niets toch is machtiger dan de Zon.”

Zoo overwogen hebbend, ging Ki Sabeulah op audiëntie bij Dag-Oog.

Er wordt niet verhaald over wat er onderweg gebeurde, maar er wordt slechts gesproken over K. S. 's aankomst bij de Zon.

Dag-Oog zei: „Wel, K. S., wat is er?”

K. S. antwoordde: „Ik kom onderdanig tot U, Heer, omdat er geen machtige is behalve

U. Deze geheele middenwereld wordt door U beschenen, en ik kom nu aan U vragen om mijn lichaam te completeeren, omdat het mij verdriet doet andere menschen te ontmoeten, immers die andere menschen zijn compleet, maar ik ben maar een helft; het is noodig, dat mijn lichaam gecompleteerd wordt, zoo is mijn verzoek.”

Dag-Oog antwoordde: „Wel, K. S., dat kan ik niet op mij nemen, want er is er een, die machtiger is boven mij, en dat is de Nevel (Ki reueuk). Weliswaar beschijn ik de heele middenwereld, maar als 'de Nevel komt, dan wordt alles bewolkt, en daarom is de Nevel machtiger dan ik, zoodat jij naar Hem toe moet gaan.”

Na afscheid genomen te hebben van de Zon, ging K. S. haastig verder, om den Nevel op te zoeken.

Toen hij bij den Nevel aangekomen was, werd K. S. door Hem ondervraagd: „Wel, K. S., wat is er?”

K. S. antwoordde: „Met Uw verlof, Heer, ik heb een verzoek aan U, omdat er geen machtig is boven U. Ik verzoek om gecompleteerd te worden, want ik sta beschaamd tegenover mijns gelijken. Ik ben al bij Dag-Oog op audiëntie geweest, omdat ik dacht, dat Hij machtig was, maar Dag-Oog heeft mij geantwoord, dat juist gij machtig zijt, omdat, ofschoon Dag-Oog de geheele middenwereld wel beschijnt, als U komt, al wat door den hemel overkoepeld wordt, (direct)bewolkt wordt. Daarom verzoek ik U om mijn lichaam te completeeren.”

De Nevel antwoordde: „Dat kan ik niet op mij nemen, want er is er één, machtiger dan ik, en dat is de wind, omdat, ofschoon er nevel is, als de Wind komt, alles weggedreven wordt en uiteen gaat, zoo word ik geslagen door den Wind, daarom kan ik niet op mij nemen, je te completeeren. Je moet aan den Wind gaan verzoeken, je te completeeren.”

Daarna - om het vlug te vertellen - ging K. S. met spoed op audiëntie bij den Wind.

Aangekomen bij den Wind, deed hij weer zijn relaas net als te voren.

Kortom, de Wind kon ook niet op zich nemen K. S. te completeeren, omdat er een ander was, die machtiger was.

De wind sprak: „De Berg is machtig boven mij, want, of ik nu uit het Zuiden tegen hem opstoot, of uit het Oosten, ik word geslagen door den Berg.”

K. S. ging daarop naar den Berg.

Maar ook de Berg nam het niet op zich, want er was een machtiger, nl. het stekelvarken, omdat het stekelvarken den Berg geheel doorboort.

1) Opzettelijk is het woord „bestraald” slechts éénmaal aan het eind gebruikt, „wordt” herhaald.

2) De letterl. vertaling „Dag-Oog” bedoelt niet zoozeer „poëtisch” te zijn in belletristischen zin, doet meer poëtisch (product van menselijke beeldingskracht) in magisch-religieus zin. Het religieus-beeldende is dieper dan het louter a-religieuze aesthetische; het heeft nl. tevens een magisch utiliteitsmoment in zich.

K. S. ging regelrecht naar het stekelvarken, maar door hem werd hij verwezen naar den hond; want het stekelvarken kan het niet opnemen tegen den hond, en door den hond werd hij verwezen naar den mensch, omdat de hond aangezet wordt door den jager.

Toen het zoo er mee stond, zat K. S. heel erg in moeite, hij dacht: „Er is er dus geen, die machtig(er) is, het is alleen de mensch, die (werkelijk) machtig is.”

Zoo ging K. S. dus naar den mensch om van hem inlichtingen te krijgen, maar alle menschen wezen hem terecht en spraken: Als je vraagt om gecompleteerd te worden, dan moet je dat aan den Heere God doen, want Hij is machtig, en Hij kan menschen maken, en alle dieren en alle planten, Hij kan de zeven werelden maken, en zelfs de zeven hemelen daarbij; ga dus fluks den Heere God opzoeken.”

Nadat K. S. deze inlichtingen gekregen had, spoedde hij zich dag en nacht voort, hij trok door de wildernis, hij daalde in vlakten af, hij besteege heuvelen, om maar den Heere God op te zoeken en Hem te vragen hem te completeeren.

Er zou lang over verhaald kunnen worden, hoe hij tenslotte een erg diepen stroom ontmoette, die heel langzaam vloeide; hij zag er vreesaanjagend uit; hij moest wel diep zijn (als je hem zou peilen), hij was misschien wel 500 lansen breed.

K. S. werd er stil en verslagen van, omdat hij bang was voor al dat water, hij zag het werkelijke wezen ervan niet, maar hij had alleen maar voor oogen, wat er met hem gebeuren zou (als hij die overstak). Hij bekommerde zich niet meer om zijn lichaam, immers: „Ook al blijf ik in leven, toch ben ik niet zoo als de andere menschen, het is maar beter, dat ik sterf.”

Daarop stak hij dat diepe water over; hij stapte er dwars door heen, maar het reikte hem maar tot aan de enkels; zoo bereikte hij de overzij.

Aan den overkant gekomen, ging hij steeds maar voort. Niet lang daarna ontmoette hij een hadji, die bezig was met zijn salat te verrichten op een steen. Zij ondervroegen elkaar.

De hadji sprak: „Waar wil je heengaan?”

K. S. antwoordde: „Ik wil den Heere God opzoeken, om Hem te vragen mij te completeeren.”

De hadji zei: „Gode zij dank, dat je den Heere God gaat zoeken, want ik wil je een boodschap meegeven, om die bij den Heer voor te brengen, omdat ik van mijn twintigste jaar af niets anders doe dan salat verrichten. Wat dat nu betreft, zou je vooral aan God-Verheven willen vragen, hoe breed het stuk paradijs zal zijn, dat aan mij gegeven zal worden?”

En verder voortgaande ontmoette K. S. een veedief.

Daarop vroeg deze aan K. S.: „Wel, K. S., waar ga je heen?”

Hij antwoordde: „Ik wil den Heer opzoeken, om Hem te vragen mij te completeeren.”

Die dief sprak: „Als je daar heen gaat, dan heb ik een boodschap mee te geven, zou je den Heer willen doen weten: — omdat ik mijn geheele leven list en diest al gepleegd heb, verzoek ik den Almachtige voor mij als je blijft de hel klaar te maken.”

Daarop voortgaande ontmoette K. S. een man, die midden in het bosch bamboe omhakte. Hij hakte de bamboe steeds maar ijverig om, naar schatting was hij van zijn 15e. tot zijn 60e. jaar als maar bezig bamboe om te kappen.

Een deel van die bamboe was al aan kleine stukjes gehakt, een deel was al droog, een deel lag al op dichte stapels, maar aan al die bamboe had hij zonder bepaald doel zoo maar gewerkt.

Maar dat bedacht K. S. alleen maar bij zichzelf.

Voortgaande, ontmoette hij een buitengewoon mooie vogel, met zilveren vleugels en gouden veeren; met pooten van doublé en een snavel van ivoor, die vogel was bezig stront op te pikken om die te eten.

K. S. keek daar alleen maar naar en bedacht dat alleen maar bij zichzelf.

Steeds maar verdergaande, ontmoette hij een dalima-boom, geheel beladen met rijpe vruchten.

Die dalima-boom vroeg aan K. S. „Waar gaat gij heen?” K. S. zei: „Kan een dalima-boom spreken? Ik ga mijn opwachting maken bij den Heere God om Hem te verzoeken mij te completeeren, want ik schaam mij menschen te ontmoeten.”

Daarop sprak een dalima-vrucht, die rechts hing: „Mij moet je eten, want ik ben al heelemaal rijp.”

K. S. pakte die dalima beet. Toen K. S. hem wilde gaan eten, sprak een vrucht, die links hing: „O, ik ben zoo lekker en zoo zoet.”

Toen hij de linksche dalima-vrucht wilde beet pakken, riep de vrucht rechts: „Waarom ben ik niet geplukt?”

En zoo werd geen enkele dalima-vrucht door K. S. geplukt.

Daarop ontmoette K. S. een djati-boom, die bladerloos was.

Deze vroeg hem: „Waar ga je heen?” En K. S. antwoordde als vroeger.

De djati-boom sprak: „Goddank, dat het zoo is; ik geef je een boodschap mee; zou je aan den Heere God willen vragen, waarom ik toch mijn geheele leven bladerloos blijf en geen blad kan dragen?”

Steeds maar voortgaande, ontmoette hij iemand, die (bamboe) kokers vulde; die al vol waren, bleef hij maar vullen; die leeg waren, liet hij maar staan, die vulde hij niet.

K. S. overwoog dat maar bij zich zelf.

K. S. ging al maar voort en ontmoette drie vijvers op een rij. Die aan weerszijden waren beiden vol water, de middelste was leeg en er was geen water in.

De vijvers aan beide zijden, die gaven elkaar water, maar de middelste bleef maar leeg.

Dat werd door K. S. ook alleen maar gezien en overdacht.

Voorts kwam hij aan een groote stad met een aloon-aloon in het midden, daar was een hond die op 't punt was te werpen. Toen K. S. die aloon-aloon dwars overstak, werd er geblaft.

K. S. liep langzaam door, terwijl hij links en rechts uitkeek naar den hond dien hij had hooren blaffen.

Niet lang daarna ontmoette hij de moederhond, die rustig lag te slapen midden op de aloon-aloon, hij ging maar voort, overdenken de wat hij ontmoet had.

Daarna kwam hij aan een rivier; toen hij wilde oversteken, was er een witte krokodil, die hem den weg versperde, door voor hem te gaan staan.

K. S. sprak tot de krokodil: „Wel, jij krokodil wil je mij doen sterven, dat je me zoo tegemoet komt?”

De krokodil: antwoordde: „Ah, dat niet, K. S., ik wil je niet doen sterven, ik wou je alleen maar vragen, waar je heen wil.”

K. S. zei: „Wel, krokodil, ik wil den Heere God opzoeken. De reden dat ik Hem wil opzoeken, is dat ik Hem wil verzoeken mij te completeeren.”

De krokodil sprak: „Goddank, K. S. ik wil je dan graag een boodschap meegeven, waarom ik nl. hier zoo wegwijn en mijn heele leven niets kan eten: „Ik ben op sterven na dood, en ik besta zonder eigenlijk te leven.”¹⁾

Daarop ging K. S. maar steeds verder.

Niet lang daarna ontmoette hij den Heere God.

K. S. maakte een sembah en sprak vlug: „Ik wilde iets aan U vragen.”

De Heere God sprak: „Wat wil je vragen?”

K. S. antwoordde: „Toen ik van middag een rivier overstak, ontmoette ik een witte krokodil, die in het water zichtbaar was, en terwijl die mij tegemoet kwam, vroeg hij mij: „Wel, K. S., waar wil je heen?” Ik sprak: „Ik wil naar den Heer toe om Hem te verzoeken mij te completeeren.” De krokodil

antwoordde: „Dat treft goed; als dat zoo is, dan geef ik je de boodschap mee om aan den Heere God mede te deelen, dat ik mijn leven lang niets kan eten, ik kan niet loopen, ik kan niet onderduiken, ik kwijn maar weg; als ik schuld heb, welke schuld dan? Laat deze boodschap toch beslist den Heere bereiken.” Aldus sprak die witte krokodil tot Uw dienaar.” De Heere God sprak: „Die witte krokodil draagt een schuld van vroeger jegens Onzen Gezant, maar daar zal iets gebeuren. Er zal een meisje geboren worden, genaamd Nji Rangda en die zal later je vrouw worden, aldus moet je aan die witte krokodil meedeelen.”

„Maar ik heb nog meer ontmoetingen gehad, sprak K. S. „Ik stak de aloon-aloon van een stad over, en daar lag een drachtige hond te slapen midden op die aloon-aloon. Toen ik wilde passeeren, blafte het jong, dat nog in de moederschoot was, maar de moeder zelf bleef maar slapen.”

De Heere God sprak: „Het zal later gebeuren, dat een kind uit het gewone volk, van lage afkomst edelman wordt, daar het geliefd wordt door den vorst, omdat het zeer ijverig is en zijn optreden zeer goed; zijn ouders en al zijn broers en zusters, worden ook machtig, en allen worden edellieden. Aldus is de vervulling (uitleg) daarvan.”

Daarop verhaalde K. S. over de drie vijvers op een rij en de Heere God sprak: „Van dat voorval is de beteekenis aldus: Zij, die al rijk en welgesteld zijn en zeer vermogend, die vermeerderen nog hun rijkdom, maar de nooddriftige, die blijft maar arm, en er is er geen, die hem helpt.”

K. S. sprak: „Och, Heer, er waren nog meer ontmoetingen: Op mijn tocht ontmoette ik ook iemand, die bamboe kokers vulde; de kokers, die al vol waren, die vulde hij ijverig verder; maar de kokers, die leeg waren, die liet hij maar zoo, die vulde hij niet. Waarom deed hij dat aldus?”

God sprak: „Daarvan is de beteekenis aldus: „Onnoodig werk wordt verricht, maar het noodige niet, zooals het spreekwoord zegt: „den berg aanaarden, de zee zouten.”

Daarop vroeg K. S.: „Met Uw welnemen, er is ook die aangelegenheid met een djati-boom, die zijn leven lang geen bladeren krijgt, wat beduidt dat?”

De Heer God sprak: „De reden, dat die djati-boom geen bladeren kan krijgen, is dat hij verkeerd geplant is; er ligt goud begraven onder zijn wortels; het is, als een lui mensch, die geen gebruik maakt van zijn verstand: zeker zal die mensch niets bezitten, maar als hij wil denken en vlijtig is met zijn werk, dan zal hij welgesteld en zijn rijkdom zal groot worden.”

¹⁾ „Paeh henteu hos, hiroep henteu neut.” Andere vertalingen zijn ook mogelijk.

K. S. verhaalde over de dalima-vruchten : „Toen ik de rechtsche vrucht wilde plukken, sprak de linker vrucht : „Pluk die niet,” toen plukte ik die niet; toen ik de linksche vrucht wilde plukken, sprak de rechtsche weer : „Neem die niet,” zoo plukte ik ook die niet.”

De Heere God antwoordde : Er zullen later menschen zijn, die in de gunst van een vorst willen komen, en die storten elkaar zeker in het ongeluk, omdat zij zelf in de gunst willen komen; het gevolg ervan, dat die menschen, elkaar in het ongelijk storten, is dat niemand in de gunst van den vorst komt.

Daarop vroeg K. S. aan den Heere God : „Ik ontmoette ook een buitengewoon mooie vogel, met zilveren vleugels en gouden veeren; met pooten van doublé en een snavel van ivoor. Die was bezig stront op te pikken en die te eten; van welke groep menschen is die een voorbeeld?”

De Heere God sprak : „Die is het symbool van iemand, die zich niet reinigt na ontlasting; hij doet dat om geld bijeen te garen, hij wil zelfs alles wat onrein is, eten, om maar niet voor een halve cent te missen.”

K. S. vroeg verder aan den Heere God : „Ik ontmoette ook iemand, die bamboe kapte: hij hakte maar raak, maar aan al die bamboe werkte hij zonder bepaalde bedoeling; ik smee U mij op te helderen, wat wel de beteekenis van dat werken is?”

De Heere God sprak : „Dat is ook het beeld van sommige menschen.” Zeer veel menschen volgen slechts hun wenschen; de beteekenis (van het beeld) is, dat zij bestaansmiddelen najagen, die geen werkelijke waarde hebben; tenslotte verkrijgen zij zelfs niet, wat vlak voor de hand ligt.”

„Daarop,” sprak K. S. „ontmoette ik een dief, die een karbouw gestolen had, en die voor zich uitdreef. Hij vroeg mij : „Waar ga je heen, K. S.?”

Ik zei, dat ik naar den Heere God wilde gaan, om Hem te verzoeken mij te completeren.” Die veedief zei : „Prachtig, ik verzoek je, aan den Heer mee te deelen, dat ik mijn heele leven booze listen en diefstal gepleegd heb, ik heb geroofd en geplunderd. Zeg den Almachtige, dat Hij voor mij de hel gereed houde.” Aldus was het verzoek van dien booswicht.”

De Heere God sprak : „Zóó is zeker de toekomstige plaats voor booswichten.” En toen K. S. opkeek, zag hij als in een gloed van avondlicht, dat de zitplaats van dien booswicht een gouden troon was in een zeer prachtig paradijs, terwijl hemelnymphen hem op spijzen onthaalden. „Zie je, dat is de toekomstige

plaats voor booswichten,” zoo sprak de Heere God.

K. S. meldde nog verder : „Ik ontmoette ook iemand, die salat verrichtte op een steen, en dat deed hij al van zijn zoste jaar af. En die man, die salat verrichtte, zei tegen mij : „Aangezien je toch naar den Heere wilt gaan, breng dan vooral onder de aandacht van God-Verheven (mijn vraag), hoe breed het stuk paradijs zal zijn, dat mij gegeven zal worden, want ik heb mijn gansche leven dag en nacht salat verricht.” En de Heere God sprak : „De menschen die al maar salat verrichten krijgen in het hiernamaals deze plaats.” En toen zag K. S. de hel, de poort ervan had stalen scharen, zoodat de menschen die die scharen passeerden, verbrijzeld en versmolten werden tot water.

„Dat is de toekomstige plaats voor hen, die al maar salat verrichten.” De Heere God sprak : „Een iegelijk, die zichzelf verheft, zooals die zal gewis door hellestraffen gepijnigd worden, maar wie zichzelf vernedert, al waren zijn zonden vele, zooals van dien booswicht, dien zal zeker vergeven worden.”

K. S. had nu al zijn mededeelingen over zijn ontmoetingen en meegegeven boodschappen beëindigd.

De Heere God sprak : „Wel, K. S., wat betreft je verzoek, om gecompleteerd te worden, keer maar vlug naar de aarde terug. Ga daar maar heen en loop dan maar steeds vooruit, dan stuit je zeker op een bruggetje. Je moet beslist naar dat bruggetje toe loopen, want dat is de weg naar de aarde.”

Aldus maakte K. S. een sembah en vertrok; Hij liep voort langs een breede, open weg.

Zoo kwam hij aan dat bruggetje. K. S. begon al daar over te loopen, maar toen hij een poosje op dat bruggetje geloopt had, verdween het plotseling; het begon nl. te wiebelen en K. S. gleed er af; plons, daar viel hij en verloor zijn bewustzijn.

Toen hij tot bewustzijn kwam, was hij weer op aarde, op de plek van vroeger, en hij was compleet, net als de andere menschen. Daarop keerde hij naar zijn land terug. Toen hij aan het huis van dien dief aankwam, was deze uiterst verbaasd, want K. S.'s lichaam was compleet, net als wij, en die booswicht vroeg aan hem : „Hoe staat het met mijn boodschap, heb je die bij den Heere God voorgebracht?”

K. S. antwoordde : „Wel, verbazend, jij booswicht! Jouw toekomstige plaats zal in een prachtig paradijs zijn en je zult daar een gouden stoel krijgen, terwijl het daar stampvol is van hemelnymphen, die voor je gereed staan.”

„Ach, Goddank”, sprak die dief, „dan wil

ik van nu af aan hadji worden, eeredienst verrichten, salat, sembahjang, zakat en pitrah, ik zal zeker nooit meer stelen, als het paradijs voor mij door den 'Heere bereid wordt."

Daarop ging K. S. voort. Hij ontmoette dien hadji, die gebeden zegde op de steen. Die steen was al uitgesleten, en zijn voorhoofd had nl. een bult van zijn aanhoudend bidden. Toen K. S. genaderd was, vroeg die hadji: „En hoe? Heb je mijn boodschap aan God-Verheven al overgebracht, hoe breed stuk paradijs door den Heer aan mij gegeven zal worden, omdat ik mijn heele leven gebeden heb?"

K. S. antwoordde: „Wel, hadji, jij zult helaas het hellevuur bereid vinden, en daar is een poort met stalen scharen. En al wie die geschaarde poort passeert, wordt zeker verbrijzeld en versmolten tot water."

Toen die hadji dat hoorde, wierp hij zijn tulband weg, en riep: „Te vergeefs heb ik den Heere gediend; nu voor mij de hel bereid gehouden wordt, wil ik alleen maar stelen, rooven, plunderen en ontucht bedrijven."

K. S. ging verder. Hij riep den witten krokodil aan, die reeds een prachtig mooie dochter had, die Nji Rangda heette. De Krokodil vroeg: „Wat was het antwoord van den Heere God?" K. S. zei: „Wel, krokodil, omdat jij al een kind gekregen heb, zijn je zonden je al vergeven, maar jouw dochter moet mijn vrouw worden. Aldus is het antwoord van den Heere God." En daarop werd Nji Rangda door die witte krokodil aan K. S. tot vrouw gegeven.

Daarop keerde K. S. huiswaarts, dag en nacht doorlopend.

Over wat onderweg gebeurde wordt niet verhaald, er wordt verteld, hoe hij met Nji Rangda zijn land bereikte.

Toen werd dat alles aan al de inwoners van het land bekend gemaakt, en ook, dat hij nu een pandita was geworden genaamd *Sadja-gong*. Na langen tijd werd Nji Rangda bevrucht en zwanger.

Pandita Sadjagong wilde ascese gaan bedrijven.

Aangezien hij een pandita was geworden met veel kennis, beloofde K. S. aan Nji Rangda: „Wanneer je zoons baart, moet je er één Ki Ahmad en één Ki Moehamad noemen, want je zult een tweeling krijgen. Maar als het meisjes zijn, noem die dan maar, zooals je zelf wilt. Nu ga ik ascese beoefenen op den berg." Daarop ging pandita Sadjagong snel ascese bedrijven. Op den langen duur baarde Nji Rangda twee jongens, en noemde den oudste Ki Ahmad en den jongste Ki Moehamad, en die werden later vorsten.

SESIGAR (Lombok)

Kirtya No. 10.056.

(lacune). (*Pangkoer*) 1—46. Haar zwangerschap is reeds vergevorderd; wanneer zij gaat baden, komt Djabarail als afgezant van Sang Jang Widi. Hij vraagt haar met wien zij gemeenschap heeft gehad, immers zij kan niet zelf het kind verwekt hebben. Zij kijkt verschrikt op, maar wanneer zij nergens iemand ontwaart, wordt zij zeer vertoornt, trekt een kris, en daagt de stem uit. Ze ontkent gemeenschap gehad te hebben, beweert het kind alleen voort te brengen. Zij daagt haar tegenstander uit, al ware hij zoo groot als een berg; zij zal hem vermorzelen, als ware ksatriya-vrouw (lacune).

(Djabrail keert terug naar den hemel en) rapporteert wat zij stampvoetend heeft geantwoord, hoe woedend en uitdagend zij was, en hoe hij onverrichterzake heeft moeten terugkeeren. Jang Soeksëmâ besluit hieruit, dat de aardbewoners geen vertrouwen meer op Hem hebben. Van Sang Hjang Agoeng gaan we nu over op de pangantèn.

Geboren wordt een jongen met één arm en één been, Sasigar; als hij negen jaar oud is, gaat hij buiten spelen met de jongens. Die schreeuwen het uit en zetten het op een loopen voor hem, zoodat hij beschaamd naar huis gaat naar moeder en vader. Hij beklagt zich jegens zijn ouders dat de jongens hem aanzien voor een soort djin, en vraagt zijn moeder en zijn vader om verlof zich te mogen verdoen. Zijn moeder en zijn vader pogen hem te weerhouden.

Bereid om te sterven in dienst van Sang Jang Widi, vertrekt Sasigar te middernacht. Hij vindt geen weg, gaat naar het Noordoosten, komt in de bergen door het woord van Jang Agoeng, stijgt omhoog als de Westewind, vindt den weg en komt op de boemi loehoer. Vlug voortgaande ziet hij klein en groot; de aarde is glad als lood, flikkert en schittert weergaloos.

Voortgaande ziet Sasigar omhoog een grooten berg, en daar een stad die zeer *angkër* is; de huizen zijn vervloekt (?) en bedekt met. . . . Bij de opflinkerende vuren ziet hij hoe varkens daar menschen aan het spit braden, om en om, onder geschreeuw: dat is de straf der kafirs, die gedurende hun leven zoo gedaan hebben met de varkens (lacune). Op dezelfde wijze oefenen karbouwen en runderen vergelding op de menschen die hen op aarde hebben geslacht. Zoo ziet hij in de hel de menschen gericht worden door het vee: hoenders pikken hun de oogen uit.

Van de hel gaan we nu over tot den hemel; Sasigar komt eerst aan de *boemi salākā*, waar

hij een groote stad ziet, schitterend en flikkerend, met een heel hooge boom. Sasigar stijgt omhoog tot de *boemi koeningan*, de *boemi mas*, de *boemi tēmbāgā*, de *boemi kēntjānā*. Daar is een onvergelykelijke gespleten berg met een zoogenaamden zwaardboom; alle menschen die daaronder bescherming zoeken, worden getroffen door *badjra's* zoodat ze het uitgillen. Zij roepen zijn hulp in, en vernemende dat hij zich gaat presenteeren aan Jang Agoeng, verzoeken ze hem over hun lijden te rapporteeren, hetgeen hij belooft.

Sasigar komt nu aan een andere schitterende flikkerende *Boemi Papa(n)dāwā* geheeten, waar allerlei menschen onophoudelijk druk schreeuwen, en met roode ijzers in hun lippen bewerkt worden. Opgehangen, worden zij met ijzeren knotsen geslagen en in groote kookpotten gestopt. Zij vragen Sasigar, waarheen hij gaat; vernemende dat hij zich gaat presenteeren aan Jang Widi, binden ze hem op het hart verslag uit te brengen van hun toestanden aan Jang Maha Loehoer.

Nadat Sasigar dit beloofd heeft, komt hij aan een brug, waar op wacht staat een kleine jongen; deze wenschte zijn moeder in het vuur te gooien, daar ze hem destijds te vondeling gelegd had.

Nu ontmoet hij *wong alim*, twee regels verder met *santri* aangeduid, welgekleed en goed verzorgd, maar hoofd en hals en been zóó beladen met geld, ja zelfs met goud in zijn tanden, dat hij niet meer gáán kan en over den weg moet rôllen; op zijn verzoek belooft Sasigar aan Jang Māhā Loehoer verslag te zullen uitbrengen van zijn toestand.

Sinom 1 — 21. Hetzelfde wordt verteld van een *panditā*, die den bezitter van al dat geld maar niet kan tegenkomen. Sasigar antwoordt (corrupt en lacuneus) dat hij zijn bezit moet afstaan. De *santri* biedt het Sasigar aan, zoo ook het publiek, dat bang is te houden wat de toorn opwekt van Jang Soeksēmā.

Sasigar gaat snel door, ontmoet andermaal een *panditā*, die een zóó zware last torst van rijst en vleesch/visch, dat hij geen stap kan verzetten. Hij ziet zwart van de mieren, zijn haren kleven aan elkaar. Wanneer deze *santēri* verneemt dat Sasigar op weg is om zich te presenteeren bij Jang Soeksēmā, verzoekt hij hem zijn nood te klagen bij Jang Widi.

Snel doorgaande ontmoet Sasigar een aantal karbouwen, sapi's en paarden, die aan touwen menschen met zich mee sleepen. Hun mond is met bloed beloopt, de tanden zijn hun allemaal uitgeslagen en ze gillen luidkeels. Het blijken veedieven te zijn die zoo gestraft worden voor hun vergrijp. Zij smeken vergiffenis en beloven zich nooit meer hieraan schuldig

te zullen maken. Vernemende dat hij op weg is naar Widi, smeken alle hellebewoners hem, aan Sang Jang Moerbēng Boemi toch vooral mede te deelen, in welke een vreeslijken toestand zij zich bevinden.

Zonder rusten doorgaande komt Sasigar aan een groot bosch, den geest geheel vervuld van Jang Soeksēmā; daarna aan een ruime boomlooze vlakte van dertig bij dertig, geflankeerd door hoog opblaaiende vuren. Dag en nacht verspreiden de vuren licht en hitte; ontelbare menschen, mannen en vrouwen, worden daar voortdurend onveranderlijk gekweld door Jang Agoeng. Zij gillen het uit, en vernemend dat Sasigar op weg is naar Jang Widi, smeken ze hem van hun lijden te gewagen.

Sasigar belooft het hun, en gaat door zonder omkijken, als de wind zoo snel, zonder rusten en zonder gevaren te duchten, totdat hij komt aan Oedjoed Toenggal.

(Pangkoer 1-26) Door zijn snelle vaart gaat Sasigar aan Kang Toenggal voorbij en komt nu aan een groote poort die flikkert en schittert van het goud. Deze is het bezit van een bijzonder vroom *panditā*, welke geen *sēmbahjang* overslaat, steeds lofprijzingen uitsprekt, niet denkt om kleeren en slapen en aardsche zaken, maar de armen en misdeelden liefheeft. Dooden geeft hij een lijkwā, zieken staat hij bij. Uit naam van Jang Agoeng regeert de *panditā* over de *Malaékat*. Deze en de *bidadari's* volbrengen dag en nacht voortdurend prosteraties.

Sasigar zet zonder rusten zijn reis voort in N. O. richting en komt aan den verheven hemel. Daar ziet hij een hooge poort, geheel behangen met fijne zijde en *déwangga*, geel, zwart-groen, licht-groen, rood, wit, blauw-zwart, zwart, bedruppeld met flikkerend goud, zoodat de zon erdoor verduisterd wordt. Hierdoor is hij zóó verbaasd, dat hij geen woord kan uitbrengen. Op de *paséban* ziet hij witte vogels, die hij aanziet voor boschhoenders, niet wetende dat het allemaal engelen zijn, die hem naderen op een woord van Jang Agoeng. Rustig zittend merkt hij bij zich zelf op: „Die witte hoenders zijn niet zoo maar gewone boschhoenders, en allen kunnen de prosteratie doen.”

Jang Widi (Sang Jang Agoeng) spreekt een woord, en terstond daalt Djabarail af, begeeft zich naar de *paséban* en spreekt tot Sasigar: „Sang Jang Soeksēmā vaardigt mij af om je te ontbieden.” Sasigar volgt nu naar den eersten buitenhof, den tweeden, den derden, den vierden, den vijfden, den zesden, den zevenden, en blijft daar verwonderd zitten. Sprakeloos buigt hij zich voorover voor Jang Soeksēmā en betuigt zijn eerbied.

Jang Soeksěmā vraagt Sasigar, wat hij komt doen, maar deze is niet in staat een woord te uiten en buigt slechts het hoofd ter aarde. Pas wanneer Jang Soeksěmā hem verzekert, zijn eerbiedige hulde te aanvaarden, zegt hij: „Om U mijn opwachting te maken ben ik gekomen; ik vraag U vergiffenis voor groote en kleine zonden, uitwendige en inwendige; ik moge terugkeeren na vergiffenis erlangd te hebben voor de zonden, die mij Uw toorn en vervloeking berokkend hebben. Want waarlijk ik ben ongemeen misvormd door Uw bestraf-fing; geen enkel wezen op aarde ziet er uit als ik. Mijn halve lichaam maakt dat ik me ten zeerste beschaamd gevoel.”

Jang Soeksěmā verklaart hem, dat hij zelf niets heeft misdreven, maar dat het hier een fout van zijn vader betrof. Vóór zijn geboorte had Hij Djabarail naar de aarde afgevaardigd (lacune). „Ik vergeef je uit overmaat van medelijden, en geef je je [heele] lichaam.” Jang Soeksěmā sprak: „Djabarail! [tot Sasigar:] haar partner maakte je lichaam zoo. Stampvoetend antwoordde je vader destijds (?) en beweerde je alleen geformeerd te hebben. Daardoor werd ik vertoornd op je vader (onbegrijpelijk) (lacune). Ga nu gauw heen en neem dat lichaam mee, in dit kleine potje; vlug!”

Terstond verwijderd Djabarail zich, neemt snel het lichaam van den Jonkman, verschijnt weer voor Jang Soeksěmā, biedt hem het lichaam aan. Jang Widi neemt het aan en spreekt (lacune).

(Doerma 1—37) Sasigar wordt nu zóó mooi, dat hij op aarde zijns gelijke niet heeft. Jang Soeksěmā verleent aan dit Adamskind den naam Ki Djājā-soeargā omdat hij overwinning (djājā) heeft behaald in den hemel (soeargā). Hij bindt hem evenwel op het hart (corrupt) zich niet te verhoovaardigen, niet te lachen om ongelukkigen en mismakten, gestorvenen van een lijkwā te voorzien, zich niet te verwonderen over de rijkdom en armoede (corrupt), niet den geheelen nacht door te slapen doch drie maal de sěmbahjang waar te nemen. Jang Soeksěmā beveelt hem dit aan, daar Hij Zelf hem geformeerd heeft. Djājā-soeargā moet eraan denken, de sěmbahjang niet gedachteloos te verrichten, want dan zal hij verworpen worden. — Djājā-soeargā beaamt alles.

Jang Widi geeft hem dan een ring, waardoor hij wenschen kan, wat hij wil, en (daar hij volwassen is) een kris, immers de wereld heeft veel verzoeken. Djājā-soeargā aanvaardt de afscheidsgeschenken, maar vraagt eerst opheldering over de hel, de uitgestrekte vlakten en de wezens, wier lippen met rood (gloeiend) ijzer gemarteld werden, die met knotsen geslagen werden, wier handen en voeten rood

waren in het vuur, tenslotte hen die door vee aan touwen werden voortgeleid, al dewelken om vergiffenis smeekten.

De verklaring is dat de laatsten vee geslacht en verkocht hebben. Jang Soeksěmā laakt nu de begeerigheid der gestrafte *santri's*, die daarom zulke ondragelijke lasten moeten sjuwen, de gouddorst der met geld beladenen. Wie schuldeloozen doodden, worden onder de zwaardboom gespietst. Pas na een windoe (acht jaar) lijden zullen ze uit de hel verwijderd worden (uitvoeriger, maar niet geheel duidelijk).

Djājā-soeargā moet nu naar de aarde terug en zijn moeder onderdanigheid betuigen, daar hij haar veel dank verschuldigd is. Zou hij dit niet doen, dan zou hij het op den dag van het Laatste Oordeel zwaar te verduren hebben, want de moeder geldt als God op aarde. (de rest ontbreekt).

SASIGAR (Java).

(Een Javaansch Handschrift door C. Poensen)
(MNZG 10, 1866, p. 235-96 (i.h.b. 238-71).)

Een schoone Moslimsche prinses droomt in den nacht van Donderdag op Vrijdag dat de glans van *noerboewat* in haar schoot daalt, bevindt zich eenige maanden later zwanger en wordt door haar vader weggejaagd. Bij haar bevalling op den berg Poerwādjati wordt zij bijgestaan door een dochter van Nabi Kilir; zij baart een zoonje dat half is (*sa-sigar*). Dit kind troost haar reeds terstond met wijze lessen, disputeert zelfs met haar.

Wanneer de zeer vrome jongeling meerderjarig geworden is, wil hij den Heer gaan vragen naar zijn zonde, waardoor hij mismakt is. Zijn moeder raadt hem te gaan naar Sěrandil-wiat en blijft zelf op zijn verzoek op de plaats waar zij zich bevond.

Hij ontmoet een Moslimsch vorst Moestahar, die één zeer geliefde dochter Dēwi Asoeng Brangti had. De vorst bespot hem aanvankelijk, wordt dan met lamheid geslagen, en verootmoedigt zich voor Djākā Salining (zooals de jongeling geheeten is). Deze belooft op zijn terugweg Moestahar te berichten, wat hem bij zijn dood zal geworden.

Hij wordt gevolgd door allerlei vee, dat zich beklaagt over zijn lot van gejaagd en geslacht te worden, door rijdieren en andere dieren, die zich beklagen over hun behandeling van de zijde der menschen. Zij vragen naar hun lot en naar hun zonde.

Dit vragen hem ook een zeehandelaar en een landbouwer, 300 roovers met 4 hoofdmannen, en hij belooft het ze.

Hij komt nu op een heerlijke vlakte en ziet den berg Sërandil, kluizenarij van den profeet Adam, waarheen hij wordt gevoerd door Borâq. Hij leidt nu een ascetisch leven, zijn ziel verlaat het lichaam, stijgt omhoog en ontmoet Djabrail. Deze leidt hem voor Moehammad.

Moehammad ondervraagt Djabrail, Ngidjrail, Mikail en Israfil naar de reden van Salining's mismaaktheid; de laatste bekend bij de vorming afgeleid geweest te zijn. Moehammad draagt de vier aartsengelen op, een nieuw lichaam te vormen, waartoe zij zich verwijderen.

Salining neemt nu de gelegenheid waar, naar alles te vragen wat hij onderweg op zich genomen had, waarop hij ampel antwoord krijgt.

Hij krijgt een nieuw lichaam, het oude wordt verbrand, en hij daalt weer af op de Borâq. Hij heet voortaan *Lanang Sadjati* (de Ware Man), ontmoet zijn vroegere opdrachtgevers, die hij op de hoogte brengt, bezoekt, zijn moeder en huwt twee schoone prinsessen, alsmede de dochter van Nabi Kilir, die in dezelfde kluizenarij woonde als Izaak en Oemarmâjâ.

DJAKA SASIGAR (Java)

(Ms. Brandes K. B. G. no. 515)

4to, 155 blz. met Jav. schrift (de o wordt slechts met taroeng weergegeven) in tēmbang. Bij het eerste gezicht zou men denken dat dit geschrift hetzelfde is als Djâkâ Saléwah (*saléwah*) = de eene helft heeft een andere kleur dan de andere, b.v. wit en zwart; *Sasigar* = een half. Maar het blijkt een zeer onbenullig verhaal te zijn, in alle opzichten plattelandsch: taal, dichtkunst, compositie en redeneering. Ook *soewang* wordt geregeld gebruikt voor *sang*. Echter mogen wij veronderstellen, dat de maker van dit verhaal de alleszins betere beschrijving van Saléwah's lotgevallen wel eens heeft gehoord en naar eigen kunnen weder op schrift gesteld. Voor de vergelijking met dien in Vreede geven wij hier de inhoudsopgave.

Zang I Asmarandânâ 1-42. Een koning van Kêlahoem is eerst zeer vroom, gaat echter over naar den Joodschen godsdienst. Zijn grooten verlaten hem en doen tâpâ in een grot. De hond van den koning volgt hen om verder de opening van de grot te bewaken. Na den dood bereikt de hond de hemel.

Ook de beide zoons van den koning verlaten verlaten hun vader. De oudste heet R. Oenoës en de jongste Amal Moekadar. Oenoës huwt op Malaka en krijgt een zoon genaamd Dârâpoetih, die tapa doet. Deze wordt leeraar van

vele menschen. De dochter van Dârâpoetih heet Sari-langgëng, en is zeer schoon. Vele vorsten dingen naar haar hand, maar zij wil niet trouwen. Op een nacht droomt zij een vuurbol, genaamd *tjahjâ Noerboeat*, in haar schoot te krijgen tegelijk met een halve zon.

Gezanten van vele vorsten: Minangkabo, Sëboedja, Gëdah, Manila, Atjeh, Roem, Poelëmbang komen om resp. voor hun vorsten het meisje ten huwelijk te vragen. Zij gaan onverrichterzake terug.

Door haar droom wordt Sari-langgëng zwanger. Een onderzoek naar haar eventueelen partner wordt ingesteld, met negatief resultaat.

Zang II. Dandang goelâ 1-56. Dârâpoetih wordt boos op zijn dochter. Zij wordt met rotan afgeranseld, daarna moet zij weg. Zij gaat door de wildernis, zich richtende naar de berg Poerwa-djati. Onweer, daarna bereikt zij den top.

Een dienaress is haar nagereisd met de mededeeling dat zij terug moet, omdat het nadere onderzoek ook niets oplevert. Zij verhaalt - het verband is niet duidelijk - hoe Abraham zijn zoon Ismail moest slachten¹⁾. Op den normalen tijd zou zij een kind ter wereld brengen. Talirâsâ, bewoonster van een grot aan de helling van den berg, dochter van Nabi Kilir, zonder moeder, komt bij haar om te helpen. Het kind komt ter wereld zonder placenta en slechts een half en wel zonder hoofd. Op raad van de dienaress zou het kind gedood worden, doch dit rechtvaardigt zijn mismaakt zijn, met de stem van een volwassene.

Gesprek tusschen het kind en de moeder over deelen van het lichaam, als heilige plekken, over de vijf *napsoe's*, enz. Het kind wordt groot. Satire van menschen die te omslachtig naar kennis zoeken. De jongeling, Sasigar genaamd, wil God zoeken, om naar zijn zonde te vragen. Zijn moeder verwijst hem naar den berg Sërandil, de verzamelplaats der *nabi's*.

III. Sinom 1-30. De koning van Bësarah, Moetahar genaamd, is zeer machtig, heeft echter geen kroost. Hij gaat met groot gevolg in zee baden om een gelofte af te leggen. Zijn patih wordt gezonden om een halven jongen te zoeken. Deze wordt gevonden en gebracht naar den koning. Debat over het al dan niet bestaan van God. Als Sasigar zich God noemt, wordt hij door velen aangevallen, maar deze worden krachteloos. De koning met gevolg geeft zich over. Als Sasigar zegt dat hij God wil zoeken, verzoekt de koning hem aan God te vragen, wat hem (den koning) in het hiernamaals

1) Onze auteur blijkt minder vast in Bijbel- of Qur'an-kennis. C. H.

wacht. Want de koning is zeer vroom enz. enz. Sasigar gaat verder. Allerlei dieren volgen hem met hetzelfde doel als de koning.

IV. Pangkoer 1-21. Nog andere dieren geven Sasigar dezelfde boodschap mee. Ook een *pangoeloe*, een *panditā* en rijke handelaren doen dat. Eindelijk doen ook dieven en roovers hetzelfde. Namen der roovers. Verder gaande komt Sasigar op een vlakte zonder boomen; één boom staat in het midden, doch is niet verworteld in den grond. De naam is Panggilboom. De berg Sērandil wordt zichtbaar, maar dit is een ander Sērandil dan dat waar de voetafdruk van Adam te vinden zou zijn. Bedoeld Sērandil rust nl. op de wolken.

V. Dandang goelā 1-23. Na een gebed wordt Sasigar bezocht door een boerāk, die op last van God hem naar den hemel moet brengen. Sasigar rijdt op den boerāk naar den top van den berg. Beschrijving van dien bergtop als de swargā. Maar die is toch niet de echte. Sasigar ontmoet Djabrail, verzoekt bij Moehammed toegelaten te worden. Bij den laatste gekomen vraagt de jongeling, waarom hij zulk een vorm heeft. Nadat Moehammed en de Malaikats elkander de verantwoordelijkheid daarvoor verweten hebben, krijgt Sasigar een schoone gedaante. Verder brengt hij de boodschappen van de verschillende wezens over.

VI. Sinom 1-35. Sasigar krijgt daarover uitleg. De schuld lag geheel bij Adam, die de „appel” opat, met het gevolg dat hij naar de aarde moest neerdalen. Alles, dieren, planten, visschen enz. zijn ontstaan uit de deelen van den „appelboom”. Daarna krijgt Sasigar de hel te zien. Beschrijving. Nadat hij de toestand in de hel gezien heeft, moet hij naar de aarde terug, waarbij hij den naam Lanang-sēdjati krijgt. Verder moet hij op aarde het werk van Moehammad voortzetten. Sasigar gaat in zijn nieuwe lichaam; het andere laat hij achter. Als het halve lichaam door goddelijk vuur verbrand is, verspreidt zich de damp ervan in de wereld; daarom zijn er ook in deze wereld veel mismaakten.

De roovers zien hem aankomen.

VII Asmarandana 1-30. Zij vallen hem aan, maar worden krachteloos. Sasigar laat zich herkennen. Een dief vraagt naar het resultaat van de boodschap. Sasigar vertelt dat alle boosdoeners naar de hel moeten, behalve de vrager. Deze wordt ongeduldig, wil spoedig den hemel smaken; hij laat zich uit een hoogen boom vallen en sterft. Zijn ziel gaat toch naar de hel. De overige dieven worden door Sasigar bekeerd. Zij krijgen Arabische namen en volgen verder den jongeling.

Onderweg ontmoet Lanang-sēdjati de per-

sonen, die hem vroeger dezelfde boodschap hebben medegegeven. Na eerst gedebatteerd te hebben (echt plattelandsch), worden de personen volgelingen van Lanang-sēdjati. Evenzoo de dieren.

VIII. Doerma 1-33. Lanang-sēdjati komt in de stad Bēsarah, waarvan de koning in oorlog geraakt is met dien Radja van Koedja. Lanang-sēdjati wordt te hulp geroepen. Strijd tusschen beide legerscharen. Het leger van Kodja wordt vernietigd.

IX. Pangkoer 1-24. Lanang-sēdjati wordt koning van Bēsarah en huwt de dochter van den vorigen vorst. Hij wil terug naar zijn moeder.

De koning van Sēmbodja hoort den aanmatigenden naam van den jongeling; hij wordt boos, stuurt zijn leger erop uit. Intusschen droomt zijn dochter een ontmoeting te hebben met L. S. Zij verlangt zijn vrouw te worden. Leering (!) van haar vader. De prinses wil tot elken prijs naar L. S. gebracht worden.

X. Asmarandana 1-30. De koning vertrekt met zijn dochter en een groot leger naar Malaka. De moeder van den jongeling is nog altijd gebleven op den berg. Zijn aankomst bij haar. Het verblijf wordt tot een stad getooverd.

Nabi Kilir, nabi Ngisa (Jezus) en Oemarmaja (!) brengen bezoek bij Talirasa in de grot. Zij moet nu trouwen met L. S. Oemarmaja treedt op als pēngoeloe. Na het huwelijk wordt de strijd tegen den koning van Sēmbodja voorbereid.

XI. Doerma 1-5. Strijd (rest ontbreekt).

XII. Asmarandana 1. Epiloog.

DJAKA SALÉWAH (Java)

(Ms. Brandes K. B. G. no. 632.)

4to drie deelen tezamen 1351 blz. in gespatieerd Pegon met tēmbang, is een copie van Ms. Bijbelgenootschap no. 152 (Juynboll II p. 80). Inhoudsopgave in Vreede p. 186-8. Niet-tegenstaande het gedicht tot de pēsantren-literatuur moet gerekend worden, is de taal toch geheel anders dan die van dit literatuur-genre, is beschaafd en aangenaam leesbaar, geeft bovendien een andere dicht- en taalsfeer dan de Vorstenlandsche.

I MRĒRĒNG (Bali)

Kirtya, No. 1942.¹⁾

Op een dag, in een bosch zijnde, verlangt Batāra Goeroe naar Oemā, zóó zelfs, dat zijn sperma op een varentje valt.

1) Deze 4 uittreksels van I Wajan Bhadra.

Een arme vrouw, die het opgegeten heeft, raakt zwanger; ze wordt moeder van een zoon, die echter een half-mensch is, d. w. z. die slechts één been, één arm, één oog enz. bezit. Hij is erg ongehoorzaam en koppig (vandaar de naam *Mrêrëng*).

Als hij tot een jongeling is gegroeid, raakt hij verliefd op een voornaam meisje, een verloofde van den vorst. Vruchteloos tracht zijn moeder hem af te houden van zijn voornemen, met het meisje te trouwen. Een oude man komt hem echter helpen. De „Halve” wordt naar den hemel gevoerd en keert terug als een schoone jongeling, met bovennatuurlijke wapens. Hierdoor wordt hij de man van het mooie meisje en doodt hij den koning, dien hij opvolgt.

I RARÉ SIGARAN (Bali)

Kirtya, No. 1960.

Een slavin van een priester, eigenlijk een bij een bandjir hiertoe omgetooverde geringde worm, concubine van I Roengsing, heeft in een bosch met Brahma (in de gedaante van een mensch) lichamelijke vereeniging gehad. Brahma verbiedt haar, op den nacht volgende op dien dag, zich door een man te laten naderen. I Roengsing dwingt haar echter hem zijn zin te geven: hij sterft na de cohabitatie. Later verwijt Bhatāra Goeroe haar, dat het kind door twee vaders is verwekt.

Wanneer de dienaars water moet halen voor den priester, is dit verontreinigd door een kleinen jongen, dien zij vervloekt; het is Bhatāra Goeroe, die haar verwijt dat zij zich niet gehouden heeft aan zijn verbod.

Het kind is geboren; een half mensch. Als hij groot genoeg is (om zelf naar een tooneelvoorstelling te kunnen loopen) gaat hij naar een *doekoeh* en vraagt dezen, waar zijn andere helft is. De *doekoeh* verwijst hem naar den hemel.

Is hij in den hemel aangekomen, dan wil Goeroe hem echter niet de waarheid zeggen. Ten slotte vindt Raré Sigaran zijn „halven”-broeder toch in een half beeld van steen. Hij wordt nu een heel mensch en schoon, trouwt later met Soeprabha en wordt koning van het rijk Sigaran dat dus naar hem wordt genoemd), hetwelk door de nymph te voorschijn is getooverd.

I SIGIR (Bali)

Kirtya, No. 2075.

Een maagd, een wees, Ni Oeboeh genaamd, ergert zich dood aan het weer; na regen: zonneschijn, dan weer regen. Zij wilde rijst

drogen, hetgeen zoo niet gaat, en is ten slotte zóó woedend dat zij haar ontbloot achterste naar de zon toekeert. Later hierdoor zwanger.

Zij is erg bang en beschaamd, want zij was nooit bekend door een man, en nu is zij toch zwanger. De zonnegod echter voor haar verschenen, legt de toestand uit, met verzoek het kind later naar Hem toe te sturen; roode Oostelijke hemel is Zijn troon.

Het kind geboren, een *halve*, I Sigir (half mensch). Krijgt veel cadeau's van medelijdende menschen. Als hij groot is geworden, wil hij zijn vader leeren kennen en wordt verwezen naar den oostelijken hemel.

Onderweg verschillende menschen ontmoet, die hem helpen. Eén van hen laat I Sigir op een stier rijden; hetgeen zeer snel gaat. Bij Soerya gekomen, wordt hij verlost van zijn halve gedaante, moet daartoe onder 33 *pan-tjoerans* baden. Het omhulsel (halve gedaante) moet hij echter aanhouden, kan naar believen worden aangetrokken; daarna naar huis.

De moeder herkent hem natuurlijk niet; eerst het omhulsel kan haar overtuigen.

Later gaat I Sigir naar de bergen om ascese te bedrijven. Hij wil nl. een vrouw hebben. Een Godheid vertelt hem, dat hij de dochter van een koning tot vrouw kan krijgen, dan echter eerst een geweldigen reus moet verslaan. De Godheid schenkt hem bovennatuurlijke kracht door hem te bespuwen op de tong.

I Taroena Bagoes, nu aldus genaamd, gaat naar het rijk van den koning, en deelt mee, dat hij den reus wil bevechten. Dit wordt hem toegestaan. De reus verslagen. Gedurende en vóór het gevecht heeft hij zijn halve gedaante aangetrokken.

Huwelijksfeest van I Taroena Bagoes met de prinses; hij wordt koning Déwantara genaamd.

I TROENA ASIBAK TOEA ASIBAK.

(Bali) Kirtya No. 2076.

Een arm echtpaar; moeder de vrouw heel achterlijk; haar zoon heet Polos.

Op een dag is Pan Polos bezig in het bosch te hakken. Na iederen slag hoort hij gekerm. Hij kijkt om en ziet een vrouw als een raksasa, die hem oppeuzelen wil als hij niet ophoudt. Pan Polos vertelt van zijn armoede en wordt door de vrouw uitgenoodigd naar binnen in het hol van de boom te komen. Hij hakt voor haar en krijgt een klapperdop rijst; de rijst kan hij niet opeten, telkens is er toch een rest gebleven. Pan Polos krijgt een gans cadeau. Het dier kan geld, zilver, goud schijten naar gelang van het voedsel.

Pan Polos komt thuis en wordt zeer rijk. Zijn vrouw gooit als het ware met geld op de markt; alle verkoopsters ontvangen te veel geld van haar. De zoon wil met de dochter van den koning trouwen en vraagt om haar hand. De koning is vertoornd en laat Polos ombrengen.

Het echtpaar is zeer bedroefd en smeekt de goden om een kind, al zou het een half mensch zijn. Het gebed wordt verhoord door Çiwa.

Mèn Polos schenkt later haar man een kind, waarvan de helft (rijp) volgroeid is en de andere helft onrijp. Pan Polos krijgt aanwijzingen van een Padanda om het merkwaardige lichaam van zijn kind normaal te maken, ontvangt daartoe een haar van het been van den Padanda mee naar huis. Zijn kind moet het haar opblazen en het volgen, zoo zou hij bij Çiwa terecht komen. Zoo gezegd zoo gedaan.

Plotseling ziet I Troena asibak toea asibak (zoo heet het kind) een weg voor zich. Op aanwijzingen van een *doekoeh* beklimt hij een boom; daarna van de top naar beneden kijkende, ziet hij een weg, dien hij volgt. Ontmoet *gamang's*, (onzichtbare) dienaren van Çiwa, die hij helpt. Zij begeleiden hem naar Çiwa, die als oud man ploegt met als ploegvee een reusachtigen witten vlieg. Hij omvat de voeten van Çiwa en smeekt om verlossing. Hij moet aan de borst van den witten vlieg zuigen. Als hij verzadigd is, is hij verlost; normaal mensch, genaamd Bagoes Lalër.

Hij gaat dan naar huis, na „*kasaktian*” te hebben ontvangen, waardoor hij zich een vlakken weg, dienaren, voedsel kan wenschen.

DOEKOEH SAKTI (Bali) Kirtya No. 2127.

Een volkomen eenzaam gezin in het bosch bestaat uit Pan Doekoeh, Mèn Doekoeh en dochter. Voor de huwbare dochter is in het bosch geen man te vinden, zoodat de vader 42 dagen lang askese met haar gaat beoefenen. Zij wordt zwanger en baart een half kind, jongen noch meisje, I Bagi (de Halve) genaamd.

Wanneer het kind zich beklaagt over zijn wanstaltigheid en naar zijn vader informeert, verwijst zijn moeder hem naar zijn grootvader, in de kluizenarij in het N. O. Van hem verneemt hij dat S. H. Toedoe in het O. zijn vader is.

Op weg naar het O. ontmoet hij twee maal een oud man, die vraagt naar het doel van zijn reis, en hem verzoekt te informeren bij S. H. Toedoe, wát hij doen moet om oogst te gewinnen van zijn onvruchtbaar veld.

Aan de rand van desa O. kan I Bagi niet verder door drijfzand. Op zijn klagelijk

geween hoort hij de stem zijns vaders uit de lucht. Deze belooft hem dat hij bij thuiskomst volledig zal worden, en geeft aanwijzingen voor de twee oude lieden.

Op zijn terugweg geeft hij den ouden lieden bescheid. Thuisgekomen brengt hij zijn moeder verslag uit; bij het woord „volledig” aangekomen, spat hij uiteen tot stof. Dit stof hereenigt zich en herrijst tot een volledig mensch — evenwel een hermaphrodiet (Bantji).

Bantji beklaagt zich bij zijn moeder over zijn onzijdigheid en wil een broertje en een zusje. Zijn moeder geeft haar kind de aanwijzing, bij zijn grootvader eerst zijn met aarde gevulde rechtervuist voorwaarts te steken en dan de (eerst achter zijn rug gehouden) linkervuist.

Zoo gezegd zoo gedaan: uit de rechter komt een jongetje (broertje) en uit de linker een meisje (zusje).

Teruggekeerd naar zijn moeder gaat hij op haar aanwijzing wonen tusschen broer (O.) en zuster (W.) in. Bespiegelingen der moeder over het drieledige van al het ondermaansche.

I SIBAKAN (Bali) Kirtya No. 2182.

Ni Oeboeh, een arm weesmeisje uit Bandjar Kanginan, trouwt met haar neef I Lédjat uit Bandjar Kawan. Bij het feest in de Poera Poesèh mag zij als getrouwde — zij het nog kinderlooze — vrouw geen offers komen aanbieden. Haar man is hierover zeer ontdemd en scheldt den Déwa zeer grof uit. Deze daalt neder als oud man en geeft Lédjat een half koekje om aan zijn vrouw te overhandigen als middel om een kind te krijgen. Dit doet hij, de vrouw wordt zwanger en baart een zoon . . . doch slechts een halven. De vader loopt weg van schrik en angst.

Na drie maanden wordt de jongen Sibakan genoemd; man geworden stuurt hij zijn moeder uit op een vrouw, en wel naar Bandjar Kadjanan, waar drie meisjes zijn: kèlod, têngah en kadja. Of zij wil of niet, de moeder moet gaan. Bij de ouders van het eerste meisje wordt de overbrengster der oonteerd geachte boodschap gemolesteerd; haar zoon geneest haar evenwel op slag door handoplegging. Bij het meisje têngah herhalen zich mishandeling en genezing. De vader van het meisje kadja is niet ongeneigd, mits schoonzoon-in-spe eerst zorgt volledig te worden.

Sibakan gaat ascese bedrijven in het bosch; na zeven dagen komt dezelfde oude man, compleetert hem door handoplegging, en spuwt hem op de tong, waardoor al zijn wenschen in vervulling zullen gaan. Bruiloft; twee meisjes kijken op haar neus.

MANAK SALAH IN DĒSA BOELĒLĒNG IN OMSTREKEN.

DOOR

WAJAN BHADRA.

Boelèlèng, in de lontars ook bekend onder den naam van Dèn Boekit (of ook Lèr ing Goenoeng of ook wel eens Lèr ing Adri, d.i. aan den overkant van het gebergte) heeft bij sommige Zuidbali-adorateurs de twijfelachtige reputatie verworven van te zijn „tweedehandsch Bali, tweede-kwaliteitsch Bali”. Inderdaad floreert de danskunst in Noord-Bali niet, ze is althans niet de evenknie van de Zuid-Balische; de gongs geven meestal moderne composities ten beste; inderdaad lopen hier meisjes en vrouwen tot groot ongenoegen van cameramannen met kabaja's rond; ze worden dus ongeschikt bevonden voor „snapshots”.

Maar de term „tweedehandsch Bali” is, hoewel niet juist, toch wel aardig gevonden; in den zin van niet-meer-puur-zijn is zij echter niet alleen toepasselijk op Boelèlèng ¹⁾. Hoe zou het echter anders kunnen? De aanraking van het Noordelijk deel van het eiland met de Westersche beschaving dateert ongeveer uit het begin van de 2de helft der vorige eeuw. Uit den aard der zaak is Singaradja en omgeving het verst gevorderd in de overgangperiode. Veel is hier veranderd, maar toch weten sommige adatinstellingen zich voorloopig, dank zij haar plooibaarheid, van den ondergang te redden.

Adatinstellingen echter, welke het volk niet kunnen bezielen, maar slechts in stand worden gehouden uit piëteit jegens voorouders, en welke zoo zoetjes aan gedegradeerd zijn tot een noodzakelijk kwaad, „omdat het nu eenmaal zoo hoort”, zullen het eerst moeten verdwijnen. Immers, indien geen godsdienstige bepaling of bv. de rede het

behoud der vormen beheerscht, zal piëteit-alleen het tegen den druk van den modernen tijd niet kunnen bolwerken.

Zoo wordt bv. het *Manak Salah*, het „verkeerd baren” of het baren van twee zondige wichten? (d. w. z. het baren van een tweeling van verschillend geslacht) niet meer allerwege beschouwd als een onheilbrengende gebeurtenis voor de desa. Het geloof (of bijgeloof) in het onheilbrengende van *Manak Salah* vindt nergens *hechten* steun; in een godsdienstige bepaling noch in een innerlijke overtuiging en ook niet in een geschrift, waarvan de heiligheid boven allen twijfel staat. Deze *Manak Salah*-instelling dreigt te verworden tot een artikel met het opschrift: instandhouding facultatief.

Aan lezers, die niet in de gelegenheid waren het lezenswaardige artikel van Jane Belo („Twins in Bali” in het Tijdschrift van het Kon. Bat. Genootschap, deel LXXV, afl. 4, 1935) te lezen, moge tot goed begrip het volgende worden geboden.

De geboorte van een tweeling van verschillend geslacht had (en heeft in vele ouderwetsche desa's) in Bali veel voeten in de aarde. De desa voelde zich bedreigd door allerlei onheilen („zoo hoort het nu eenmaal”) en om de bewoners van de rampspoeden te vrijwaren en aangezien het gezin de oorzaak was van de ritueele onreinheid, welke heel de desa trof, werd het naar het meest onheilige deel van het desa-gebied verbannen, d. i. de (voorloopige) begraaf- en verbrandingsplaats. Het verblijf hierop (of hierbij) varieert - al naar de desa - van 42 dagen tot (op zijn minst) gedurende de periode tusschen drie nieuwe manen (tĕloeng tilĕm).

¹⁾ Want Zuid-Bali is evenmin in alle opzichten onberoerd en puur gebleven.

In Zuid-Bali (en vroeger ook in heel Noord-Bali) werd de hut van het gezin in de desa in brand gestoken.

Na de periode van de verbanning mag het gezin wel weer naar de desa terugkeeren, echter niet eer, dan na de betaling van een reinigingsoffer, dat voor het gezinshoofd zeer kostbaar kan zijn. Voor een arm man is de geboorte (behalve in de désa Boelèlèng) van een tweeling van verschillend geslacht een ramp. Niet alleen, dat een der (of beide) tweelingen het vaak door gebrek aan moedermelk - t. g. v. ondoelmatige voeding - of wellicht ook onder invloed van temperatuurswisselingen (warme dagen en koude nachten) moet (moeten) afleggen, maar ook, dat de kosten van de genoemde offers boven de krachten van het gezin gaan. Sommige désa's, waarvan de reglementen van zin voor milddadigheid getuigen, nemen de kosten - indien het getroffen gezin arm-lastig is - dan ook op zich. Officieel moet het hoofd van het gezin dan als dienaar van de désa fungeeren (d. w. z. gratis werk verrichten voor de désa, als bv. het schoonhouden van tempels enz.) of de kosten moeten dan bij beetjes worden gerestitueerd.

In de desa Boelèlèng moesten op den zelfden dag, dat de reinigingsoffers werden gebracht, de Goden in optocht naar den zeetempel worden gedragen (makiïs). Dit makiïs geldt natuurlijk ook voor andere desa's; de dag kan echter verschillend zijn.

Nu is sedert October ¹⁾ 1933 in het bijzonder in de désa Boelèlèng het onrein-verklaren van de désa ten gevolge van Manak Salah in onbruik geraakt. De désa is na de uitspraak van één der Goden van de Poera Désa, bij monde van den pamangkoe tot dit (in de oogen der Zuid-balische handhavers door dik en dun van elke adatinstelling, kettersch) besluit

gekomen. De aanleiding tot dit besluit was een complicatie, die in de toch al zoo bedenkelijken toestand, waarin de Manak Salah-instelling verkeerde, gekomen was. Het viel nl. dat een Chineesch gezin verrijkt werd met tweelingen van verschillend geslacht. Terecht wilde een der désaleden het fijne van de zaak weten en bracht het geval voor den désa-raad. „De geboorte van deze tweelingen in het désagebied brengt toch ook onreinheid in onze désa?” was zijn overweging. Het ging anderzijds echter niet aan, dezen zoon van het Hemelsche Rijk de last der kosten van de reinigingsoffers op de schouders te laden, tengevolge van godsdienstige inzichten, welke niet de zijne zijn. Of moest de désakas dan worden aangesproken, wanneer de Balische désa zich wel verontreinigd gevoelde?

De leden van den désaraad weifelden. Men besloot zich te onderwerpen aan het besluit van den voornaamsten god van den désa-tempel. De in trance zijnde pamangkoe verklaarde aan de hoorders, waaronder ook den huidigen Zelfbestuurder (toen Regent), dat de désa gevrijwaard kan worden van de onreinheidsverklaring ²⁾; voor de désa dus een kolfje naar haar hand.

Jongere desaleden twijfelden toch, (en het aantal der „sceptici” is thans grooter dan in 1933) of de heele désa of zelfs in het algemeen het erf van het getroffen gezin, onrein moest worden verklaard. Het stond immers niet vast, om welke reden het baren van tweelingen van verschillend geslacht zondig werd verklaard. De een verklaarde: „Omdat de wichten in de baarmoeder incestueuse handelingen hebben verricht” (dus voor het heele land een voorbode van ramspoed), de ander beweerde:

2) Behoudenden onder désaleden waren toch huiverig en zochten naar een middenweg. Zij namen 'n vrijwillige, beperkte sèbèl aan (rituele onreinheid) en brachten na afloop van de periode tusschen 3 donkere manen, aan hun particulier erf reinigingsoffers. De onreinheid werd dus „gelocaliseerd”.

1) Zie Djatajoe (Jrg. I, no. 2, 25 Sept. 1936): indik Manak Salah door Poetoe Gria.

„Een onderdaan mag zich niet met den Vorst gelijkstellen” („Mamada-mada Sang Ratoe”), en daarom werd deze dus zondig verklaard (Een huwelijk tusschen broer en zuster was immers alleen aan Koningen geoorloofd ¹⁾). De meesten hebben zich op het standpunt van „mamada-mada Sang Ratoe” gesteld en suggereerden, dat, nu die Vorsten van Samprangan en nakomelingen niet meer over heel Bali heerschen, het behoud dier instelling hoegenaamd geen zin meer heeft. De uitspraak van den Batara van de Poera Désa gaf den doorslag en de désa Boelèlèng verbande in 1933 de (*Manak Salah-*) *Instelling* naar het rijk der onbruikbaarheid.

Dit besluit is niet zonder invloed gebleken op het gemoed van de jongere generatie in de omstreken van Singaradja. Het sterkst is dit tot uiting gekomen in de désa Sangsit omstreeks 9 K.M. beoosten de désa Boelèlèng. De désa Sangsit omvat twee gebieden, welke door een rivier gescheiden zijn die Zuid-Noord stroomt. Het désagebeid is dus gescheiden in een deel „beoosten de rivier” (dangin-jèh) en in een ander deel „bewesten de rivier” (daoeh-jèh). In dangin-jèh dan gebeurde het, dat een vrouw haar man een tweeling van verschillend geslacht schonk. Hij bleef met zijn gezin kalm thuis tot groote verwondering der oude leden van de désa. Deze leden spoedden zich naar den Zelfbestuurder; Z. H. E. Geborene moet hebben verklaard, dat de verantwoordelijkheid volkomen op het gezinshoofd rustte voor wat zijn gezin overkomen

zou en dat het niet verbannen behoefde te worden.

Nu is onlangs (tweede helft van Juli) in een Europeesche verloskundige inrichting, de vrouw van I Madé Dangin (wonende te daoeh-jèh) van een meisje en een jongen bevallen. Hoewel de bevalling te Boelèlèng op „Europeeschen bodem” geschied is, (8 K. M. van de désa Sangsit verwijderd) besloot de vader van de tweelingen, waarvan slechts één in leven gebleven was, toch in ballingschap te gaan ²⁾. Het is een vrijwillige ballingschap; niet echter, omdat hij er heilig van overtuigd was, dat, door thuis te blijven, de désa „bezocht zou worden door epidemie” of andere onheilen, maar omdat hij den toorn vreesde van de „uit de duisternis geboren geesten” (anaké saking pètèng) m.a.w. de boeta's. De „uit de duisternis geboren” hebben zich, ondanks de vrijwillige verbanning, echter wel te goed gedaan aan het overgebleven wicht, want ook dit behoort nu niet meer tot de levenden. (Dus vóór de expiratie van de ballingschap waren de beide wichten reeds dood).

Het hoofd van dit ongelukkige gezin moet nog de kosten van het reinigungs-offer (in dit geval niet al te pompeus; men noemde 'n bedrag van slechts f 45.—) dragen, maar deze désaman droeg zijn lot gelaten ³⁾. Men kan op zijn gelaat echter toch niet de vrees lezen, welke hij koesteren zou ter wille van de désa, indien hij werkelijk beducht was voor het onheil, hetwelk hij het gebied van de désa zou kunnen berokkenen. Slechts bevrediging, zou men zeggen,

1) Dat echter niet alleen Balische vorsten de reinheid van het bloed in de familie door incest hebben trachten te behouden, leert ons de geschiedenis. Op p. 155 van Dr. H. A. van Herwerden's boek „Erfelijkheid bij den mensch en eugenetiek” lezen we: „Een dergelijke strenge inteelt, tegenwoordig als bloedschande of incest beschouwd, behoorde in oude tijden bij den mensch niet tot de zeldzaamheden. Hebben niet de *Inca-vorsten* in Peru, als kinderen van de zon, die geen anderen dan huns gelijken mochten huwen, zich eeuwen lang op deze wijze voortgeplant? Hetzelfde leeren de Egyptische papyrusrollen omtrent de geschiedenis der Pto-

lemaeërs. Acht dezer zijn met de eigen zuster, een met een halfzuster gehuwd.”

Huwelijken tusschen broer en zuster (tweeling) (bij den gewonen adel, geen familie dus van den Regeerenden Vorst) werden in Z. Bali echter verscheidene malen gesloten. Vandaar ook de naam „lèkad boentjing” (als bruid en bruidegom geboren).

2) Indien de désa Boelèlèng nog ouderwetsch was geweest, zou deze désa zich door het ongeluk getroffen kunnen beschouwen. Bovengenoemde inrichting ligt nl. in het gebied van désa Boelèlèng.

3) Welke désaman doet dit eigenlijk niet?

stond op het kalme gelaat te lezen, voor het feit nl. dat hij geen onbetamelijkheid had begaan: niet tegen de adat had gezondigd.

Wij gelooven niet, dat alle bewoners van de désa Sangsit doordrongen waren van het onheilbrengende van de gebeurtenis. De përbëkël wist niet eens, dat het gezin (hetwelk den 26sten Juli de inrichting verliet om zich in ballingschap te begeven) de plaats van bestemming reeds had bereikt. Zijn belangstelling voor het gebeurde (we zullen beleefd blijven, en zullen maar niet zeggen, *ontstond*) groeide door ons gesprek. Dit moet men niet wijten aan laksheid of onachtzaamheid, maar wel moet men het feit beschouwen als *teeken*, dat zijn belangstelling voor deze instelling niet meer levend is, ja zelfs dat zij hem Siberisch liet. Slechts zijn hoffelijkheid voor den gast uit Boelèlèng, die belangstelling toonde in die vrijwillige ballingschap, noopte hem *dien morgen* het gezin te bezoeken. Hij maakte dus echt op zijn Balisch van de *gelegenheid gebruik*, om maar meteen zijn adatplicht als désagenoot te vervullen, dus „Madëlokan” (lett: komen kijken, d.i. belangstelling toonen of deelneming betuigen).

Het huis, liever de bangsal voor het gezin, was eenvoudig; bamboepilaren, wand- en dakbedekking bestonden uit klapperbladeren. Een apart kamertje voor het gezin en het andere voor de familieleden. Een soort voor- en zijgalerij voor de désagenooten, die er dag in dag uit zullen komen om de ongelukkigen gezelschap te houden. Het gezelschap houden zal wel meestal op een dobbelpartij uitloopen. De beteekenis van dit opkomen in grooten getale zou oorspronkelijk wellicht slechts een concentratie van magische krachten geweest zijn, bijdrage van elk individu om het gezin tegen de booze machten op de begraafplaats te beschermen. Praktisch heeft dit tot resultaat, dat de

leden van het gezin geen vrees behoeven te koesteren op de lugubere plek te verblijven.

De leden van de bovengenoemde désa schijnen het niet eens te zijn in de te volgen gedragslijn t. a. v. de onreinverklaring van het désa-gebied ten gevolge van „Manak Salah”. Ze zijn halfslachtig en sommigen hebben zich concessies gedaan, dewelke niet door de désa worden betwist.

Een paar familie's zouden in de 2e helft van Augustus 1940 lijkverbrandingsfeesten houden. Het Manak Salah in het gezin van Madé Danguin vond plaats in de 2e helft van Juli, zoodat het désa-gebied ook gedurende de heele maand Augustus onrein moest worden verklaard.

Is een désa onrein, dan zijn alle poera's gesloten en kan dus geen wijwater uit de tempels worden gehaald. Desondanks heeft een der bovengenoemde familie's het verbrandingsfeest laten doorzetten, en vierde dus het *ngabèn* alsof er niets was gebeurd. Het is zonderling, dat de désa daar geen aanmerking op heeft gemaakt, een teeken dus, dat zij het niet zoo nauw meer wenscht te nemen met de onreinverklaring bij Manak Salah.

De andere familie heeft haar verbrandingsfeest echter *geschorst*, houdt dus wel degelijk rekening met de gangbare meening, dat in een onreine désa geen feest behoort te worden gevierd. Volgens de Hindoeleer mag men immers in een onrein stadium geen offers brengen! Wéda's mogen niet worden opgezegd door priesters. Indien op een dier verbrandingsdagen een priester heeft geofficiëerd, dan zou zulks hoogst zonderling geweest zijn.

De beide familie's wisten blijkbaar niet, dat zij het echtpaar met een der levende tweelingen aan de rand van de désa hadden kunnen tegenhouden en aan de désa verlof vragen om het gezin te verbieden, voet in het désa-gebied (van Sangsit) te zetten. Zij zouden het

voor een paar maanden in het gebied van de desa Boelèlèng (die zich niet meer bekommert over Manak Salah) hebben kunnen laten wonen (met financiële steun dan), zoodat de désa Sangsit niet onrein verklaard had behoeven te worden.

Deze vrijwillige ballingschap is ingegaan op den 26sten Juli 1940. Het gezin mag het kerkhof slechts na de derde nieuwe maan verlaten en aangezien de eerste nieuwe maan voor de ballingen op 4 Augustus viel, zal het verblijf aldaar $11 + 2 \times 28$ dagen moeten duren. Bij gelegenheid dat het voor de derde maal nieuwe maan is, zal dus een reinigingsoffer gebracht moeten worden. (in ons geval heet het: *ngěloengah*; Jane Belo noemt dit offer ook; o. c. p. 542). Madé Dangin is in staat de kosten ervan te dragen; zoodat de désa niet behoeft bij te springen. De offers mogen echter slechts in *een andere desa* worden klaargemaakt; de désa Sangsit (dus ook de offermaaksters) is en zijn immers onrein.

Nu moet men als Baliër, tuk op de instandhouding van de oude vormen, deze vrijwillige verbanning niet gaan uitleggen als een symptoom van de gezondheid van bedoelde adatinstelling. Het komt immers vooral op de drijfveer van den daad aan.

Het geloof (of bijgeloof, hoe men het noemen wil), dat de geboorte van een tweeling van verschillend geslacht aan het land onheil zou brengen, is bovendien in Zuid-Bali (in heel Bali?) toch afgezakt, vervlakt, tot de neiging, die de moeder is van een politieken maatregel om den afstand tusschen adel en volk zoo groot mogelijk te doen zijn.

1) Maar door het scheppen van die bepaling, heeft het „amada-mada Sang Ratoe” eigenlijk zijn beteekenis verloren, want vanzelfsprekend zijn niet alle edelen Koningen.

2) Kirtya handschrift, codex no: IIa, 691.

Een gedeelte door Jane Belo vertaald: o. c. p. 533.

De interpretatie van tiga Çakti (wat Boelèlèng betreft) is niet geheel juist.

Jane Belo althans vermeldt in haar meer aangehaald artikel p. 519 van een „mystical point of view, as presented by a Satria”.

Deze edelman dan zeide o.m.: „Now it is written that Batara Siwa made all men. First he made Brahma, and Brahma made the world, and his children were the four castes, Brahman, Satrya, Wésya and Sudra. So that all men are in sense the children and descendants of Batara Siwa, and therefore it is possible for them to be born as gods, as *kěmbar bunching*. But it is only right for people of high caste (Triwangsa) to be born or to have children in that way, and people of Sudra caste are not allowed to have children in that way. If they do, and they can because they also are descendants of Batara Siwa, they are *salah*, and must be purified, together with the village where the disaster occurred.

„For Triwangsa people (de adel, W. Bhadra) it is a sign of prosperity if boy and girl twins are born. The ricefields will yield great plenty and the king and the country will prosper and grow rich.”

„For Jaba (het vulgus, W. Bhadra) it is a sign of disaster, pestilence, famine to the land”.

Voor het geval dit aan een geschrift ontleend is, zal dit zijn ontstaan wel te danken hebben aan bepalingen, in het leven geroepen door Javaansch-Balische vorsten of hun nakomelingen, om de edelen te vrijwaren voor de verbanning naar de begraafplaats ¹⁾.

Hiertegenover kan men het geschrift „Sima désa Boelèlèng” ²⁾ stellen, welke dorpsreglementen bepalen, dat elk gezin *ongeacht de kaste* met Manak Salah verbannen moet worden. Dit geschrift pleit

„... the wrong ones must purify the village as above *añapuhin prayangané tiga çakti* (purify the Pura Balé Agung, Pura Dalēm, Pura Pusēh).

De desa Boelèlèng kent het systeem Balé Agung, — Dalēm, — Pusēh, niet; wel (Balé Agung) Désa, — Dalēm, — Sagara. Men vergeet vaak, dat Noord-Bali een eigen ontwikkeling heeft doorgemaakt. Systemen in Zuid-Bali veel toegepast, kan men niet „zonder meer” in Noord-Bali *bestaanbaar denken*.

dus voor het geloof der Oud-Baliërs, dat Manak Salah rampspoedig voor de désa zou zijn. Dan noemen wij het gedicht *Mègantaka*, hetwelk vermeldt, dat de geboorte van een tweeling van verschillend geslacht (zelfs aan het hof) het land ten ondergang zou voeren, indien niet één der wichten verbannen wordt ¹). Nu is dit een roman en als zoodanig niet au sérieux te nemen; toch pleit het voor het (bij)geloof dat elke tweeling van beiderlei kunne 'n voorbode zou zijn van den ondergang van het land.

De schrijfster van de „Twins in Bali” vermeldt bovendien, dat deze opvatting ergens anders ook bekend is (p. 511). Naast aanhalingen van andere schrijvers lezen we nl. op deze pagina: Edgar Thurston states that „in Madras twins are sometimes objects of superstition, especially if they are of different sexes, and the male is born first. The occurrence of such an event is regarded as foreboding misfortune, which can only be warded off bij marrying the twins to one another and leaving them to their fate in the jungle” ²).

Verder mogen wij op het - in de Balische taal geschreven - artikel van Poetoe Gria ³) wijzen, welk artikel een opwekking bevat (gericht aan elke desa in Bali) om 't voorbeeld van de desa

Boelèlèng te volgen. Deze opwekking luidt: „*Inggih pangaptin titiang sakadi mangkin doemadak ida dané ipoen krama-désa sowang2 ring djagad Bali nganoetin indik poenika sakadi ring désa Boelèlèng, mawinan asapoenika manah titiang, doeaning* :

1e. *Ida Sang Ratoe sané kapadain sampoen ndéwata (sakadi ring adjeng)*

2e. *Prabéa maajoe djagat poenika dahat abot pisan.*

(Wat ik nu op het oog heb, is dit: moge ieder desalid in heel Bali in dezen (het voorbeeld van) de desa Boelèlèng volgen. De reden, dat ik er zoo over denk, is als volgt: 1e. omdat Ida Sang Ratoe, die niet geëvenaard mocht worden, nu reeds in goddelijken staat is, (gestorven) (zooals boven vermeld), 2e. De kosten om 't land te reinigen zijn uitermate zwaar.

De schijver erkent volkomen het recht van de Jav.-Balische vorsten (die over heel Bali heerschten) welke decreteerden, dat het „verkeerd” is van moeders uit het volk om zich te gedragen als de gemalinnen der vorsten, d.w.z. om een meisje en een jongen tegelijk te baren. De grondtoon dus van den gedachten-gang is: alles wat des konings is, past nog niet het volk.

Maar, aangezien die vorsten nu reeds gestorven zijn (m.a.w. aangezien ze niet

¹) In „Bijdragen tot de Balische Lexicografie” (Mededeelingen der Kirtya Liefcrinck-van der Tuuk Afl. 6) s.v. *ëmèng*, hebben we iets over dit gedicht medegedeeld. Hieronder moge een gedeelte van de opmerking omtrent de *Mègantaka* volgen:

De Koningin van Noesa Ambara schonk haar Ge-maal een tweeling van *verschillend* geslacht. Gevolg: elken dag regen, gepaard met hevige windvlagen, donder en bliksem enz. Het land zou ten onder gaan. Op een nacht vernam de rijksbestuurder (Patih) een stem uit den hemel. De dag daarop vroeg de Patih audiëntie aan en deelde Z. M. het door hem gehoorde mede. Het kwam hierop neer: „*Jan tan koetang raréné salah sanoenggal, boja doegi patjang trang*”. (Wanneer niet verbannen wordt één der kinderen, zal nimmer de regen ophouden”).

²) Hieraan kan toegevoegd worden het artikel van Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan getiteld „Denkbeelden der Inlanders van den Indischen Archipel omtrent de geboorte van tweelingen”. (Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, IIe Serie, deel XXXVI. 1919 p. 145-168). Over opvattingen

omtrent de beteekenis van tweelinggeboorte in Bali lezen we op p. 157, 158, 159.

Op p. 158 leest men (een mededeeling van Van Eck?) „Zijn de kinderen echter van beiderlei geslacht, dan is deze gebeurtenis voor de triwangsa een zegen, doch voor de kaoela een groot ongeluk (Verg. de opvatting van den bovengenoemden edelman. Wajan Bhadra).

Terwijl in de onderafdeeling Boelèlèng de moeder (lees: het heele gezin W.B.) in dat geval genoodzaakt wordt gedurende drie maanden buiten de desa te wonen, is enz”. De mededeeling, als zoude alleen de moeder (met de wichten) verbannen moeten worden, vinden we ook op p. 199 in het boek van G. E. P. Collins (titel: *Twin Flower*).

(Hiervan een korte doch bondige bespreking door Dr. P. Voorhoeve in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde (K. B. G.) 1935, deel LXXV, afl. 2).

³) „Indik Manak Salah” door Poetoe Gria, verschenen in het Maandblad Djatajoe (Jrg. I, no. 2, 25 Sept. 1936).

meer over ons heerschen), heeft het behoud van de bepaling ook geen zin meer. Deze schrijver staat dus op het „wereldsche” standpunt en ontnemt aan het bijgeloof van „onheilbrengend voor het land” elk recht van bestaan. Hij stelt voor, om de drukte over Manak Salah te elimineeren, daar de kosten van de reinigingsoffers zeer zwaar (kunnen) zijn.

Vele adat-instellingen schudden op haar grondvesten en speciaal in moderne desa's, zooals boven meegedeeld, verkeert het Manak Salah in labielen evenwichtstoestand.

AANHANGSEL.

Van deze gelegenheid maken wij gebruik om kleine vergissingen in het stuk van de schrijfster Jane Belo recht te zetten. Het artikel getuigt van degelijke voorbereiding, het zou jammer zijn de kleine foutjes te laten staan.

Op p. 523 vergist zij zich in de beteekenis van het woordje *apit*. We hebben hierop reeds gewezen in onze „Bijdragen tot de Balische Lexicographie”, Mededeelingen der Kirtya Lief-rinck-van der Tuuk, Afl 6, s. v. *apit*.

Op p. 492: leest men 4 versjes in poetjoeng-versmaat.

De vertaling ervan op p. 493. is o.i. niet nauwkeurig:

Dangdang.

2. Mangkin sèwoe tjaritajang malih,
paksi radja,
soeara kadi koembang,
toei toeah ngëmpëngin koepingé,
makapid tan paboeloe,
wënten tëndas tan pakoeping,
ipoen kéngin palinggihan,
makëbër manamboeng.
ngawang-awang, ring ambara.
jéning tēlas,
békël tatédannja sami,
ipoen mangoeloengan awak.

„Sangkan hitung, tuyuhé mëpală lampus, ngulah bëtëk basang, raréné juwă ngëmasin, dadi lachur, nyèn anaké sëlşëlang (met kleine oneffenheden stilzwijgend verbeterd), de vertaling luidde: „Take into account that trouble brings death, even though the belly is filled, the baby is the cause of the trouble, and if bereaved, who will there be to envy?”

O.i. zou het versje als volgt moeten worden vertaald: „Vergeet niet (neem in aanmerking) dat inspanning tot den dood kan leiden; als men naar een volle maag streeft (oelah), zal het kind 't moeten ontgelden (en) als het misloopt, wie mag men 't verwijten?”

Dan krijgen wij nog de eerste twee regeltjes van het laatste versje: „Sangkan lachur, numadi jëlëmă ëluh”, welke vertaald zijn met: „The trouble is that the child was born as a girl. . .”

Deze 2 regeltjes willen niets anders zeggen dan: „Een meisje wordt bij de geboorte niet enthousiast (door den vader) begroet”.

„Daarom is het een ongeluk, als een meisje te worden geboren. . .”

Op p. 489: sëkti, ten rechte sakti

Op p. 497: slëndang is geen Balisch woord. (këntjërik of têngkaloeng)

Op p. 499: champuh, ten rechte tjampoehan.

Nu zullen we over iets anders verhalen: over een reusachtigen vogel, wiens geluid als dat van hommels is; het hooren vergaat ons! Hij heeft vleugels zonder veeren; een kop heeft hij zonder ooren. Hij is een rijdier en vliegt hoog het luchtruim in. Maar als zijn leeftocht op is laat hij zich vallen.

(vliegtuig).

LONTAR ALS SCHRIJFMATERIAAL.

DJAWA 19, 1939 p. 191-4 bevatte een artikel: Dloewang Pânârâgâ, (Het een en ander over de vervaardiging en verbreiding van kĕrtas gĕndong te Tĕgalsari) door R. T. A. Soetiknâ, regent van Pânârâgâ. In aansluiting aan deze kleine verhandeling over het „perka-ment der Javanen” kunnen we hier iets mededeelen over het ouderwetsche schrijfmateriaal van Bali en Lombok. In het dagboek van den gewezen Controleur B. B. van Karangasĕm, C. J. Grader, nu te Pamĕkasan op Madoera, den lezers van dit tijdschrift welbekend door tal van omvangrijke verhandelingen, troffen we d. d. 23 November 1939 de volgende notitie aan, die we van auteur en Resident mochten overnemen. Nog zij vooraf opgemerkt, dat wellicht ner-

gens in de residentie Bali en Lombok zooveel lontar-palmen voorkomen als in het minder vruchtbare en nogal regenarme Karangasĕm, waar tevens veel pandan voor de markt geteeld wordt. In tegenstelling tot rubberboomen zijn deze echter nooit geteld, en de Nota van het Lid van den Volksraad Tjokorda Gedé Raka Soekawati, a. t. b. v/d Resident van Bali en Lombok, aangaande Nijverheid en Kunstnijverheid op Bali d.d. 11 Februari 1939, die afgedrukt zal worden in een volgende aflevering van Djâwa en de Mededeelingen der Kirtya Lieftrinck-van der Tuuk te Singaradja, laat zich in dit verband dan ook niet uit over hoeveelheden en prijzen. Hier volgen dan eerst de dagboekbladen:

A. DE VERVAARDIGING

DOOR

C. J. GRADER

In gezelschap van den Sĕdahan Agoeng naar de grija Pĕndĕm om er het maken van schrijfmateriaal uit lontar te bezichtigen. Voor zoover bekend, wordt dit ambacht nog slechts beoefend door één persoon, hierin door zijn zoon bijgestaan. Deze fabrikant van lontar-schrijfpapier, Ida Bagoes Somija, stamt uit een familie, die van geslacht op geslacht in dit handwerk een middel van bestaan heeft gevonden. Nog kunnen een aantal werktuigen worden getoond, die door den grootvader van Ida Bagoes Somija werden vervaardigd.

Vanaf ouder tijden schijnt het maken van lontar-schrijfbladen (*pĕpĕsan*) in Karangasĕm te zijn geconcentreerd, een natuurlijk gevolg van het feit dat het superieure lontarblad, dat voor de vervaardiging van *pĕpĕsan* wordt gebruikt, alleen in de omgeving van Tjoelik, Koeboe en Gianjar voorkomt. Deze

streken genieten hierom bekendheid over het geheele eiland, en ook op Lombok.

Omdat de vraag naar *pĕpĕsan* nimmer bijzonder groot is geweest, werd ook in den vorstentijd het handwerk slechts door weinigen beoefend. In dit opzicht genoten de grija Pĕndĕm en de grija Pidada bekendheid, benevens een brahmanenfamilie te Gloempang. Echter werkte slechts de grija Pĕndĕm voor de markt en niet uitsluitend voor eigen gebruik. Ook in het Sĕlatsche werden veel *pĕpĕsan* van inferieure kwaliteit vervaardigd.

Ida Bagoes Somija weet zich te herinneren hoe in den Vorstentijd bestellingen bij hem werden geplaatst door lieden uit Soekawati en Abianbasé in Gianjar, uit Badoeng en Tabanan, Kloengkoeng en Bangli.

Bij de vervaardiging wordt als volgt

te werk gegaan: De onbewerkte lontarbladen (*katihan*) worden uit Datah, Batoeringgit, Koeboe en Tjoelik ontvangen. Zorgvuldig worden de breede en dikke bladen uitgezocht. Wanneer de voorraad onverwachts uitgeput raakt, komt het ook voor, dat Ida Bagoes Somija zelf zijn leveranciers bezoekt. De gewone prijs voor één katih bedraagt 1 kèpèng; voor zeer goede lontars worden wel 2 kèpèng per stuk betaald. Bovendien moeten de kosten van het vervoer worden vergoed.

De bossen lontarblad worden eerst goed in de zon gedroogd (*madjëmoe*) totdat zij een geelachtige kleur hebben verkregen. Hierop worden ze gedurende vier dagen in water geweekt, waarvoor in den zijwand van de leiding die langs de *grija* stroomt, een kleine inham is gegraven. Vervolgens worden de bladeren met klapperbast afgeschuurd (*njoet-soet*) en het drogingsproces weder herhaald. Hierbij worden telkens twee *katihan*'s met de uiteinden aaneengeknoopt over bamboelatten gehangen. Nu worden de bladeren van het overtollige spitstoelopende uiteinde en van de bladnerf ontdaan en voorloopig bijgesneden (*ngěsoh*). De aldus op maat gesneden bladeren worden hierop in pakjes bijelkaar gebonden en in rondgebogen toestand gedurende één nacht uitgekookt (*mělablab*). Dit proces heeft ten doel alle aanwezige *boeboekkiemen* te doden.

Vervolgens wordt wederom ieder blad zorgvuldig afgeveegd, waarna de geheele voorraad, blad naast blad, te drogen wordt gelegd. Tegen het vallen van den avond worden de bladeren verwijderd en de grond met water bevochtigd, waarna de *pěpěsan* weder op het erf worden uitgespreid. Dit bleeken heeft eenige dagen voortgang en geeft aan het blad een matgelen kleur en een zekere veerkracht. Wanneer nu wederom ieder blad zorgvuldig is schoongeveegd, worden de bladeren, in bundels bij

elkaar, in een pers (*pamělagbagan*) vastgeklemd, waarbij tusschen de bundels lontarblad telkens houten latten (*pěnjělah*) worden gelegd om een gelijkmatige druk te bevorderen. Wanneer op deze wijze het raam van de pers geheel met lontarblad is gevuld en deze inhoud met een laatste, aan de uiteinden schuins afgezaagde plank (*panggal*) is afgedekt, worden tusschen de bovenbalk van de *pěmělagbagan* en de *panggal* aan weerszijden wiggen (*lait*) met een houten hamer ingedreven (*ngětok*), waardoor het lontarblad onder druk komt te staan.

Iedere tien dagen, worden de *pěpěsan* tevoorschijn gehaald om te worden schoongewreven; deze behandeling heeft het lontarblad één à twee *galoengan*'s (van 210 dagen. C.H.) te ondergaan om goed buigzaam en glad (*asah*) te worden. Thans zijn *pěpěsan* gereed om meer nauwkeurig op maat te worden gesneden. Met behulp van een plankje, waarin een drietal gaten zijn aangebracht, worden de plaatsen gemerkt, waar het lontarblad zal worden geperforeerd.

Voorts worden met een instrumentje (*pamirětan*), bestaande uit een lange ronde stift, uitlopende in een naaldscherpe punt, opzij waarvan tegen de schacht van de stift een klein mesje is aangebracht, de gaten in het lontarblad geboord.

Van deze gaten dient het middelste ervoor, het koord door te laten, dat de lontarbladeren bijeenhoudt. De gaten (*song*) aan de uiteinden van de *pěpěsan* worden gebezigd om er de houten pinnen doorheen te steken, waaraan de geperforeerde lontarbladeren worden geregen, om vervolgens in een kleiner persblok (*pěngandoehan*) een laatste bewerking te ondergaan.

Dit persblok bestaat uit een balk (*agoem*) waarin zich een rechthoekige inkeping bevindt. In deze ruimte wordt telkens één pak lontarbladeren, aan weerszijden van plankjes voorzien, gelegd, waarna het, door het indrijven van wiggen (*lait*), tusschen de plankjes

van het blok *pěpěsan* en de rand van de inkeping, mogelijk is, om de *pěpěsan* samen te persen, waarbij ook de bamboepennen, die de blokken *pěpěsan* tezamen te houden, vaster worden aangedreven. Vervolgens worden de blokken lontarblad, die nu een compacte massa vormen, aan de zijanten afgeschaafd (*sěroet*). Dit bijschaven moet met omzichtigheid gebeuren; men schaaft telkens van den rand van het blok naar het midden toe, om te voorkomen dat de schaaft uitschiet en te diepe groeven in het zachte lontarblad maakt.

Vervolgens worden de zijvlakken met puimsteen (*batoe kěmboeng*) bijgeschuurd, terwijl voor de finishing touch schuurpapier (*ampělas*) wordt gebruikt. Vervolgens worden de zijanten van het papierblok met *kintjoe* roodgeverfd.

De smalle zijanten van het lontarblad bieden door hunne geringe oppervlakte aan de schaaft geen houvast en worden hierom met een scherp hakmes gelijk gesneden en vervolgens op de bovenomschreven wijze glad geschuurd.

Zooals bekend kan het lontarblad in verschillende maten worden geleverd: in een smallere en een breedere, een kortere en langere qualiteit. De afstanden der gaten onderling, kunnen verschillen; de buitenste gaten worden, al naar de smaak van den klant, dichter naar of verder van de kant van het lontarblad aangebracht.

Toch zijn deze verschillende afmetingen gestandaardiseerd en staan den vervaardiger voor ieder soort blad bepaalde meetlatjes (*soekat*) en persplankjes ten dienste.

Het vervaardigen van *pěpěsan* is niet ieders werk. Het vereischt een groote ervaring en zorgvuldigheid, om in staat te zijn het blad op de juiste wijze te bleeken en te verwerken.

Wordt te weinig water toegevoegd, dan heeft het lontarblad spoedig de neiging om te splijten; bij te veel water of onnauwkeurig reinigen komt vaak

„het weer” in het blad, dat hierdoor een gevlekt en gespikkeld aanzien verkrijgt.

Ook kan het lontarblad gelinieerd worden geleverd.

Het aanbrengen der linieering (*njipat*) geschiedt op de volgende wijze: men bezigt een instrumentje (*pěnjipatan*), bestaande uit twee bamboestokjes, onderling verbonden door vier draden, die op gelijke afstand van elkaar zijn aangebracht.

Deze draden worden met een mengsel van Oost-Indische inkt (*mangsi*) en aftreksel van *děloengdoeng*-blad bevochtigd. Vervolgens drukt men de draden tegen de *pěpěsan* aan, die vervolgens wordt omgebogen, waardoor de zich op de draden bevindende inkt, op het blad wordt afgedrukt. Wanneer de *pěpěsan* eenmaal is beschreven, worden de lijnen uitgewischt; het aftreksel van *děloengdoeng*-blad dient er toe om de inkt minder houdbaar te maken.

Na het bezoek aan de *gěrija Pěnděm* werd ten huize van den *Sědahan Agoeng*, de vervaardiging van landrente-*pipil*'s in oogenschouw genomen. Deze *pipil*'s worden gemaakt van dubbelgevouwen lontarblad, waarbij de nerf blijft behouden; deze vorm van schrijflontar wordt *ěmbat-ěmbatan* genoemd. Bij het maken van *ěmbat-ěmbatan* wordt het proces van het uitkoken overgeslagen; wel wordt het blad geweekt en gebleekt.

De vervaardiging van *pipil*'s, waarvan er vele duizenden zijn benodigd, draagt een fabriekmatig karakter. Het op breedte snijden van het blad, geschiedt door middel van een soort schaaft, stevig op een onderstel gemonteerd, waar de bladeren doorheen worden getrokken. Voor het op maat snijden in de lengterichting wordt van een hakblok gebruik gemaakt, waarin de lontarbladeren met tientallen tegelijk worden gestoken, om vervolgens met een enkele handbeweging op de juiste lengte te worden afgekapt.

Voor het boren van het zich in de pipil bevindende gat, wordt van het mechanisme van een oude grammfoon gebruik gemaakt!

Op het oogenblik is men bezig met het maken van de *pipil's* die voor de

herclassificatie op Lombok noodig zijn. Door een half dozijn schrijvers worden de gegevens uit de registers letter F op de lontars aangebracht. Ook worden blanco's gemaakt, waarop nog slechts de gegevens dienen te worden ingevuld.

B. HET GEBRUIK

DOOR

Dr. C. HOOYKAAS.

Zooals reeds uit het bovenstaande bleek, is geprepareerd lontarblad nog volop in gebruik als materiaal voor documenten, zulks in tegenstelling tot Java, waar *dloewang* een antikwiteit is, vrijwel als bison's in een reservaat gehoeud en tot uitsterven gedoemd. Hier daarentegen is natuurlijk wel zeer veel papier in gebruik gekomen, terwijl het gebruik van lontarblad wordt teruggedrongen tot steeds kleiner gebied — maar de geheele Balische literatuur, die zoo buitengewoon omvangrijk is, doordat ze alle mogelijke gebieden bestrijkt over een tijdsruimte van meer dan duizend jaar, werd en wordt op lontar afgeschreven, of beter afgekrast, door middel van een *pěngoetik*, schrijfmes, in den vorm van een kleinen beitel, waarmee ook de bekende lontar-illustraties worden vervaardigd. Voor dit krassen heeft men goed licht nodig, daar men alleen maar een iets lichter gekleurde inritsing krijgt in het materiaal, dat ietwat donkerder van kleur is dan een briefkaart zooals de Posterijen hier uitgeven. Worden de lontars van licht en lucht (vrijwel) afgesloten bewaard, dan blijven ze langer blank, dan wanneer ze aan licht, lucht, vocht en rook zijn blootgesteld; op den duur worden ze dan zoo donker als djati-hout. De tinten en verschillen zijn ongeveer zoo als die van de menschelijke huid, die naar gelang van leeftijd en omstandigheden ook kan varieeren tusschen „*langsep*” en „*hitam*”.

Na het ritsen zoowel van de letters

als van de teekeningen wordt de geheele oppervlakte bestreken met een emulsie van het roet van *kěmiri*-noten in klapperolie, waardoor alle ritsen als bij tooverslag helderzwart worden, terwijl de materiaal oppervlakte slechts eenigszins donkerder verschiert en bovendien nog weer wat schoongeveegd wordt. Ook wanneer lontars goed geconserveerd worden, verdient het aanbeveling ze eens in de vier jaar opnieuw zwart te maken volgens dit zeer weinig tijdroovend procédé, of althans voordat men tot lectuur overgaat. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat het huismiddeltje om van droge oude lontar het zwart wat op te halen dit is, dat men over de onduidelijke passage heenstrijkt met de rechterduim, eerst bevochtigd met speeksel. Ook buurman's bril geeft menigmaal uitkomst!

Wordt een bos lontarbladeren eenvoudig opgehangen aan een touwtje dat gehaald is door de gaten aan één uiteinde (*rantjān*), dan trekken ze eenigszins krom en worden bovendien vrij spoedig oud van kleur. Ze staan op den duur wel bloot aan afbrokkeling, maar dit treedt toch pas in na tientallen jaren, terwijl geen insectenvraat optreedt, zoodat deze goedkoopste en oogenschijnlijk eenigszins slordige bewaarmethode niet ongeschikt geoordeeld worden kan. Meestal ziet men, hoe een aantal lontarbladen in het midden geperforeerd is; hierdoor wordt een koord gehaald, dat veelal voorzien is van een doorboord Chineesch muntstuk (*kěpěng*, *kětěng*,

pipis bolong), en eenige malen stijf om de bundel heengeslagen. Eén stapje verder, en twee houten schutbladen over de geheele lengte persen het geheel tot een stevige bundel in balkvorm samen (*tjakëpan*). Deze houten schutbladen zijn soms plat en dan zonder meer, vaak flauw gebogen, terwijl mij zoowel van Bali als van Lombok ook wel houten schutbladen bekend zijn van half-rolronde doorsnee. Gedachtig aan de Maleische uitdrukking *pagar makan padi* moet men bij het kiezen van dit materiaal erop letten, dat het van een houtsoort is, die niet door insecten wordt aangevreten, want dan gaat het lontarblad er zeker ook aan, zooals ik wel eens zag. Kostbaarder is om de aangeregen lontarbladen in een pasklaar gemaakt houten kistje (*kropak*) te doen, dat dan bijna altijd bestaat uit één massief stuk, met een binnenrand waar de langwerpige deksel overheengrijpt. Is het geschrift zeer lang en het aantal lontarbladen — dat aan lengte en breedte gebonden is — dus zeer groot, dan gebruikt men wel een dubbel-breedte kist. Sluiting door het schuiven van een deksel als bij onze griffeldoozen komt nooit voor. Liefhebbers van lontars versieren de lontarkisten met reliëfwerk dan wel leggen ze in met parelmoer. De lontarstichting Kirtya Lieftrinck-van der Tuuk doet het eenvoudiger en stopt zijn lontars met stelletjes bij elkaar in omgesmede petroleumblikken.

Krissen worden naar de materie onderhouden door ze te behandelen volgens „de klassieke, Javaansche reinigingsmethode, „*marangi*” genaamd” (Dr. A. N. J. Th. à Th. van der Hoop: Eenige wenken voor conservatoren van kleine

musea in Nederland-Indië, Tijdschrift Bataviaasch Genootschap 1940 deel LXXX afl. 3 p 425-55, i.h.b. 438), maar men behoort naar den geest ze te sterken door er op den avond van Donderdag op Vrijdag een reukoffer van wierook aan te brengen. Zoo wordt op Bali eens in de 210 dagen het feest gevierd van Saraswati, de godin der wetenschap — maar dit vereischt een aparte behandeling, kan hier slechts aangestipt worden. In dit verband zou dan ook behandeld kunnen worden een ander geschrift, No. 1903 van de Kirtya, Pamlasas Pustaka, over het inwijden van lontars, met een opsomming van bijbehorende offers, en No. 889: Uttama Japa, waarin o. a. mantra's uit te spreken voor iedere handeling bij het beschrijven van een lontar en bij het wijden van een nieuw geschrift.

Reeds werd met een enkel woord gesproken van geïllustreerde lontar (*prasi*). In tegenstelling tot het gebruiksartikel lontar-geschrift blijft de teeken-lontar uitzondering, betrekkelijk zeldzaamheid, luxe. In de zeer omvangrijke literatuur over Bali wordt er weinig van gerept; geen enkele afbeelding van Nieuwenkamp's Bali en Lombok is hieraan gewijd. De val van Tjakranegara op Lombok in 1894 heeft niet alleen de Nagarakrëtagama aan het licht gebracht, misschien het belangrijkste geschrift van de geheele Hindoe-Javaansche literatuur, maar ook een geteekende lontar, Dampati Lelangon, in 1912 op verdienstelijke wijze in facsimile toegankelijk gemaakt.¹⁾ Het atlasachtig formaat van deze uitgave, en misschien de omstandigheid dat de tekst er niet bij was, zullen aan de verbreiding ervan geen goed gedaan hebben.²⁾

1) C. M. Pleyte: Het „Darmo Lelangon” een koninklijk lied zonder woorden van het eiland Lombok verlicht door Nengah Gria Mendara den priester en verklaard door Goesti Poetoe Gria Pepatih, verdietscht door —, Lid der Directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en Conservator der Ethnologische afdeeling. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Batavia-G. Kolff & Co.-1912 (35 × 48 cM.) (Ook Engelsche titel en idem tekst).

65 reproducties van lontarteekeningen van 38 bij 380 mM.

2) Inmiddels is deze tekst ook opgedoken, vormt Nr. 274 van de lontarboekerij der Kirtya en zou nog wel eens met vertaling uitgegeven kunnen worden, ook vanwege de eigenaardige West-Lombok-Balische woorden, bovenal omdat de illustratie-„stijl” dan pas duidelijk kan worden.

H. T. Damsté, de gewezen resident van Bali en Lombok, die met zijn welversneden pen zooveel puntigs heeft gegrift aangaande Bali (en Lombok), gaf in Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw, 13e jg. afl. I, Mei 1928 p 15-23 een dozijn fraaie lontar-illustraties in een artikel: Een geïllustreerde „Bramara Sangoepati”. Van dezen tekst beproefde hij reeds een verdietsching in het Koloniaal Tijdschrift 14, 1925 afl. 3 p 312-8; in dit geïllustreerde artikel is ook een fotografie van zijn Bramara Sangoepati lontar op de daarvoor gesneden doos, alsmede een van het gebeeldhouwde deksel van die doos. Bijschriften verduidelijken hier de teekeningen, hetgeen niet overbodig is.

Immers de illustrator geeft soms niet alleen de verschillende situaties weer, die reeds door den schrijver met woorden levendig geschilderd worden, doch ontwerpt soms heele tafereelen die parafrazen vormen van een enkel woord of half zinnetje. Beschikt men alléén over een geteekende lontar, zonder nadere explicatie, dan kan men hiervan met eenig goed geluk wel een hoofdverhaal reconstrueeren en determineeren, maar dan blijft er een aantal daarbuitenstaande illustraties over. Bij de Dampati Lelangon bv. komt dit herhaaldelijk voor.

Nog eens werd een geïllustreerde lontar in facsimile weergegeven, en wel in een mapje achterin de uitgave van een Oud-Javaansch fabelboek ¹⁾. De lontarbladen zijn hier op de middenperforatie doorgesneden, wat heelemaal geen groot bezwaar is, daar de tafereelen ook van perforatie tot perforatie loopen. Bij deze illustratie zijn de episoden van den tekst op den voet gevolgd zonder (noodelooze) uitweidingen, terwijl de dramatis per-

sonae — meest dieren — ook even met letters benaamd zijn.

Op enkele in boeken en tijdschriften verstrooide illustraties na is van de Balische teekenkunst op lontar nooit meer toegankelijk gemaakt dan het bovengenoemde: het korte tekstje Bramara Sangoepati, illustratie bij de tweede helft van de Tantri Kāmandaka (die integraal in tekst en vertaling is gepubliceerd) en illustratie van Dampati Lalangon (waarvan de tekst nu hervonden is).

Lontar is een soort schrijfmateriaal, waarvan allerlei goeds te zeggen is; het is redelijk duurzaam en niet zoo kostbaar en bewerkelijk, redelijk duidelijk en ook niet ongeschikt voor illustratie. Het is licht en niet te omvangrijk. Wie gewend zijn de *pangoetik* te hanteeren, doen dit met een verbluffende snelheid; een dagprestatie van 40 volle regels, d.i. 3200 lettergrepen schijnt hierbij een behoorlijke prestatie. Op papier schrijft men in hetzelfde lettertype ruim 5000 lettergrepen en men tikt er ruim 10000 (in Latijnsche letter). Nog steeds wordt lontar dan ook gebruikt voor documentjes als bovenbeschreven *pipil's* en soortgelijke „geldswaardige papieren”. Voorts is de heele Balische literatuur nog steeds op lontar geschreven. Wanneer Balische bezoekers op de Kirtya een afschrift kwamen maken voor eigen gebruik, schreven ze altijd eerst op papier (in Balische letters), doch slechts om zoo gauw mogelijk klaar te zijn en dan in de vertrouwde huiselijke omgeving het definitieve neerschrift op lontar te bewerkstelligen. Zoo maakten schrijvers van de Kirtya ook meermalen eerst papierafschriften wanneer ze in tijdnood verkeerden, om later het definitieve lontargeschrift te vervaardigen.

1) Dr. C. Hooykaas: Tantri Kāmandaka, Een Oud-Javaansche Pañtjatantra-Bewerking, in tekst en vertaling uitgegeven door —, Bibliotheca Javanica uitgegeven door het Kon. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 2, A. C. Nix & Co.-Bandoeng 1931.

Achterin dit boek een mapje met zeer goede reproducties naar 32 lontarbladen doormidden gesneden tot 64 tafereelen van 33 bij 187 mm., illustreerende de tweede helft van dezen tekst.

Toch is ook het lontarblad als schrijfmateriaal ten doode opgeschreven, zal althans in zijn gebruik tot een steeds kleiner gebied teruggedrongen worden. Schrijven op papier gaat vlugger, kost dus minder, en drukken kost een fractie. De Baliër is gehecht aan zijn materiaal en aan zijn letter, maar evenmin blind voor de waarde van het geld en de duurte van zijn literatuur die tot onbereikbaarheid en ontoegankelijkheid leidt ¹⁾.

Hoe levendig het te betreuren moge

1) Tot dusverre zijn slechts enkele werken in Balische letter op mechanische wijze vermenigvuldigd: Nagarakretagama (1937, id. Kirtya), Kramaning Sém-bah (1936) en Gita paprangan (1940), alle drie op de Gewestelijke / residentie - multiplicator.

zijn uit folkloristisch oogpunt, wanneer de *lontar* en *pangoetik* worden verdrongen door papier en vulpen, schrijfmachine en drukpers - aan de algemeene volksontwikkeling zal gebruik der laatsten kunnen tegemoetkomen. De mechanische vermenigvuldiging van het oude en nieuwe eigene zal hieraan een nieuwe verbreiding kunnen geven, ook daar, waar men nu genoeg moet nemen met mechanisch-vermenigvuldigde zaken die niet-eigen en zelfs ongewenscht zijn.

In Latijnsche letters werden al eenige werken gedrukt, zij het nog niet als boekuitgave, doch opgenomen in de volgende tijdschriften:

Widi Papintjatan (Sūryakāntha)

Ramayana-parikan (tjatjantoengan; ibid.)

Tantri-Parikan (Bhawanagara)

Boeaja Dodokan (Djatajoe)

Brajoet (")

Djajaprana (")

Apart „boek” uitgaafje: Sinom da ngēling.

EENIGE BALISCHE RAADSELS

DOOR

I WAJAN BHADRA

Dat Balische kunstenaars over het algemeen niet afwijzend staan tegenover „penetratie” van nieuwe dingen, bewijzen o.a. vele reliëfs aan buitenmuren van tempels in Noord-Bali.

Aan de buitenmuur van de Poera dalēm van Djaragara bv. kan men zeer moderne afbeeldingen bewonderen, hoewel deze zeker op zijn minst reeds vijftien jaren oud moeten zijn. Zoo ziet men er bv. twee gevechtsvliegtuigen in actie, de eene piloot valt er al uit; paalklimmen (padana: op 31 Aug.); een schaking (met geweld) van een meisje; er naast staat een *auto* gereed. (In Covarrubias' „Island of Bali” treft men ook een bladzijde aan bij de illustraties, welke hij betitelt met „Hollanders drinking beer and cranking a motor-car”; zie ook teekeningen in den text p. 186 en 187; ook „temple reliefs” in Noord-Bali). De gestyleerde fiets (in poera Madoewé Karang te Koeboetambahan), waarvan de wielen uit twee bloemen bestaan, is zeer bekend.

Maar ook de jonge wajangspelers, althans in Singaradja, geven moderne scènes ten beste (in de klucht-gedeelten dan): niet alleen worden er door 2 figuren complete Engelsche ge-

sprekken gehouden, meestal als spot bedoeld, maar ook ziet men de schaduwen van zeppelins langs de këlir afglijden; Twalèn (Sēmar) is bezig met luchtafweergeschut. De toeschouwers brullen dan om het hardst, vooral als Twalèn, zijn granaten verschoten hebbende, zijn Godenhuisje in het kanon laadt en de vliegtuigen daarmee wél kan neerhalen. Zulke scènes in de wajang zag men vooral vaak in den tijd van de Italiaansche agressie in Abessinië.

In de Balische gemeenschap van West-Lombok moet een geestige dalang op zeer scherpe wijze moderne toestanden kunnen hekelen, als bv. telefonische afspraken tusschen twee personen enz., waarbij dan speciaal figuren worden gemaakt en vertoond, die caricaturale gelijkenis vertoonen met de personen die men op het oog heeft.

Ook in de literatuur treft men teekenen van „assimilatie” van moderne dingen aan. Zoo telt de Kirtya in haar verzameling een bundel moderne raadsels in dichtvorm. Ze gelden o.a. dingen uit de moderne techniek, verschillende takken van sport en natuurlijk de film.

DE LONTARSTICHTING GEHEETEN KIRTYA LIEFRINCK- VAN DER TUUK TE SINGARADJA IN 1940.

Aflevering 11 der Mededeelingen, verschenen in Mei 1940, gaf een overzicht van de periode 1935 - 1940, waaraan hier dus niet zoo veel meer toegevoegd kan worden.

Geldmiddelen. De rente van het kapitaal, belegd in N.I.W.S., bleef hetzelfde, maar het Kirtya-huis bleef het zorgenkind. Was het de eerste maanden nog voor een kleinigheid verhuurd, daarna heeft het een half jaar leeggestaan. Inmiddels werd het dak van nieuwe pannen voorzien, hetgeen niet overbodig was, maar honderden gekost heeft. Tot overmaat van ramp bleek dat achterstallige grondhuur verschuldigd was, en wel tot een hoogte, die een eindweegs onteigening staat. Tegen het eind van het jaar werd het huis goed verhuurd, al moet nu de voorgalerij dichtgemaakt worden op kosten der Kirtya. Deze geldbelegging heeft tot dusverre handen vol geld gekost.

Contributie. Het ware te wenschen dat de overheid ons iets meer kon afstaan dan tot dusverre gebruikelijk was, nu verscheidene zaken moeten blijven liggen bij gebrek aan geld. Slaagt men er onder de huidige omstandigheden evenwel in, de subsidies te handhaven op het bestaande peil, dan moeten we daarmee misschien tevreden zijn.

De uitgebroken oorlog heeft ons beroofd van bijna al onze leden buiten Nederlandsch-Indië; overigens zijn de contributies goed binnengekomen, hetgeen wij meenen te mogen toeschrijven aan de meerdere publicaties die het laatste jaar verschenen. Ook op den duur hopen we dat ons drukwerk weinig meer zal kosten dan de abonnementsgelden hierop inbrengen.

Behuizing. Het kantoorgebouw van de Kirtya is van het begin af onbevredigend geweest: het is irreparabel-lek in regentijd en onhoudbaar-heet in den drogen tijd, i. h. b. in de laatste maanden van het jaar. Gastvrijheid werd verleend aan den taalambtenaar voor Bali en Lombok met zijn personeel, hetgeen mogelijk bleek, maar het bezoek van Balische lontarlezers wel deed verminderen. Er is sprake van geweest een ander gebouw te huren, maar dit hebben we niet kunnen krijgen. Toen is er ernstig over gedacht, maar in de leegstaande Kirtya-woning te trekken.

Deze bood echter weinig plaats méér, terwijl dan alle kans op huur verkeken zou zijn. Zoo zitten we dan nog in het van ouds be-

kende loodsje, waar met de ruimte gewoekerd wordt.

Publicaties. Een overeenkomst met het Java-Instituut van 1938/9 is dit jaar in praktijk gebracht kunnen worden, naar wij hopen tot wederzijdsch genoegen en voordeel. De Mededeelingen worden ook opgenomen in Djawa en bereiken de leden van het Java-Instituut. Hiermee is de lezerskring verdrievoudigd, terwijl de kosten tot de helft gedaald zijn; bovendien kunnen nu weer afbeeldingen opgenomen worden, beter afgedrukt dan vroeger. Het lag in de bedoeling jaarlijks met drie afleveringen van de Mededeelingen te verschijnen, samen 96 pagina's druk. Dit jaar is het 24 + 46 p. geworden, of meer, wanneer men deze aflevering 13 nog bij 1940 wil rekenen. Voor grootere publicaties zijn de fondsen volslagen uitgeput, zoodat nog geen oplossing is gevonden voor het vraagstuk, hoe verschijnen moeten de deelen van den in bewerking zijnden Catalogus der Balische Geschriften ter Kirtya.

Balische Literatuur. Het aantal Balische geschriften nam in den loop van 1940 met een onevenredig aantal toe. Dit komt doordat er weer tientallen volksvertelsels zijn verzameld, dan wel ontvangen van Dr. J. L. Swelengrebel te Den Pasar, die elk een apart nummer gekregen hebben. Een afzonderlijk artikel in deze aflevering geeft nummers en titels en een vluchtige weergave van den inhoud; het gegeven bestek laat niet meer toe. Hoewel in het bijzonder eenige grias te Sanoer nog lontar's moeten bevatten welke ons onbekend bleven, bleek ons herhaaldelijk dat wij het meeste nu toch wel hebben. Dit neemt niet weg, dat we erkentelijk zijn voor elke wenk. Voor de Balische literatuur van Lombok werd eens een korte reis gemaakt, terwijl ook een schrijver van de Kirtya voor eenige maanden naar Lombok werd gezonden om geschriften en volksvertelsels te verzamelen; helaas maakte ongesteldheid van den gezondene hieraan reeds na een week of zes een einde.

Sasaksche literatuur. Een aparte opgave hiervan met nummers, titels en een enkele aantekening geeft bijzonderheden. Hier zij met dankbaarheid gewag gemaakt van de trouwe hulp van onzen Curator van Oost-Lombok, den gepensionneerden hoofd-gouvernements-Indisch-arts R. Soedjono, die o. a. 21 zijner Sasaksche lontars tijdelijk aan de Kirtya afstond,

en ons immer hielp met gastvrijheid, raad en daad. Herhaaldelijk kregen wij bundels afschriften door den Controleur B. B. van Midden-Lombok, A. J. C. Riel te Praja. Deze heeft zich een benoeming tot curator laten welgevalven. Tegen het eind van het jaar is een prijsvraag uitgeschreven voor de beste verzameling Sasaksche volksvertelsels. Hoewel deze moeten bestaan, hadden we ze tot dusverre nog niet kunnen achterhalen. Mochten we erin slagen op deze wijze het verlangde te verkrijgen, dan hebben we niet alleen wellicht interessante verhalen in ongekunstelden Sasakschen stijl, maar kunnen bijdragen in den nijpenden nood inzake geschikte Sasaksche schoollektuur.

Boekerij. Een aanzienlijk aantal boeken en overdrukken op het gebied van de taal-, land- en volkenkunde, i.h.b. van Bali en Lombok, uit de voormalige Gewestelijke en nu Residentie-boekerij te Singaradja leverde een zeer waardevolle afronding van wat de Kirtya reeds bezat. Door aankoop werden verscheidene hinderlijke lacunes aangevuld. Het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen zond ons één kist edita, het Java-Instituut twee kisten met door ons begeerde dubbelen; van den heer C. J. Grader kregen we Koloniale Studiën en nog eenige boekwerken; zoo ook van den Resident, den predikant (Ds. Gramberg), den pastoor (Buis), den vorigen arts (Bonne) en den heer van Ravenswaay. Van eenige honderden tijdschrift-artikelen met betrekking tot Bali en Lombok werd doorslag van tijdschrift ontvangen, ook van Dr. Swellengrebel te Den Pasar, den afgevaardigde van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, belast met de vervaardiging van een Balisch-Nederlandsch woordenboek. De Kirtya beheert nu minstens tweemaal zooveel boeken als een jaar geleden; zonder overdrijving kan gezegd worden dat zij nu beschikt over het meeste en zeker het beste wat over Bali en Lombok geschreven is. Dr. Malte von Kühlewein, Residentie-arts te Singaradja, maakte ons herhaaldelijk opmerkzaam op boeken, die Lekkerkerker in zijn literatuuroverzicht en ons ontgaan waren.

Balische prenten. Verworven werd een 300-tal Balische prenten, klein en groot, slecht en minder slecht, redelijk en goed geteekend, gekleurd en ongekleurd, die tot twee categorieën kunnen gerekend worden

a) illustratie bij literatuur en overlevering
b) illustratie van spel en dans, jacht en vischvangst, enz.

De omstandigheid dat van een aantal nog geen bevredigende verklaring kan gegeven

worden heeft doen afzien van het voornemen, reeds nu in deze aflevering de complete lijst op te nemen; gehoopt wordt dat volgend jaar alle prenten voldoende geïdentificeerd zijn en er plaats beschikbaar komt om de lijst af te drukken.

Hiermee is een eerste stap gezet op den weg die door Ir. Moens en Dr. Pigeaud op zoo loffelijke wijze bewandeld wordt, door in hun folkloristische album-verzameling in tekening vast te leggen wat langs fotografischen weg reeds niet meer of minder goed te fixeren is.

Wajang-koelit-poppen. Door schenking en leen geraakte de Stichting in het bezit van een paar dozijn poppen, behoorend tot verschillende stellen, fraai en minder fraai, beter en minder goed onderhouden, in ieder geval bruikbaar als studiemateriaal en ter vergelijking met de orientalistisch zoo nuttige uitgave van Volkslectuur Bab Natah sarta Njoengging, No. 244, 1935.

Foto's Oudhk. Dienst. De Kirtya zou dit jaar die foto's van den Oudheidkundigen Dienst, welke op Bali betrekking hebben — en dat zijn er niet weinige, en niet weinig fraaie! — verworven hebben, maar dit is door den inmiddels ingetreden oorlogstoestand niet doorgestaan.

Dépendance op Lombok. Er is over gedacht, ten behoeve van de verzameling der Sasaksche literatuur, een onderafdeeling der Kirtya in het Sasaksche land te openen. De zorgelijke toestand van de Kirtya-financiën en de hongersnood op Lombok, die althans nu aan de noodwendige extra-subsidie in den weg stond, heeft ons voorloopig van dit plan moeten doen afzien.

Vrijwilligers. Op 1 Augustus bracht een brahmaansche moeder haar dochter bij ons, welke de Gouvernements lagere school had doorlopen, voor de finishing touch van wier opvoeding zij verzocht, dat het meisje een poos op de Kirtya zou leeren lontar-afschrijven (niet: -krassen). Haar is eenvoudig werk opgedragen, wat best te vinden was, nadat zitplaats gezocht was, wat moeilijker ging. Sinds kort hebben we vier van deze vrijwillige krachten, waarvan drie soedrameisjes, een verheugend verschijnsel, niet alleen voor de Kirtya, die hierdoor goedkoope werkkrachten heeft, maar bovenal voor het Balisch cultuur-ideaal, dat anders blijkt te zijn dan dat van Kinder, Küche, Kirche als bestemming der vrouw.

De adviseur
Dr. C. HOOYKAAS.

VIERDE LIJST VAN AANWINSTEN DER LONTAR-BIBLIOTHEEK
VAN DE STICHTING KIRTYA LIEFRINCK-
VAN DER TUUK TE SINGARADJA
(FEBRUARI - NOVEMBER 1940).

N. B. In vorige Mededeelingen werden reeds de volgende lijsten opgenomen :

1. Voorloopig overzicht der op Bali aanwezige literatuurschat, door Njoman Kadjeng [d. i. dus datgene dat de Kirtya wilde verzamelen], Med. 1 (1 Maart 1930) p. 19-40.
2. Het huidige lontar-bezit der Kirtya, Med. 2 (1 Maart 1930) p. 13-22.
3. Het huidige lontar-bezit der Kirtya, Med. 3 (1 November 1931) p. 9-35.
4. Het huidige lontar-bezit der Kirtya, Med. 4 (1935) p. 1-86.
5. [Eerste] Lijst der aanwinsten : Mei 1934 - Juni 1936, Med. 5 (1937) p. 5-13.
6. [Tweede] Lijst der aanwinsten : Juni 1936-Februari 1939, Bijl. Med. VI (1939) p. 2-21.
7. Derde Lijst van aanwinsten : 1939-Februari-1940, Med. 11 (1940) p. 6-10.
en : Djawa 20 (1940 Mei ib.)

Inrichting van deze lijst (uitvoeriger in Med. 4 p. IV-VI) met de Nrs. 1787-2100 :

Het *nummer* is dat van de Kirtya, gegeven aan het geschrift toen het binnenkwam of in behandeling werd genomen.

De *titel* is die welke het geschrift draagt ; menigmaal is het ook onder andere namen bekend.

Het *Arabische cijfer* wijst op het aantal lëmpir's, alle van vier regels, welke het geschrift telt of bij inritsen op lontar naar berekening tellen zal.

Het *Romeinsche cijfer gevolgd door een kleine letter* wijst op de categorieën waarin de Balische geschriften van het begin af verdeeld zijn, en wel :

- I. WEDA (godsdiensstige ceremoniën), a-weda ; b-mantra ; c-kalpaçāstra (ritualia).
- II. AGAMA (recht, ethiek, etikette) a-palakṛta (wet en voorschrift) ; b-çāsana (leefregels ; c-nīti (handleidingen voor de vorsten).
- III. WARIGA (handboek), a-wariga (astrologie) ; b-tutur (cosmologie, allegorie, mystiek ; c-kāṇḍa (grammatica, metriek, mythologie) ; d-usada (medicijnen).
- IV. ITIHĀSA (epiek), a-parwa ; b-kakawin (kunstgedicht in Hindoe-maten) ; c-kidung (id. in inheemsche maten) ; d-gaguritan („kleine" maten ; taal Nieuw-Balisch).
- V. BABAD (historie), a-pamañcangah (geslachtslijst) ; b-historische romans ; c-rijksongergangen.
- VI. TANTRI (volksverhalen), a-van Hindoe-afkomst ; b-van inheemsche origine ; c-katuturan (voorvallen van „eigentijdsche" gebeurtenis en slechts plaatselijke bekendheid).
Afkortingen naar de gebruikelijke catalogi.

1875	Aji brata (Vg. Tattwa brata No. 817. Med. 4 p. 74. Spijs-onthoudingen bij de uitoefening v/d Godsdienst)	44	IIIb	1852	Aji Rama Rena (vollediger dan No. 684 Med. 4 p. 2. Inhoud ongeveer als Kāṇḍa ĕmpat)	7	IIIb
1806	(Kidung) Aji Dharma (in Middel-Jav. geschreven ; inhoud komt in groote trekken overeen met No. 1510 (Bijl. Med. 6 p. 2))	37	IVc	1979	(Tutur) Aji Saraswati (bundel verschillende geschriften, o.a in het begin Aji Saraswati No. 88, 745, Med. 4. p. 2 en No. 1257 Med. 5 p. 3)	10	IIIb
1850	Aji Dharma (Het bekende verhaal in macapat. Taal Jav.)	263	IVd	1796	Aji Swamandala (fragm. v. Tutur Aji Swamandala No. 25, 330)	3	IIIa
2047	Aji pūrwabhāṣitakrama (Een verhandeling over de taal te bezigen jegens priesters en grooten ; jong geschrift)	12	IIIc	1957	Anak Agung di Mësir (Verhaal v. 2 kinderen v/e koning ; na veel lijden en zwerven weer terug a/h hof)	8	VIb

2000	Anak Agung Linggasari (dochter v. koning Linggasari, bewaakt door reusachtige kleeren-luis)	3	Vib	1828	Awig ² desa Katyasa (distr. Soekasada, o.a. Boelèlèng)	14	IIa
1939	Anak pacul tèken bikul (landbouwer en muisje, dat hem rijk maakt)	3	Vib	1788	Awig ² desa Kèkèran (West-Boelèlèng)	6	IIa
1891	Arthaweda (marti) (Klein geschrift, bevat arthaweda-mantra met vert.)	5	Ib	1953	Awig ² desa Lumbwan (desa in het Kloengkoengsche)	5	IIa
1843	Asthawa mantra (Over mantra's en houding v/d priester b/h officiëeren. Vg. No. 803, 1169 Med. 4 p. 47)	48	Ib	1830	Awig ² desa Mëndoyo Dangin Tukad (voor desa Mendojo beO. de rivier Prantjak, o.a. Djëmbrana)	5	IIa
1986	Atmapraçangsā (andere red. dan No. 6, 1150 Med. 4 p. 6)	9	IIIa	1831	Awig ² desa Mëndoyo (voor de desa Mëndoyo, beW. de rivier Prantjak, o.a. Djëmbrana)	1	IIa
1798	Awig ² bañjar Camënggaon (o.a. Gianjar)	22	IIa	1872	Awig ² desa Munggu (o.a. Badoeng)	2	IIa
1870	Awig ² bañjar Jërwan (district Mëngwi, o.a. Badoeng)	1	IIa	1807	Awig ² desa Padangkrta (o.a. Karangasëm)	9	IIa
1800	Awig ² bañjar Maspait (desa Kramas, o.a. Gianjar)	16	IIa	1820	Awig ² desa Pagadungan (desa Soekasada, o.a. Boelèlèng)	24	IIa
1874	Awig ² bañjar ñuh-gading (o.a. Badoeng)	3	IIa	1834	Awig ² desa Pañaringan (o.a. Djëmbrana)	1	IIa
1795	Awig ² bañjar Pande (o.a. Gianjar)	26	IIa	1954	Awig ² desa Sangkanbhuwana (o.a. Kloengkoeng)	9	IIa
1869	Awig ² bañjar Pangyasan (o.a. Badoeng)	4	IIa	1801	Awig ² desa Singapadu (o.a. Gianjar)	5	IIa
1955	Awig ² bañjar Pau (Wijk in het Kloengkoengsche)	10	IIa	1787	Awig ² desa Syangan (o.a. Gianjar)	36	IIa
1956	Awig ² bañjar Sidayu miwah ñuhaya (i/h Kloengkoengsche)	5	IIa	1821	Awig ² desa Tabola (o.a. Karangasëm)	14	IIa
1799	Awig ² bañjar Tëgal (district Oeboed, o.a. Gianjar)	14	IIa	1823	Awig ² desa Tajun (distr. Koeboetambahan, o.a. Boelèlèng)	6	IIa
1952	Awig ² desa Abang-Songan (beiden a.h. Batoer-meer)	19	IIa	1835	Awig ² desa Tëgalcangkring (o.a. Djëmbrana)	5	IIa
1811	Awig ² desa Angantëlu (o.a. Karangasëm)	17	IIa	1824	Awig ² desa Timbrah (o.a. Karangasëm)	34	IIa
1825	Awig ² desa Babi (o.a. Karangasëm)	36	IIa	1789	Awig ² desa Titab (West-Boelèlèng)	6	IIa
1814	Awig ² desa Basangalas (o.a. Karangasëm)	9	IIa	1791	Awig ² desa Tulikup (o.a. Gianjar)	35	IIa
1790	Awig ² desa Bëstala (West-Boelèlèng)	4	IIa	1871	Awig ² desa Tumbakbayuh (distr. Mëngwi, o.a. Badoeng)	2	IIa
1794	Awig ² desa Bitra (o.a. Gianjar)	37	IIa	1836	Awig ² desa Yeh Embang (o.a. Djëmbrana)	9	IIa
1829	Awig ² desa Bondalëm (o.a. Boelèlèng)	38	IIa	1826	Awig ² Mangwi (Verordeningen in het voormalige Landschap Mëngwi)	19	IIa
1833	Awig ² desa Budëng (o.a. Djëmbrana)	7	IIa	1815	Awig ² pura Bukit (Regels inz. verzorging van poera Boekit, o.a. Karangasëm)	7	IIa
1812	Awig ² desa Bukit (o.a. Karangasëm)	29	IIa	1822	Awig ² sèkaha sëmäl (Regels voor vereeniging van eekhoornjagers te Sidëmën (Karangasëm)	6	IIa
1813	Awig ² desa Bulyan (district Koeboetambahan, o.a. Boelèlèng)	9	IIa	1810	Awig ² sèkaha tlabah Bëkukih (huish. reglement voor vereeniging v. gootmakers, Landschap Karangasëm)	12	IIa
1873	Awig ² desa Gulingan-tëngah (o.a. Badoeng)	21	IIa	1809	Awig ² subak Isëh (o.a. Karangasëm)	5	IIa
1819	Awig ² desa Katyasa (district Soekasada, o.a. Boelèlèng)	13	IIa				

1827	Awig ² subak Lañahan miwah Babakan (desa Batoedingding; distr. Soekasada o.a. Boelèlèng)	11	IIa	1864	Buddha kacarēm (Inhoud ongeveer als Panglukunan daçākṣāra No. 146 Med. 4 p. 53)	11	IIIb
1808	Awig ² subak Pasëgëhan (o.a. Karangasēm)	7	IIa	2058	Cacangkriman mamëdi. (Liedjes om zuigelingen in slaap te wiegen en meteen om booze invloeden te weren. Verg. No. 649, Med. 6, p. 13)	1	IIIc
1883	Awig ² subak ring Badung	9	IIa	1866	Cacimpëdan (Raadsels uit het Pajangansche, o. a. Gianjar).	20	IVd
1884	Awig ² subak ring Mangwi	11	IIa	1943	Cai cënik (Over het ontstaan van de (op Bali als onrein beschouwde) gespikkelde bamboe)	6	VIIb
1792	Babad Ārya Tabanan (Voor-naamste Tabanansche edelen)	92	Va	1908	Carcan ajam (Kenmerken v. goede vechthanen; andere red. dan No. 456, Med. 4, p. 14).	43	IIIc
1855	Babad Ki Gusti Pasëk-Gelgel (Proza-geschrift over geslacht Pasëk-Gelgel; in begin van dit geschrift worden de Pasëk's goesti genoemd. Vg. No. 963, 965 en 955, Med. 4 p. 9)	17	Va	1928	Carcan paksi kitiran (Kenmerken van goede en slechte tortelduiven; zie Carcan kedis, No. 51, 705. Med. 4, p. 15)	4	IIIc
1921	Babad Sukahët (Over geslacht Sukahët; familie Wangbang. Zie Prof. Dr. C. C. Berg: Kidung Pamañcangah)	38	Va	1931	Carcan sawung (Gedicht over vechthanen. Vg. Carcan ayam No. 456, Med. 4 p. 14 en No. 1515 Med. 6 p. 5)	14	IIIc
2005	Bagus Kalaran (Naam v/d prins v. Daha gedurende z'n zwerftocht met zijn zuster)	5	VIIb	1901	Carcan soca (met vert. Vollediger dan No. 262, 978, Med. 4 p. 5)	8	IIIc
1817	Bañcangah Bandeça (Over een Bandësa-geslacht in Gèlgèl, o.a. Kloengkoeng)	18	Va	1989	Catur paksopadeça mahāratna (Verlossingsleer. Vg. Tuttur kalëpasan No. 1048 Med. 4 p. 77)	4	IIIb
1895	(Gaguritan) Bañjar Wangaya barak (Beschrijving v/e tijdig voorkomen gevecht tusschen 2 bandjars te Denpasar, 1939)	2	IVd	2017	Citayuni (Over offer; vg. No. 167 Med. 4 p. 61, No. 1575 Med. 6 p. 16)	5	Ic
1909	Bantën pangabenan (Offers bij lijkverbrandingen. Vg. No. 1104 Med. 4 p. 57)	18	Ic	2057	(Kidung) Cowak (Leerdicht; andere red. dan Cowak Med. 4 p. 16)	6	IIIb
1842	(Kakawin) Banwalakṣana (Geschrift belangrijk voor padanda's)	13	IIIb	1982	Daçanamaning tamba (Bevat de verschillende namen v. planten en dieren, waarvan deelen of vleesch geneeskrachtig zijn)	6	IIIc
2099	Bhagawān Indraloka (Nieuw-Balisch gedicht; inhoud: niti. Zie Med. 4 p. 11 No. 57, 357 en 459)	16	IIc	2012	Dewi Rëngganis (Vg. Vreede: p. 65. Dewi Gandawati, dochter v/e Jim, heet later D. Rëngganis, mag alleen v. bloemen leven en nooit mag een man haar naderen. Later na haar vereeniging met d. prins v. Koripan in witte wolken veranderd en hij in een berg)	5	VIIb
1862	Bhagawān Kāmandaka (Geschrift voor koningen. Vg. No. 155, Med. 4 p. 17. De inhoud anders)	18	IIc	1857	Dharma caruban (Bevat andere recepten dan No. 326 Med. 4 p. 18)	4	IIIc
1912	Bhauma Kāwya-parikan (Versificatie v/h kakawin „Boma” in Nieuw-Balisch)	177	IVd	2052	Dharmajati (Tuttur, waarin veel over samādhi. Vg. Tattwa Samādhi No. 2045 deze lijst)	20	IIIb
2049	(Sang hyang) Bhuwanapurāṇa (Gesprek tusschen Ćiwa en Bhagawān Wasiṣṭha over wereld en çāsana. Andere red. dan Bhuwanapurāṇa Med. 4 p. 12)	8	IIb	1840	(Kakawin) Dharma Kusuma (Voor inhoud zie: Kidung Jagatkāraṇa No. 1499 Med. 6, Bijl. p. 8)	79	IVb
1914	(Gaguritan) Bokah (fragment) (Arme man Bokah wordt later rijk)	32	IVd				
1993	Bregan gundruk (Gedicht over twee vrouwen met lesbische liefde)	9	IVd				

1925	(Tutur) Dharma paramārtha (Leefregels bij het streven naar goed gedrag. Vg. Caturyuga No. 666 Med. 4 p. 15)	45	I Ib	1995	Gaguritan saselongan (Gedicht; banneling beschrijft tocht naar zijn verbanningsoord (1e deel). Klein gedichtje v/e verliefd persoon (2e deel).	6	IVd
2065	Dharmawangça kṛtasiddhi (Gedicht, gemengde taal; inhoud Roman)	27	IVd	2056	Gaguritan Sūranādi (Een West-Lomboksch-Balisch gedicht over huidige badplaats Soeranadi)	6	IVd
1837	Drman (Vertoont kleine verschillen in de taal met No. 403 Med. 4, p. 19)	15	IIIb	1981	(Kidung) Gajah Putih (Heel klein geschrift over witten olifant met diepzinnige betekenis(?). Taal Balisch; maat Kadiri).	2	IVc
1861	Dukuh Bañol (nuttig voor landbouwers; bevat voorschriften inz. bep. handelingen, welke men op sawahs niet mag uitvoeren)	5	IIIc	2011	Galuh Daha matēbuk (Prinses v. Daha zeer schoon; haar jaloersche nicht laat haar fijn stampen; later weer in leven en gelukkig)	12	V Ib
1885	Gagēdingan (Uit Sēlat o. a. Karangasēm. Kinderliedjes en minder nette verzen)	8	IVd	1966	Galuh Kasa (Galuh Kasa is een der 7 prinsessen, door den Koning (met haar zusters) in het bosch achtergelaten)	3	V Ib
1975	Gagēdingan (Kinderliedjes)	23	IVd	1961	Galuh Payuk (v/e prinses, die in gedaante v/e watervat geboren is)	13	V Ib
1923	Gagēdingan anak alit (Kinderliedjes)	5	IVd	1932	Gēde Gulandir (Slimme dobbelaar)	6	V Ib
1898	Gaguritan (gagalihan) (Bloemlezing uit Kawi-literatuur)	42	IVd	1848	Gēde Wayan (De naam van één der hoofdpersonen v/e roman)	41	IVd
1856	Gaguritan dewasa (Andere red. dan Gaguritan's dewasa in Med. 4, p. 21. Over gunstige en ongunstige dagen)	35	IIIa	1897	Gēding Sanghyang (Volksliederen uit het Karangasēm-sche)	28	IVd
1896	Gaguritan ēnggung (Kikvorsch (ēnggung) is getrouwd met sawah-kikvorsch en schildpad; concurreerende wijfjes bewerken mannetje met goena ²)	8	IVd	1930	Gita Çakti (Verlossingsleer)	4	IIIb
1879	Gaguritan kamurangan (Taal: Balisch; gedicht over zwerftocht langs zee en bergen. Vg. Gaguritan kamurangan No. 1851 deze lijst)	7	IVd	2097	Guru laghu (Vg. No. 31, Med. 4 p. 26 [Guru Lag(h)u])	5	IIIc
1880	Gaguritan kamurangan (Vg. No. 1879 deze lijst)	8	IVd	2088	I Balu Kajanan tēken I Balu Kēlodan (v/d prins v. Koripan, die last krijgt v/d afgesneden clitoris v.d. „weduwe zuid”; later ervan bevrijd)	3	V Ib
2095	Gaguritan Kāṇḍa ēmpat (West-Lomboksch - Balisch gedicht. Vg. Kāṇḍa ēmpat rare No. 362 Med. 4 p. 35)	14	IIIc	2034	I Basang Gēde (Prins v. Koripan, die bij drinken v. water uit pantjoeran slang inslikt)	3	V Ib
1793	Gaguritan Kaputusan (leerdicht)	4	IIIb	2081	I Basang Lantang (Zoon, verwekt bij vrouw door godheid in gedaante v. paling)	8	V Ib
2098	Gaguritan Kasmaran (Een bundel gedichten uit West-Lombok: minnelied, over kalēpasan enz.)	18	IVd	2033	I Basang Siap (Prinses v. Daha geruimen tijd in gedaante v. darmen v/e hoen)	3	V Ib
1994	Gaguritan kasūksman (Gedichtje over verlossing)	8	IVd	1894	(Gaguritan) I Bēlog (Heel jong man, die zich dom voordoet en ten slotte meesteres tot vrouw krijgt)	16	IVd
2096	Gaguritan Kawikon (Gedichtje, bevattende critiek op brengen van offers aan dooden)	3	IVd	1949	I Bēlog (Verhaal v/e domoor; a/h eind v/h verhaal in zee gesprongen, omdat hij zich dood waant)	6	V Ib
1987	Gaguritan pasang cāstra (Balisch; gedichtje over spelling, om maten v/d kakawin goed te leren kennen)	7	IIIc				
2064	Gaguritan sasawangan (Gedichtje over bekoorlijkheden v/d natuur i/h gebergte)	9	IVd				

- 2083 I Bijal (de naam v/e jongeling ;
rijk geworden door muizen-
koning ; echter thuis gekomen
wil hij z'n moeder niet er-
kennen ; de moeder doet hem
in steen veranderen) 5 VIb
- 1944 I Bintanglارا (B. helpt een
koning, die hem later van zijn
vrouw wil berooven. Koning
onschadelijk gemaakt ; B. volgt
hem op) 10 VIb
- 1996 I Blulangmangap (Jongeman,
door den vader verstooten ;
keert later rijk terug) 6 VIb
- 2089 I Bojog timpang (V/e manken
aap) 13 VIb
- 1933 I Bosok (Inhoud als Cupak, zie
Br. III, p. 225) 14 VIb
- 1935 I Botol tēken I Samong (I Botol
heeft tijger gered ; deze wil hem
oppeuzelen ; kañcil redt hem) 5 VIb
- 1962 I Buta tēken I Bongol (Grappig
en (a/h eind) grof volksverhaal) 3 VIb
- 2018 I Cekel (Man, die boven in
een djakaboom luchtkasteelen
bouwt ; door schrik uit boom
gefallen en a/d gevolgen over-
leden) 2 VIb
- 2084 I Cekel Wanengpati (Naam v/e
prins, wiens placenta een kris
is, waarmee hij vijanden ver-
slaat en dooden levend maakt) 11 VIb
- 2013 I Čěmpakamarya tēken I Bagus
Giñjingan (2 jongens ; na vele
avonturen allebei koning ge-
worden) 5 VIb
- 2067 I Čěmpaka Mas (Prinses v. Daha
heet geruimen tijd Čěmpaka
Mas, als aangenomen dochter
v/e Běndesa) 12 VIb
- 2037 I Cicing gudig (Hond, onte-
vreden met zijn lot) 4 VIb
- 2079 I Dalang Antěban wiadin I Da-
lang Gowang (V/e wajangspeler
met bijzonder avontuur met
onzichtbare mensen) 7 VIb
- 2021 I Dampuawang (Vg. v. d. T. sv.
Prins v. Koripan in gedaante
v. witten aap op zoek naar
gemalin) 9 VIb
- 2025 I Dengdengkorek (Vuilenschurf-
tig jongetje ; huwt later prinses
v. Daha) 9 VIb
- 2022 I Dongkang (Jongeman, aan-
vankelijk in gedaante v/e pad,
later getrouwd met dochter v/e
Běndesa) 6 VIb
- 1999 I Dyaka (Verhaal v/e slimmen
man, die het toch moet afleg-
gen voor de gevatheid v/e vrouw,
met wie hij later huwt) 4 VIb
- 2087 I Gadung Adatěkana (Prinses
v. Daha en haar jongere broe-
der geroofd. Later gescheiden ;
ontmoeten elkaar weer ; broe-
der herkent haar niet en raakt
op haar verliefd) 13 VIb
- 1978 I Gětap ngalih balyan (V/e
vreesachtig mensch. Vg. No.
1666, Med. 11 p. 9) 4 VIb
- 2074 I Gunung Sari (Prins v. Daha
doet dienst als slaaf, naam
Gunung Sari, bij prins v.
Koripan) 10 VIb
- 1934 I Jaga (Aanvankelijk luie jongen,
later zeer ijverig, wordt rijk) 3 VIb
- 1976 I Jung lantang (reus met zeer
lange neus. Vg. Ijung lantang
No. 1667, Med. 11 p. 8) 8 VIb
- 2029 I Katak Mas (Vg. No. 1662,
Med. 11 p. 8 (I Payuk) en
No. 2032 deze lijst (I Dongkang)) 4 VIb
- 1940 I Kaple (I Kaple door vier
verschillende dieren (zijn vrien-
den) rijk geworden) 6 VIb
- 2069 I Karěg teken I Karig (Twee
broeders. Karěg jaloersch op
Karig ; besteelt den laatste ;
deze wordt later koning) 5 VIb
- 2023 I Kasa I Kadwa (Vg. Galuh
Kasa No. 1966. Verhaal van 10
zusters) 3 VIb
- 1947 I Kěbubung (Vg. Sampi wadak
No. 1634 en No. 1654) 7 VIb
- 2072 I Kědis Čěngkilěng (Prinses v.
Daha geboren in gedaante v/e
vogel ; later vogel gedood door
prins v. Koripan en uit gesple-
ten borst komt schoone prinses
tevoorschijn) 6 VIb
- 2073 I Kěplek teken I Kěples
(2 broeders, worden zeer rijk) 13 VIb
- 1959 I Kětik (Meisje, dat later haar
stiefvader trouwt) 3 VIb
- 2066 I Kětimun Jogog (Kětimun Jo-
gog getrouwd met slechte
vrouw, deze later door hem
gedood) 5 VIb
- 2043 I Lacur (I Lacur alleen op de
wereld ; ontvangt v/e Godheid
tooversteen, later koning ge-
worden. Vg. I Twara No. 1971
deze lijst) 4 VIb
- 2010 I Lara (Jongen, zeer arm en
deugdzaam. Geruimen tijd dood,
later herlevend) 21 VIb

1941	I Lara tēken Pan Sugih (I Lara, aanvankelijk arm, door oud man geholpen, rijk geworden. De booze Pan Sugih wil hem navolgen, vindt den dood)	3	Vib	2070	I Sudamala (Sudamala, zoon v. Guru, aanvankelijk met slangekop; wordt later koning)	7	Vib
2014	I Loling (Jongen, die v/e schaaap moedervereering leert)	5	Vib	1899	I Sugih, I Tiwas tēken I Balu Kajan. (I Sugih, slecht mensch).	12	Vib
2003	I Made Subandar (Avonturen v/d prins v. Daha, die eenigen tijd M. Subandar wordt genoemd)	8	Vib	2019	I Tangun (Man, wiens vleesch door slaaf v/d koning wordt gestolen)	3	Vib
2042	I Mamēdi (Onzichtbare spoken, die prinses v. Daha ontvoeren)	4	Vib	2006	I Taniyēng (Prinses v. Daha door storm opgenomen. Terecht gekomen in Koripan; later z.g. met I Taniyēng, een oud man, getrouwd. Deze echter 's avonds weggeloodsd en door prins v. Koripan vervangen)	10	Vib
1942	I Mrērēng (Verhaal v/e halfmensch. (Si Sigar ?) (zie I Rare Sigaran No. 1960, I Sigir No. 2075, I Truna sibak enz. No. 2076 in deze lijst)	3	Vib	2076	I Truna asibak Tua asibak (V/e kind, waarvan de ééne helft v/h lichaam volgroeid is, de andere nog onvolgroeid)	12	Vib
2036	I Murka Ati (Vg. Pan Kētumpit tēken Sang Lutung No. 1308, Med. 5 p. 7 en Pan Sangkodara No. 1327, Med. 6, p. 15)	2	Vib	1971	I Twara (Wees, die (doode) prinses levend maakt; huwt haar later)	7	Vib
2068	I Naga Bule (Schoone jongeling, aanvankelijk in gedaante v. slang)	4	Vib	2035	I Tuwung Kuning (Vg. No: 1646, Med. 11. p. 8)	2	Vib
2040	I Pucung (I Pucung wilde zich door list v/d prinses v. Koripan meester maken. De broer v/d prinses is hem echter te slim af)	7	Vib	2077	I Ubuh ajaka tatlu (drie weezen, die elk op bijzondere manier a/e vrouw komen)	7	Vib
1972	I Raga tēken I Sarira (Raga is lui en slecht v. karakter; besteelt zelfs z'n broeder Sarira)	3	Vib	2002	I Wayan Mērtanu (Vg. I Twara, No: 1971, deze lijst).	6	Vib
1950	I Rare Angon (No: 1637, Med. 11 p. 8)	7	Vib	1965	I Wayan Pañaliran tēken Ni Wayan Pengan (Meisje, aanvankelijk zeer leelijk en dom; later v. Guru schoonheid en tooversteen gekregen)	4	Vib
1960	I Rare Sigaran (Zie I Mrērēng No: 1942, deze lijst)	5	Vib	1913	Jajar Pikatan (fragment) (Vg. No. 1268, Med. 5. p. 6)	23	IVc
2024	I Sadya (Lui kind; door vader geslagen en verstooten, krijgt later tooversteen v. godheid, dan rijk en koning geworden).	5	Vib	1859	Jowarsa (Taal Jav; dit gedicht goed bekend onder oudere generatie. zie Vreede p. 202, Br. I. p. 270.	54	IVd
2090	I Sandyaka (Een verhaal v/e jongeling, die later met de dochter v/e koning trouwt; Vg. Kidung Sandyaka No. 2055 v. deze lijst)	4	Vib	1886	Kagunan manuk balatuk (nut v/d specht i/d geneeskunst bv. o/e bep. dag gevangen kunnen bv. vleugels v/d vogel een onfeilbaar middel zijn tegen bepaalde ziekten)	1	IIIc
2091	I Sangging Lobangkara (V/e teekenaar, die op een vlieger gezeten, losgeraakt, in den hemel terecht komt en niet terug wil)	3	Vib	1881	(Gaguritan) Kaki Gusti (gedicht over zwerftocht v. Kaki Gusti)	2	IVd
2075	I Sigir (Een maagd bevrucht door zonnestraal; zoon: half mensch)	10	Vib	1936	Kañcil tēken cicing (Dwerg-hertje, dat zich met list uit nood redt (zie Lutung Mungil no. 1144, Med. 4, p. 45, episode Dukuh Kantrungan)	3	Vib
2080	I Songkeng Sēkar (Naam v. prins v. Koripan in dienst v. koning)	9	Vib	1844	Kāṇḍa Calonarang (Calonarang-verhaal naverteld; nieuw geschrift).	40	IIIc
1974	I Srabēna - I Srabēni (Boccacciaansch verhaal)	4	Vib	1980	Kāṇḍaning kadaden (Vg. Kāṇḍa ĕmpat, Med. IV, p. 35)	16	IIIc

2046	Kaputusan Catur-kāṇḍa (Bevat ook: Afweertoooverformulier; bescherming tegen booze machten, Vg. Kawiṣesan No. 1260 Med. 4 p. 37).	8	IIIc	2027	Luh Pulasari (Maagd, die visch i/d dood volgt).	6	VIIb
1858	Kaputusan Sanghijang Anirucapati. (Bevat tooverformulieren om vrouwen te bekoren)	9	IIIc	2082	Luh Sēkar (Prinses v. Daha in gedaante v. rups, door kinderlooze vrouw verzorgd, genoemd Luh Sēkar).	8	VIIb
1997	Karya yajña ring Karang Pēndēm. (Gedicht over nafeest v. lijkverbranding in W. Lombok).	12	IVd	2086	Majajangkrikan (Een opstel over krekelgevechten, zoeken naar en onderhoud v. krekels (jangkrik), (Kloengkoengsch)	3	VIIb
1860	Kawitan Catur janma (Iets uitgebreider dan Brahmana Cute, no. 1604 Med. 11).	3	Va	2063	Malat parikan (Versificatie v/h Malatgedicht. ander stuk dan dan No's. 561 en 571, Med. IV. p. 46).	22	IVd
1998	Kēbo Mundar. (Text beter dan No. 466, Med. 4, p. 38. zie v. d. T. s. v. Mundar).	9	IVc	1845	Mandir (fragment) (Naam v/d hoofdpersoon v/h verhaal, gedicht in Bal. taal)	17	IVd
1849	(Gaguritan) Kētut Bangun (Gedicht dat bestaat uit: 1e. Raadgeving a/e zoon 2e. Versificatie v/e deel v/h Wirāṭaparwa)	14	IVd	1929	Mantri Kele (Tutur, waarin Mantri Kele voorkomt; Kele= kleine bamboekoker, zie v/d T. s. v. Kele)	3	IIIb
2093	(Gaguritan) Kētut Bangun (Naam v/e persoon, even gevat als I Bungking)	17	IVd	2031	Men Taulan (Koelkoel, die menselijke taal spreekt. Men Taulan heeft nl. het geheim des Konings via haar man a/e boom verklapt, waarvan de koelkoel gemaakt)	2	VIIb
2001	Kētut Mantu (Men Jro) (Jon-geman, die vele weddenschap-pen heeft gewonnen, na streken te hebben uitgehaald).	4	VIIb	2038	Meru tumpang solas (Onge-lukkige prins v. Kadiri smeekt tevergeefs a/d Godheid v/d Meru met elf etages om hulp, nl. om gestorven zuster levend te maken)	5	VIIb
1973	Kidang tēken cēkcēk (Dwerg-hert bij wedren door tjitjak verslagen met list)	3	VIIb	1984	Muhūrta-lakṣana (Vragen v. Bh. Kasyapa aan Brahmā over de plaats v. mensen v. verschillende rangen a/h hof (?) Vg. v. d. T. s. v. muhūrta)	4	IIb
1851	Kidung Kamurangan (Beschrij-ving v/e tocht langs zee en bergen)	3	IVc	1948	(Satwa) Naga Kilēs (Prins v. Koripan geboren i.d. gedaante v/e naga; later als gewoon mensch getrouwd met prinses v. Daha)	5	VIIb
1841	Kidung Kaputusan (Kidung over geheime wetenschap, Vg. no. 372, 373; Med 4, p. 39)	14	IIIb	2009	Naga lolok (Prins tot slang geworden door eten v. ei)	10	VIIb
2053	Korawāçrama-tattwa (Vg. Jan-maprāwṛti, No. 161 Med. 4, p. 28)	38	Ic	2044	ñai Dagang Apuh (Prinses v. Daha; geruimen tijd kalk-verkoopster; verzoent zich met prins v. Koripan, die haar eens onwaardig had behandeld)	15	VIIb
1900	Kramaning alaki-arabi (Red. afw. v. No. 302, 939, Med. 4, p. 42)	8	IIb	1946	Nang Bangsing tēken I Bēlog. (Vg. I Sugih, 1 Tiwas tēken I Balu Kajanan No. 1899 v. deze lijst)	10	VIIb
1805	Krama satya (Leefregels voor vrouw om haar man goed te dienen)	3	IIb	2007	Nang Cubling (Man, die listig-lijk zijn plaaggeesten, de apen, doodt. Uitvoeriger dan No. 1766, Med. 2. p. 9.)	5	VIIb
1804	Kusumadewa (vollediger dan no. 1255, zie Med. 5, p. 7)	63	IIIc	1945	Nang Kēdampul tēken Men Kēdampul (Grof)	6	VIIb
1920	Kusumadewa (Voor Pamangku's, Vg. 226 Med. 4)	15	Ic				
1878	Lakṣananing ipyan (Beteekenis v. droomen, Vg. No. 722, Med. 4, p. 3)	5	IIIc				
1922	Luh Kasih (Meisje, goed gedrag; later rijk. Booze, rijke vrouw wil haar nadoen, zij echter gestraft)	21	VIIb				

1964	Nariana Nariani (Echtpaar; man en vrouw vervloeken elkaar later)	3	VIb	2078	Pan Gërap (Vreesachtig mensch, die echter veel v. spookverhalen houdt; langdradig)	26	VIb
2004	Ni Bukuran tèken Ni Yoyodan (Twee meisjes, door ouders verstooten; later huwt een prins haar)	4	VIb	1911	Pangirut Pujut Kakiwi (Tooverformulieren voor vrouwen om mannen te bekoren)	2	IIIc
2008	Ni Dukan Çakti (Prinses v. Daha, in gedaante v. oude vrouw, wreekt zich op prins v. Koripan)	5	VIb	1919	Pangundang babai (Over behandeling v. babai's (spoken); bevat afweerformule's)	14	IIId
2026	Ni Luh Buyung (Dochter v. prinses v. Daha en koning der visschen)	6	VIb	1877	Pangupakara desa kamranan (Offers a. daemonen, als desa door plagen wordt geteisterd)	4	Ic
1977	Ni Luh Sari (Meisje, mishandeld door stiefmoeder; deze later verstooten door haar man)	3	VIb	1967	Pan Jëmpënit tèken Men Jëmpënit (Te verdeelen in twee deelen; 1e deel, vg. no. 1951 Pan Sugih tèken Pan Tiwas (deze lijst). 2e deel over dieren, die Pan J. hebben geholpen).	5	VIb
2020	Ni Wayan Sëdih (Onder dezen naam woont ongelukkige prinses v. Daha bij kinderloos echtpaar. Later verenigd met prins v. Koripan)	15	VIb	1958	Pan Laba tèken Pan Dana (Pan Laba rijk doch gierig man; P. Dana, hoewel arm, zeer vrijgevig).	2	VIb
1863	Pakarman (Huwelijkswichelarij Vg. No. 630, Med. 4 p. 50)	5	IIIc	1968	Pan Mangkubumi (V/e ontarden grootvader, later door zijn kleinzoon gestraft).	5	VIb
1889	Pamahayu ning anda kacacar (Voorschrift: na een pokken-epidemie behoort het land ritueel te worden gereinigd)	5	Ic	2071	Pan Munang-maning tèken Men Munang-maning. (Echtpaar maakt door zonderlinge list dief onschadelijk).	7	VIb
1888	Pamariçuddhan wang ala carane (Wichelarij en offers om kwade invloeden af te weren. Vg. No. 642, Med. 4 p. 86)	4	Ic	1951	Pan Sugih tèken Pan Tiwas (2 broeders; de rijke v. slechten inborst, wil ondergang v. zijn armen broeder bewerken: rijke later arm).	4	VIb
1903	Pamlaspas pustaka (Inwijden van lontars; bevat ook opsomming v/d bijbehorende offers)	2	Ic	1963	Pan Tuwung Kuning tèken Men Tuwung Kuning. (V/e prinses, die haar moeder i/d dood is gevolgd)	3	VIb
1938	Pan Bëlog (Vg. I Bëlog, no. 1324 Lijst aanwinsten, Med. 6, p. 7.)	2	VIb	1803	Pasasayutan (Sasayut naam v/e bep. offer)	102	Ic
2030	Pan Brangkwangan (zie Pan Brangkwangan No. 1666, Med. 11, p. 9, Vg. I Gëtap ngalih balyan No. 1970, deze lijst; Kloengkoengsch)	4	VIb	1867	Paswara desa Kuta (o. a. Badung)	10	IIa
2085	Pan Crungcung (Ni Crungcung wordt gehaat door haar stiefmoeder, die haar lever wil opeten)	8	VIb	1868	Paswara desa Lëgyan (o. a. Badoeng)	9	IIa
1816	Pāṇḍawawiwāha (Kakawin; inhoud fragment v/h Adiparwa o.a. huwelijk v. Draupadi met de Pāṇḍawa)	55	IVb	1832	Paswara desa Pakutatan (ten rechte: awig2; o. a. Djëmbra)	14	IIa
1846	Pangajaran (Gedicht over verliefd paar)	15	IVd	1797	Paswara pidabdab anslah muwah panuduk pajëg tanah ring wawëngkon karësidenan Bali miwah Lombok	10	IIa
1915	Pangastawan parägun ring pura Bësakih (Zelfbestuurders van Bali, baden 6 Juni '40 te Bësakih voor heil en herstel i/h Koningschap van H. M. de Koningin)	3	IVa	1991	Plutuk (Over offers bij lijkverbrandingen, zie No. 1104 Plutuk ngaben, Med. IV. p. 57)	12	Ic
				1978	Prabhu Koripan madoewe oka macan. (Koning met zoon, geboren in gedaante v. tijger; later gewoon mensch geworden)	12	VIb

2094	Prabhu Padmanābha (Naam v/e Koning i/e verhaal. Zoon Padmanābha in levenden lijve bij zijn vaderi/dhemel verschenen)	12	VIb	2060	Rṣi Garga (Over aardbevingen, gunstige en ongunstige dagen voor reizen, verplaatsen v. huizen enz. Vg. Bhagawān Garga No. 160 Med. 4 p. 11)	17	IIIa
1969	Prabhu Sambawa. (Koning heeft 2 zonen, tweelingen; door storm opgenomen; later gelukkig terug)	9	VIb	2028	Sampi wadak (Kloengkoensch; Vg. No.'s 1634, 1654, Med. 11 p. 10)	6	VIb
1887	Pracarū ning katiban krēmi masih. (Klein geschrift over offers om invloed van krēmi (maden) te neutraliseeren)	4	Ic	2055	(Kidung) Sandyaka (Hoofdpersoon v/e Roman. Taal Middel-Jav.)	31	IVc
1906	Prateka ning ambyanin tulang (marti). (Het behandelen v/d beenderen voor en na lijkverbranding, met vertaling)	7	Ic	1983	Sang Hiang Ratna Upadeṣa (Kamoksan-leer; Vg. Sang hiang Upadeṣa No. 331, Med. 4 p. 65)	8	IIIb
1847	(Kidung) Puntisaba, (Soort Pañji-verhaal)	53	IVc	1985	Sang hyang Swamandala (Over gunstige dagen en weken; Vg. No. 580, Pamujan wuku, Med. IV p. 51. No. 25, Sang hyang Swamandala Med. 4, p. 65).	15	IIIa
2050	Pūrwana tattwa (catur wangsa parikṣa) (Strekking verwant met Widhipapīncatan No. 62, 945, Med. 4 p. 84. Hier echter de vier kasten bestreken)	32	IIa	1893	(Tutur) Sarasamuccaya (Gedeelte v/h Sarasamuccaya bewerkt; taal Balisch).	62	IIIb
1865	Putru Sangaskara (Vg. Putrupasaji No. 167, Med. 4 p. 61)	19	Ic	1882	Sari ning galungan (offers o/d feestdag Galoengan; Vg. 41a, 62a, 192b, Med. 4. p. 70).	2	Ic
2092	Raden Galuh Anom (De prins v. Daha, een wees, genaamd Galuh Anom, bijgestaan door bijzonderen aap tegen listigheden v/e leelijke booze vrouw)	7	VIb	2100	(Gaguritan) Sarpayajña. (Nieuw-Balisch gedicht; inhoud dood v. Parikṣit, vg. No. 481, Med. 4 p. 31, vd. T. s. v. Parikṣit).	23	IVd
2015	Raden Galuh Daha madagang rujak. (Prinses v. Daha na veel lijden met haar neef i/h huwelijk vereenigd)	14	VIb	1902	Çaṅgkaçaraṇa (tutur).	7	IIIb
2041	Raden Galuh Gēde (Prinses v. Daha, vreeselijk groot en dik, verbannen door koning, omdat zij buitengewoon veel kan eten; later echter door de hulp v/e dadari normaal geworden)	10	VIb	1916	Sasayuting wwang agring. (Offers voor zieken, indien geneesmiddelen falen).	14	Ic
2039	Raden Mantri Koripan kalimburan. (Prins v. Koripan tijdelijk betooverd door leelijke vrouw)	17	VIb	2061	Sech Umbul Brahim (Gedicht, dat begint met „Kitap tasawoep mabasa Bali” S. M. Brahim is een groot kluizenaar; onderricht zijn volgelingen over wedergeboorte (tattwa makrana numitis))	4	IIc
2059	Raden Mantring Koripan kasakitan antoek Bhaṭāra Guru. (Van prins, die geruimen tijd a/d oever v/e rivier moet wonen, vanwege de ongewone lengte v. zijn penis)	15	VIb	1838	Sewagati (Kleine verschillen in taal en vollediger, vg. no. 566, Med. 4 p. 67).	48	IVd
1992	Rērēg Kadiri (Ondergang v/d desa Kadiri in West-Lombok)	21	Ve	2051	Çiwaçāsana (Plichten van priesters. Andere red. dan No.'s: 78a, 616 Med. IV, p. 69).	26	IIb
1892	(Gaguritan) Rērēg Praya (Opstand v/d desa Praya tegen den vorst van Tjakranēgara i/h jaar 1891 (?))	18	Vc	1853	Çiwa ṭiga (gaguritan) (Mystisch geschrift, Text beter dan No. 377, Med. 4 p. 69).	4	IIIb
2054	Rērēg Praya. (Vollediger dan No. 1892)	57	Ve	1924	(Tutur) Sūkṣmaning Çāstra (Eerst over mystieke letters, daarna verlossingsleer. Vg. Panglukunan daçāksara no. 146, Med 4 p. 53).	74	IIIb
				2016	Sundari bolong	4	IIIa
				1876	Swara-wyañjana (Vg. No. 1136a, 1159, Med. 4. p. 72).	87	IIIc

1854	Taru pramāṇa (Vollediger dan no's. 1375, 1397 en 1513, Med. 6, Bijl. p. 18; bevat alleen recepten)	34	IIId	1890	Ukuring kris (Vollediger dan No's. 423 en 847, Med. 4, p. 79).	15	IIc
1839	Tatēmpuran sawung (Vollediger dan no. 1167, Med. 4 p. 73)	54	IIc	1905	Umātattwa (marti) (Andere red. dan No. 433, Med. 4 p. 79).	6	Ic
1927	Tattwāgama (Vg. Agama no. 971, Med. 4 p. 1).	5	IIa	1907	Upakaraning mati (marti) (Soort geschrift als Yamapūrwatattwa, No. 1904 van deze lijst).	4	Ic
2048	Tattwāgama (Een verhandeling over eerbied-betuijing aan Vorsten, edelen enz.).	5	IIc	1818	Usada sawah (Bevat andere mantra's dan No's. 130a, 176a, 422, 1020, zie Med. Afl. 4, p. 81)	21	IIId
2045	Tattwa Samādhi (Voorbereidingen van Samādhi. Vg. Dharmajati, No. 2052 deze lijst).	8	IIb	1926	Wariga (Vg. Wariga bēlog No. 212, p. 83 Med. 4)	92	IIa
1910	Tingkahing anawur sosot kawalunan, (Vollediger dan No. 1442, Med. 6, p. 11).	10	Ic	1988	Widhipapīncatan (Andere red. dan No. 192, 62, 945, Med. 4, p. 84)	9	IIa
2062	Trate bang. (Gaguritan, waarin vermeld prinses v. Daha, prins v. Koripan en het rijk Trate (Tarate) bang, zie v. d. T. s. v. Tarate).	74	VI d	1802	Yajña dhana (Offers b/h aanbieden v. geschenken aan priesters door vorst en bij mabukur d.i. nafeest v/d lijkverbranding bij edelen)	5	Ic
1937	Tukang pañcing (Hengelaar heeft schelp opgevischt, waaruit later vrouw tevoorschijn komt; trouwt met haar).	3	VI b	1911	Yajña-prakṛti (Over brengen van offers; bij offeren moet gemoed immer rein zijn)	18	Ic
1917	Tutur mūla jatining kawitan (Verlossingsleer).	15	IIb	1904	Yamapūrwatattwa (marti) (Vg. No. 37, 1139 en 1223, Med. 4 p. 86. Vertoont afwijkende red. met genoemde geschriften. Met Bal. vert.)	7	Ic
1990	Tutur pratingkahing angga. (Over de goede kennis v/h lichaam, Vg. No. 388 Pratēḡsing kadaden, Med. 4 p. 58).	6	IIb				

Dangdang.

Jènnja mēdal ipoen kala wēngi,
bisa ngoetjap,
sada tjanté pisan,
mangondjakan ring timpalé,
jèn loewas makalangoen,
jadiastoe djoh dèsané oengsi,
talēr ipoen irika,
ring gēnahé bahoe;
tan magingsir kidja-kidja,
sagèt itjal,
sagèt kantēn ipoen malih,
talēr ring gēnah poenika.

Megatroeh.

Klētak-klētik soearanipoenē loemakoe,
ipoen padēm nanging oerip,
satata ipoen mategoel,
ngiring pamēkēl tan mari,
mēngkēb ipoen ring kakantong.

's Nachts komen zij te voorschijn
En kunnen zij praten
Bovendien zijn zij zeer spreekvaardig
als zij vroolijke gesprekken met elkander
aanknoopen,
Als zij op een pleziertocht zijn,
hoewel zij verafgelegen desa's moeten
bezoeken,
blijven zij toch op dezelfde plaats (vast-
gekleusterd);
zij verplaatsen zich nergens naar toe.
Nu eens verdwijnen zij,
dan weer zijn zij zichtbaar
altijd maar op dezelfde plaats.
(sprekende film).

Klētak-klētik zegt-ie, als-ie loopt;
hij is een dood ding, maar toch leeft hij.
Altijd zit hij vastgebonden
en volgt trouw zijn heer,
terwijl hij zich in een zak verborgen houdt,
(zakhorloge).

LIJST DER SASAKSCHE GESCHRIFTEN VAN DE KIRTYA LIEFRINCK-VAN DER TUUK TE SINGARADJA (NOVEMBER 1940).

Van meet af aan heeft de Kirtya zich ten doel gesteld, behalve de Balische, ook de Sasaksche literatuur te verzamelen. De Balische was evenwel zoo belangrijk en omvangrijk, dat deze vrijwel alle krachten en middelen absorbeerde. Geen der Kirtya-functionarissen was ooit langer dan eenige weken op Lombok, meestal slechts eenige dagen telkens, vaak besteed aan het verzamelen van de . . . Balische literatuur van West-Lombok. Slechts in de periode dat Dr. Goris zijn Sasaksch Woordenboek vervaardigde, waren er Sasaksche schrijvers in dienst - maar die zaten toen gedetacheerd op Bali. Nog is geen Sasak in Sasak-land steeds bezig met zoeken en afschrijven van lontars, al hopen we wel dat het 't volgend jaar zoo ver zal komen. Vooralsnog hebben we van den curator van Oost-Lombok een kleine twee dozijn lontars ter afschrijving mogen leenen, terwijl die van Midden-Lombok ons periodiek afschriften stuurt. Ook vroeger zijn te hooi en te gras Sasaksche lontars ontvangen en genum-

merd. Tegenwoordig krijgen ze een Nr. boven 10.000, waaruit men dadelijk de herkomst kan zien en de taal. Hieronder zijn de titels opgesomd van de geschriften die we al hebben, of die we te leen hebben en niet teruggeven alvorens er een afschrift van genomen is. Het cijfer rechts is dat van het aantal lettergrepen (syllaben) van elk geschrift, hetgeen ons voorkomt de eenige objectieve en dus effectieve manier te zijn om den omvang te bepalen, waarbij dus vervallen de mededeelingen over lange en korte regels, ruim en groot of gedrongen en klein letterschrift. Vooral bij poezie - en dat is de meeste Indonesische literatuur - is deze berekening van omvang gemakkelijk te maken. In het bijzonder wanneer afschrift met de schrijfmachine gemaakt wordt, is de bepaling van de som der syllaben eenvoudig. Daar deze van de Sasaksche literatuur ter Kirtya nog weinig talrijk zijn, is deze eerste opgave, ook wat syllabental betreft, als voorloopig te beschouwen.

1541 Abubakar	1376	10082 Baginda Amsyah-Calonarang	33558
10103 Adat gama tĕlu	4320	10088 Balang kĕsembar	9216
349 Adat waktu tĕlu	700	10078 Bang Bari	4113
10011 Adat waktu tĕlu	1488	10079 Bang Bari	9048
10018 Ajarwali (Br. I, p. 16)	21840	1539 Bango butak	11248
10009 Amir (Br. I p. 42-75)	6000	10107 Banteng raga	37800
10013 Amir	30912	10002 Bañuwurung	13440
10016 Amir	45080	1350 Bañuwurung	7296
10023 Amir	12480	10035 Bukit Bĕrji (Zie Br. I, p. 44)	48000
10026 Amir	28672	10046 Congah Sakra (Opstand v. Sakra tegen Tjakranagara, destijds Karangasĕm geheeten)	7680
10027 Amir	20056	10072 Congah Sakra	18216
10029 Amir	34008	1343 Cupak (Br. III p. 232)	15120
10031 Amir	17624	1345 Dangkan (Roman. Naam v/e postillon d'amour i/d roman)	11440
10037 Amir	15744	10004 Datu Daha	22272
10039 Amir	29976	10044 Dĕdongeng Amak Bokah (Een oud man vangt visschen met plant-aardig vergif)	1974
10020 Amir	23760	10069 Endah rwa. (Zie deze lijst : No. 1463 Saru rwa)	18550
10049 Amir Amza	108980	10077 Endah rwa	12480
470 Asĕrak	22440	10071 Gagak ngarĕm	11760
10040 Babad Congah Praya (Zie Babad Praya Congah deze lijst No. 137)	73038	10065 Gunung jati	4619
7 Babad Lombok	496	10032 Hikayat Dalim	38868
427 Babad Lombok (Babad v.h. eiland Lombok ; o.a. eerste bewoners)	22044	1344 Hikayat Nabi bĕrcukur (de haren vallen niet op den grond maar worden opgevangen door bidadari's)	6832
1379 Babad Mangwi (Sasaksch)	94224	10066 Hikayat Siti Patimah	2632
1382 Babad Mataram	35376		
137 Babad Praya Congah (Vg. Babad Congah Praya, deze lijst No. 10040)	13100		
234 Babad Selaparang (Komt overeen met Babad Lombok No. 7)	26496		
10076 Babad Selaparang	14450		

10012	Indarjaya (Vg. Indarjaya, Br. I, p. 31 J. III, p. 195)	3588	10041	Pangeling-eling wawatësan paer Mangkung Kateng (Grenzen de-sagebied Mangkung Kateng)	3948
10074	Indarjaya	33300	350	Pangëmpakan	4320
10095	Indarjaya	23808	10067	Pangeran Sangupati	10042
10050	Indragiri	83895	10094	Pangeran Sangupati	10336
1258	Jatiswara (Br. I. No. 255)	38688	10045	Paras Nabi (Vg. No. 10043 d.l.)	6745
10007	Jatiswara	21120	1540	Patimah Sam	41472
10024	Jatiswara	39176	582	Payar deça Amor-amor (Over grenzen v. de desa Amor-amor)	650
10028	Jatiswara	13872	350	Pangëmpokan	4320
10051	Jatiswara	52311	10042	Pëmajar waktu tëlù	6416
10059	Jatiswara	31584	19	Përcinan (Raadgevingen aan jon-geren)	85280
10067	Jatiswara	20278	1587	Përcinan	5400
10068	Jatiswara	33840	10085	Pun Kënëngëh	858
1381	Jawak	68112	10055	Pürwa-dakşına	8306
10052	Jayengrana	42441	10001	Puspakërma (Br. II p. 260-261)	22656
10063	Jayengrana	17108	10003	Puspakërma	22353
10015	Jowarsah (Br. I p. 270)	12480	10008	Puspakërma	34560
10019	Jowarsah	19344	10014	Puspakërma	3588
10022	Jowarsah	30576	10034	Puspakërma	27440
10096	Jowarsah	15704	10038	Puspakërma	31824
10005	Kabar kyamat (J. III p. 197)	7568	10058	Puspakërma	14312
10100	Kabar kyamat	10080	10064	Puspakërma	24017
10047	Kabar salaka	50753	10089	Puspakërma	28224
136	Kaluhuran Nenek Ganti (Kroniek v.h. geslacht Nenek Ganti (Ganti is een desa in Midden-Lombok))	14672	429	Pyagëm Batutulis	6400
10084	Kaluhuran Nenek Ganti	16800	468	Pyagëm deça Tañjung	66880
11	Kapyagëm marong	13392	66	Pyagëm Rangagata	3128
440	Kawitan bañjar Gëtas	28800	428	Pyagëm Sada (Bañu-nur)	9160
13	Kawitan Petal Jëmür	164560	10073	Räja Umum	9324
10105	Kayat Nabi (Vg. Hikayat)	5184	20	Rëngganis (Zie Br. I p. 55,58,60)	70224
10098	Kayat Nur (Vg. Hikayat)	7168	10010	Rëngganis (Vg. Kidung Dewi R.)	58776
233	Kidung Dewi Rëngganis (Zie No. 20, Rëngganis)	3256	10062	Rëngganis	28952
10090	Kupak	10112	10080	Rëngganis	35368
10104	Kyah	24576	10091	Saat	15376
1348	Lala dunya	20160	67	Sala-sila asal-usul	1080
10099	Lala dunya	21280	469	Sang Aji Lepangan	2336
10092	Lëbangkara	29600	1463	Saru rwa (Vg. Endah rwa, deze lijst No. 10069.)	39000
10057	Lëbangkara	19576	10083	Seh Umbul Brahım	3600
10097	Lok Miskın	14400	1538	Sëmaun	29680
10086	Lok Sësekek	2826	10056	Sësigar	11186
10054	Malaekat	6416	1347	Si Miskın	15872
10101	Mëgat sih	26452	10102	Si Miskın lara	17400
10033	Megantaka (Vg. Br. II. p. 171)	37888	10017	Siti Salamah	24960
10030	Moñeh	22464	1380	Smaragama	14592
10070	Moñeh	40040	10036	Takëpan Tapsir	58240
10075	Moñeh	32868	430	Tëmëlak mangan (Over den vorst v. Selaparang)	14976
10081	Moñeh	1316	10061	Tutur jati	6937
10043	Nabi Muhammad bërcukur (Zie kayat nabi deze lijst No. 1344)	1645	10053	Tulak Balak	11186
1349	Nursada	6240	10006	Unduk	21080
10093	Nursada	6336	24	Yunan	46864
10106	Nursada	6400	10021	Yusuf	32400
10048	Nusântara	80686	10025	Yusuf	35464
70	Pangeling-eling pawatësan deça Plambik (Over de grenzen v. desa Plambik in Midden-Lombok)	800	10060	Yusup	54285

WEER DRIE ROMANS VAN LIEFDE EN DOOD OP BALI.

I GOESTI NJOMAN PANDJI TISNA :

1935 Ni Rawit Tjèti Pendjoeal Orang, f o. 80; 170 p.;
1936 Soekrèni Gadis Bali f o. 40; 80 p.;
1938 I Swasta, Setahoen di Bédahoeloe f 1. —; 183 p.;
alle drie bij Balai Poestaka, Batavia-C.

De literatuur op Bali betrekking hebbende heeft de laatste twintig jaren wel een buitengewoon grooten omvang gekregen. Verschenen er blijkens Lekkerkerker's Bali en Lombok, Overzicht der Literatuur omtrent deze eilanden tot einde 1919, een 75 boeken, gewijd uitsluitend aan deze eilanden, sindsdien zijn er een 250 bijgekomen. Bedroeg het aantal tijdschriftartikelen (ook lange krantenartikels werden meegeteld) ruim 500, dit werd voor de laatste 20 jaren 800. Het is niet gemakkelijk het oog op de literatuur te houden, vooral niet wat betreft de derde categorie: de boeken en artikelen, waarin Bali en Lombok meer in het voorbijgaan behandeld worden. Vermeldde Lekkerkerker hier 200 titels, nu konden er al een 400 verzameld worden, terwijl er zeker nog veel meer moeten zijn. Het ware zeer te wenschen wanneer de mogelijkheid kwam te bestaan, een vervolgdeel op Lekkerkerker samen te stellen, niet alleen met auteursregister, maar bovenal met een goed zakenregister, zoodat men gemakkelijk de bestaande literatuur over een onderwerp kan vinden.

Het heeft geen zin in Djawa aandacht te vragen voor elk boek dat over Bali geschreven wordt. Het ongeïllustreerde boek met de oppervlakkige en onpersoonlijke reisindrukken van den Franschen schrijver Guy Chantepleure: Mes souvenirs de Bali (Paris, Calmann-Lévy, 1938) behoeft men zich niet aan te schaffen, daar de leerzame menu's van het Bali-hotel een waardevoller tekst bevatten, goed geïllustreerd zijn en - naar ik mag aannemen - uit propagandistisch oogpunt hoogstwaarschijnlijk op aanvraag gratis beschikbaar gesteld worden. In de serie I Libri di Viaggio di Arnaldo Fraccaroli gaf deze wereldreiziger bij Mondadori te Milano in April 1934 (herdruk Ottobre 1934) een enthousiast en vlot geschreven reisverhaal, een smaakvol gedrukt (160 paginatjes) en ruim geïllustreerd (48 plaatjes) werkelijk appetijtelijk boekje uit; oppervlakkig en idealiseerend, niet zonder onjuistheden, door een tourist en voor touristen geschreven. Van de plaatjes is 1/3 gewijd aan bloote vrouwenbovenlijven; twee derde van den tekst staat er bij stil, terwijl in schrijvers herinnering de vrouwen op Bali allemaal half naakt rondloopen. Zoo hadden we van Edouard de Keyzer

l'Ile des Seins Nues ($\pm$ 1930) en van Claude Eylan: L'Ile en transe (Paris, Librairie Plon, 5e éd. 1932); op hun tijd zijn deze boekjes nietesignaleerd, en het loont ook niet de moeite ze weer op te rakelen uit hun welverdiende vergetelheid. Zij dragen niet bij tot de kennis van Bali.

Hoewel er destijds in Djawa geen bespreking heeft gestaan van Vicki Baum's bekende boek, waaraan ongetwijfeld en m.i. terecht een langer leven zal beschoren zijn, is het nu te laat daarop alsnog terug te komen. H. T. Damsté, de oud-resident van Bali en Lombok, een man met een zeer bijzonderen stijl, heeft er een m.i. zeer juiste beoordeeling van gegeven in het Koloniaal Tijdschrift van 1938, 27ste jaargang p. 585-90: Een roman over Bali; wijlen E. du Perron in Kritiek en Opbouw van 1938 heeft hem dit m.i. heelemaal niet verbeterd.

Baliërs die voor niet-Baliërs over hun eigen land schrijven zijn er nog niet zoo veel geweest. Ik kan slechts noemen in de eerste plaats eenige studies van het lid van den Volksraad Tjokorda Gedé Raka Soekawati: Hoe de Baliër zich kleedt (Kolff, Weltevreden, 1926 = Sartorial Bali, Inter Ocean 1926 p. 526); Legende over den oorsprong van de rijst en godsdienstige gebruiken bij den rijstbouw onder de Baliërs (TBG 66, 1926 p. 423-34; eerder verschenen als The romance of the rice-grain, Inter Ocean 5, 1924 p. 787); De Sanghyang op Bali (Djawa 5, 1925, p. 320-5) en Lezing over land en volk van Bali (Djawa 10, 1930 p. 40-7). - In 1933 schreef I Goesti Ktoet Poetoe in Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw p. 5-13 over Cremation in Bali, p. 381-4 over Balinese pageants. - I Njoman Kadjeng gaf in 1929 in de Mededeelingen der Kirtya, Afl. I een Voorloopig Overzicht der op Bali aanwezige Literatuurschat, p. 19-40. - Dan is er in 1936 I Déwa Poetoe Boekian: Kajoebii, een Oud-Balische Bergdésa, bewerkt door C. J. Grader, TBG 66 p. 127-76, en Ida Bagoes Madé Hadipta: Een onderzoek naar de adatinstellingen van de désa Boeoengan, district Soesoet (Bangli) in Djawa 16, 1936 p. 102-17. - Tenslotte I Wajan Bhadra: Het „Mabasan" of de beoefening van het Oud-Javaansch op Bali, Bijlage (p. 1-20) van Mededeeling afl. V Kirtya Lieftrincq-van der Tuuk, 1937.

Belletristische werken over Bali van inheemsche zijde, om eindelijk tot ons onderwerp te komen, zijn er nog weinig. Heel oud is de *Serat poerwotjarito Bali van Radèn Sosrowidjojo*, in 1875 te Batavia op de Landsdrukkerij verschenen, door Lekkerkerker in zijn bibliografie onder Nr. A 12 gekenschetst als „een zeer merkwaardig boekje, dat verschillende elders nog niet vermelde ethnographische bijzonderheden bevat”. Veel recenter zijn de reiserinneringen van den Soloschen pangéran Hadiwidjojo, schrijvend onder het pseudoniem *Ekadjaja*, bij *Balé Poestaka te Weltevreden* in 1925 verschenen als *Bali Satjlérétan*, 145 p. + 21 ill. Grootendeels op Bali speelt zich af het Maleische romannetje *Kintamani* door Imam Soepardi (*Poestaka Nasional, Paviljoen GNI. Soerabaja*) van eenige jaren her (97 p., fo.60), met een vrij onmogelijke liefdesgeschiedenis. Het eenige merkwaardige van dit boek is de voorstelling hoe de Javaansche schilder en hoofdpersoon het Balische meisje dat hij bemint voor een dikke bom duiten afstaat aan de goede zorgen van zijn zestigjarigen en ietwat erotomanen beschermer, zonder dat hij het zichzelf fel verwijt, het meisje na de verschrikkelijkste ervaringen het hem voor de voeten werpt bij de gelukkige hereeniging, dan wel de schrijver verwacht dat zijn lezers spuwen zullen op zijn „held”.

Voor Baliërs en door een Baliër geschreven is de moderne Balische roman *Nēmoe Karma* door I Wajan Gobiah, in 1931 verschenen bij *Balé Poestaka (Volkslectuur)* te Batavia-Centrum (64 p., f 0.50), waarop ik een ander maal hoop terug te komen. Commercieel gesproken is het zeker geen succes geweest, en voor volgende romans heeft Volkslectuur dan ook den voorkeur gegeven aan de Maleische taal - hetgeen overigens meer te begrijpen dan toe te juichen is.

Mëlëgandang is de naam van een Balisch romannetje, dat ik nog niet heb kunnen achterhalen. Het is geschreven door Njoman Mas, zich noemende en schrijvende Goesti Njoman Mas Wirjasutha, die ook een Maleisch vijftientcents pamfletje (*Tjatoer Wangse di Bali olih G.N.M. Wirjasutha*) op zijn naam heeft staan. Hierin bestrijdt hij het kastenselsel, op welks prerogatieven hij vergeefs aanspraak maakt. Voor deze wonderlijke zaak is schrijver, die ambtenaar is, eerst buiten Bali geplaatst, nu buiten Bali en Lombok.

Gita Paprangan Djerman-Polen 18 rahina, antoek Nëngah Mërta, kamëdalang antoek Nëngah Tamoe, Stempelmaker, Liligoendi, Singaradja, N-Bali [1940], 32 p. 15 x 21 cm, in Balische letter gestencild en voor 25 cent verhandeld, laat ons niet in onzekerheid om-

trent den inhoud. Onlangs liet hij drukken *Sinom da ngëling*, 35 bladzijdjes met Spielerei, waarbij elke regel begint met een letter van zijn naam, een soort rederijkerspoëzie die zeer en voque schijnt te zijn, ook in de periodieken van Volkslectuur. Prijs 12 1/2 ct. Hij stelt verder in uitzicht een *tonil* te zullen uitgeven: *Pabilakah perempoean menoentoet haknja?*

I Goesti Njoman Pandji Tisna is de oudste zoon van den tegenwoordigen Zelfbestuurder van Boelèlèng, den bezitter van waarschijnlijk de meest omvattende lontarbibliotheek op Bali, waarvan de inventaris destijds is afgedrukt als bijlage L. p. 69-71 van het tweede kwartaal van het Oudheidkundig Verslag over 1921. Schrijver heeft het als jongen maar eenige jaren op de Lagere School kunnen uithouden, hetgeen niet tegen hem behoeft te pleiten, en heeft zich sindsdien Maleisch, Nederlandsch en Engelsch geleerd, hetgeen ontegenzeggelijk pleit zoowel voor zijn aanleg als voor zijn doorzettingsvermogen. Bedenkt men dat hij behalve de drie reeds verschenen Maleische romans er ook nog eenige in portefeuille heeft, terwijl hij handelaar is van zijn vak; dan blijkt hier een bedrijvig man aan het werk te zijn, van wien nog meer verwacht kan worden.

De moderne Europeesche realistische roman wordt hier door Westerschen invloed gepropageerd, en blijkt niet overal even goed en snel aan te slaan; geen wonder. Evenals ook andere gebieden moeten we helaas vaak constateeren, dat dit toch zoo kunstzinnig volk bij overname van vreemde cultuur-goederen voorsnood door een niet te miskennen onzekerheid van keus gekenmerkt wordt, waardoor maar al te vaak juist datgene wordt overgenomen, wat ten onzent niet als eerste kwaliteit en zelfs niet als mooi geldt. Het eigene wordt dan volkomen genegeerd en zelfs geïgnoreerd, het vreemde geïmiteerd op een wijze die ons ontzet. Als reactieverschijnsel op te snelle verwestersching zien we dan in Europeesche kringen de neiging, cultureele reservaten te willen maken - een onbegonnen werk. Daarentegen getuigt het m.i. van meer vertrouwen op inheemsche kunstzin hen heen te willen loodsen door deze Sturm-und-Drang-periode, deze geestelijke puberteit, in de hoop van bon sang ne peut mentir. Een deel hiervan is de mooie taak van een Java-Instituut, Bali-museum en Kirtya, Kunstnijverheidsschool en A. M. S. afd A-I, Volkslectuur last not least.

Ook Tisna heeft bij het hanteeren van den nieuwen romanvorm, bovendien met gebruikmaking van de vreemde taal Maleisch, niet altijd geheel weten te ontkomen aan vervreemding van het eigene en overname van het mindergeslaagde uit het vreemde; geen wonder.

Zijn levendige fantasie doet hem niet terugschrikken voor situaties die ons wel eens wat gewrongen lijken en die bij ons nog slechts in de jongensboeken voorkomen; anderzijds heeft deze hem de moed verschaft zich te wagen aan romans uit het verleden. Geen problemen uit het heden, maar toestanden uit nabij en zelfs zeer ver verleden voert hij ons met groote levendigheid voor oogen.

Ni Rawit Tjèti Pendjoeal Orang speelt een eeuw geleden in Zuid-Bali; Mèngwitani en Koeta en op Noesa Pénida. Een hardnekkige koppelaars speelt de hoofdrol; geen gebrek aan vuige lusten van een wulpsch man, ideale liefde der bedreigde maagden, veel goena-goena en derzelve betrijding, poging tot gewelddadige schaking, inbraak en brandstichting, gelukkig huwelijk en arbeidzaam leven na vlucht naar Noesa Pénida, vrouwenroof en slavenhandel, zeerooverij en moordpartijen. Daartusschendoor een aardig volksverhaal, allergenoegelijkste huiselijke tafereeltjes, milieu- en zedenschilderingen die de lectuur veraangenamen. — Zoo juist verscheen, eveneens bij B. P. en ad 80 cent de Soendasche vertaling: Panglajar djadi Tjoelik, door Soerjana.

Soekrèni Gadis Bali vertelt alleramusantst van de aantrekkelijkheid eener jonge maagd die klandizie verschaft aan de warong van haar duivelsche moeder, zoodat zelfs een energiek politiemann verzuimt proces-verbaal op te maken van een duidelijke overtreding. Minder stichtelijk wordt het relaas wanneer de dienaar van Hermandad overgaat tot maagdschoffeering, hiertoe arglistiglijk in staat gesteld door meergenoemde duivelsche moeder. Maar deze wordt gestraft: het onschuldige meisje blijkt haar eigen dochter uit eerdere verbintenis te zijn, en de moeder is niet zóó ontaard of zij wordt krankzinnig van zelfverwijt. Ook de politiemann ontkomt zijn gerechte straf niet: zijn slachtoffer brengt een bandeloozen zoon ter wereld, die van school gejaagd wordt, in het gevang belandt, daar volleerde boef wordt, als hoofd eener bende geheel Noord-Bali terroriseert, en ten slotte sneeft door de hand zijns vaders, dien hij tegelijkertijd doorboorde. Zelfs de bekende Engelsche geleerde Chatterjee komt — zij het geheel onnoodig — in dit boek voor.

I Swasta, sètahoen di Bèdahoeloe, speelt vóór 1000 jaar in de omgeving van de Batoer, in Bèdoeloe en Tampak Siring. Behalve liefdesperikelen van belaagde maagden, vuige lusten van parvenu-hovelingen, ontvoering en doodslag, beginnen we hier met een griezelig uitgesponnen episode van een menschtijger, terwijl een eruptie van de Batoer er aan te pas moet komen om de schurken te vernietigen zoodat de „goeden” maar ternauwernood

ontsnappen bij hun edel werk der wrekende gerechtigheid. Gelukkig komt de woede van den god van de Batoer op het goede moment tot bedaren, wanneer de euveldaders zijn gesneefd. Men zou het misschien niet vermoeden, maar in dit boek is ook nog een humoristische draad verweven, die ik hier echter niet ont-rafelen zal.

Wanneer het Schiller niet was, die in zijn jeugd Die Räuber had geschreven, dan zou niemand er meer naar omkijken. Daarná schreef hij beter; zoo moge het ook met Tisna gaan wanneer hij een beter instrument krijgt, nl. de eigen taal. Aan fantasie en temperament ontbreekt het hem geenszins, maar hij is nog wat losgeslagen, en zoekt zijn kracht in verbluffende situaties, daar de gebruikte taal hem nu eenmaal weinig mogelijkheden laat. Krijgt hij de gelegenheid, in het Balisch voor zijn landgenooten te schrijven, dan mag de verwachting gekoesterd worden dat hij zeker interessant genoeg schrijft om in ruime kringen gelezen te worden en daardoor anderen aan te moedigen in het gebruik van de eigen taal voor moderne belletterie.¹⁾ Het is zeer te betreuren dat men zich nu nog genoodzaakt ziet hiervoor het Maleisch te bezigen, en ook daardoor lichter verval in uitwassen. De verwachting mag gekoesterd worden dat bij gebruik van de eigen taal ook gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid tot woordspel, juiste en individueele woordkeus, humoristische schilderijen, die nagenoeg niemand in een vreemde taal voldoende tot zijn beschikking heeft. De roman acht ik even uitheemsch, onafwijsbaar en aanvaardbaar als de fiets en het colbertje, zij het in pyama-uitvoering; de roman in de eigen taal kan onder omstandigheden een minstens even goede kunstvorm worden als schilderijen op papier en masonniet.

Correctie-aanteekening. Toen dit stuk al bij den drukker was, bracht de maandelijksche lijst van aanwinsten der boekerij van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen mij nog op het spoor van meer dergelijke boeken. De Medansche uitgeverzaak Boekhandel Tjèrdas (Kapiteinsweg 21) geeft halfmaandelijks een klein formaat (10.5 × 17 c.m.) romannetje van een vel of vijf in de serie Loekisan Poedjangga (Elpe), misschien oorspronkelijk feuilletons, voor den schappelijken prijs van 18 ct. (f 1.— per kwartaal abonnement).

Bij haar is in Augustus of September 1940 verschenen in genoemde serie Loekisan Poe-

1) Zijn poëtisch werk, afgedrukt in Poedjangga Baroe IV, 1936-7, p. 87-8 en 146, is te weinig omvangrijk om conclusies te wettigen, terwijl ik de resultaten van zijn medewerking aan Terang Boelan (Soerabaja) nog niet heb gezien.

djangga (Elpe) een roman Asmara Karma, oléh I Madé Otar, het vervolg op Poernamawati. Ook dit liefde en dood op Bali, om nauwkeurig te zijn, in Djembrana en Balambangan, en wel op het eind der zestiende eeuw, toen Pandji Sakti, de stichter van het geslacht waartoe de huidige Zelfbestuurder van Boelèlèng zich rekent, herhaaldelijk expedities ondernam ter onderwerping van de oostpunt van Java. Het tweede deeltje bevat een samenvatting van het eerste, dat ik hier onverkort in vertaling geef en om den inhoud weer te geven en om den hooggestemden stijl te demonstreeren.

Op zekeren namiddag zagen, vanaf de kust van Përantjak [a/d Sëgara Roepëk] Ni Poernamawati en haar grootvader I Soebrata een sampan dobberen in de Sëgara Roepëk, als speelbal der golven.

De sampan kwam hoe langer hoe dichter bij en raakte ten slotte aan den grond. Het tweetal snelde toe om een kijkje te nemen. Er bleek een geheel met bloed besmeurd man in te liggen, die over zijn heele lijf met wonden bedekt was.

Beider medelijden werd opgewekt. Geholpen door Poernamawati's neef Goelëm droegen ze den ongelukkige in hun hutje om hem te verplegen.

Dank zij Poernamawati's nauwlettende verpleging herstelde de jonge man weer spoedig, terwijl Soebrata hem ook een goed hart toedroeg.

Maar liefde knaagde hoe langer hoe sterker aan het hart van Poernamawati, hetgeen de jalouzie opwekte van haar neef Goelëm, die haar reeds zoo lang beminde.

De ongelukkige jonkman bleek een strijder te zijn uit het leger van Dën Boekit (Boelèlèng), een aanvoerder van Goesti Pandji Sakti, die in den strijd tusschen het eiland Bali en Balambangan had moeten wijken en door het ongeluk getroffen was, geheeten Soerja.

... van dag tot dag nam Poernamawati's liefde in hevigheid toe, zonder evenwel blijkbaar weerwerk te ondervinden. Soerja beminde een ander meisje, dat hij al lang vereerde, nl. Sridanti in Balambangan.

Op zekeren achternamiddag, toen beiden in intiem samenzijn op de kust zaten, vertrouwde Soerja den tegenspoed zijns levens toe aan Poernamawati. Poernamawati betreurde het, maar haar liefde was onbluschbaar.

... Goelëm was ontstemd, bezorgd en nerveus bij de gedachte dat Wati hem a.h.w. den rug toedraaide. Herhaaldelijk had hij het hart der schoone maagd willen vermurwen, maar steeds was het alsof zij hem wist te ontglippen.

Op een koelen morgen, toen Poernamawati terugkwam van haar bad onder de pantjoeran, maakte hij van de gelegenheid gebruik om een definitieve uitspraak te krijgen. Ach, welk een droefheid woedde in zijn hart, toen het hem duidelijk geworden was dat... Poernamawati hem niet liefhad! Zij verwierp zijn liefde, schonk geen aandacht aan zijn verlangen, en wees zijn aanzoek af.

Onwrikbaar als een gladde steen aan het zeestrand waartegen de golven den heelen dag beuken, zoo hard was het hart van Poernamawati jegens Goelëm, niettegenstaande de pogingen van haar eigen grootvader Soebrata. De soldaten van Dën Boekit stortten zich weer op Balambangan om wraak te nemen voor de geschandvlekten. Een geweldig leger had zich op weg begeven. De strijd barstte los. De Balambanganners werden aangevoerd door hun koningen Mas Sëdah en Mas Pahit.

Een der optrekkende krijgers was Soerja. Hij vertrok enthousiast en onverschrokken uit Përantjak. Wanneer Bali nogmaals overwon, zou hij zijn geliefde Sridanti ontmoeten.

....in Përantjak was Poernamawati ten prooi aan vertwijfeling, verlaten door haar hartedief.

Ze wachtte van dag tot dag zonder iets te vernemen. Hoe langer hoe meer werd ze gedesinteresseerd en dook onder in haar leed, dat zij alléén droeg; ze wilde het niemand vertellen.

Op zekeren dag kwam een vluchtende Dën Boekitsche legerafdeeling, verstrooid in den strijd om Balambangan, te Përantjak aan. Grootvader Soebrata ontving ze eerbiedig.

Het gesprek kwam van het een op het ander en op den tweeden nederlaag in Balambangan; van Soerja werd verteld, hoe hij met andere slachtoffers in het strijdperk gevallen was.

Poernamawati moest inwendig gillen toen ze dat droeve nieuws hoorde. Ze trok zich terug in haar kamer en wierp zich op haar legerstede. Dagenlang bleef zij gedompeld in een meer van steeds vloeiende tranen.

... ginds op het slagveld had Soerja in werkelijkheid den dood nog niet gevonden. Begeleid door haar grootmoeder Soepardi kroop Sridanti na den strijd als een heilige engel tusschen de uitgestrektliggende slachtoffers rond.

Plotseling vond zij Soerja liggen. Naast haar vroegeren geliefde lag ook haar echtvriend. Zij droeg Soerja voorzichtig naar huis en verpleegde hem goed.

Soerja herstelde op den duur, werd weer gezond en krachtig.

Hij was Sridanti zeer dankbaar. Nadat de jongelui zoo lang gescheiden geweest waren kwamen de oude gevoelens weer boven.

In een zalige liefdesomhelzing werden ze man en vrouw en leefden gelukkig.

Nu voelde Soerja zich pas gelukkig, aange-naam gewiegd door de liefde die steeds zong in zijn ziel. Hij vergat volkomen het rampzalige meisje aan den overwal van Djawadwipa. . . !

Tot zoover het uittreksel van Loekisan Poedjangga. „Om het verhaal niet te lang te maken” het tweede deeltje in eigen bewoordingen.

De maagd Poernamawati is Soerja echter niet vergeten, weet geen ander middel te bedenken om hem te bereiken dan Goelëm's veerdiensten in te roepen, waarvoor ze hem met de zwaarste eed zichzelf als echtgenoot tot belooning stelt. Verrukt roeit de arme duts haar over; zij vindt Soerja terstond, en wel als pas bestorven weduwnaar. Goelëm laat zich eerst zoolang om de hoek zetten, terwijl beiden hun hart uitstorten, maar komt dan zijn belooning opeischen — druipt echter af en klaagt zijn nood aan Wati's grootvader.

De radja van Tabanan verzamelt zijn menschen ten strijde, w. o. die van Përantjak. Eerst tweegevechten van belangrijker helden, die allen veel praten, en dan weet Goelëm zijn concurrent Soerja te doen sneven. Blik-

semsnel komt Wati aanrennen en stoot zich het moordende staal in den boezem; dood.

Grootvader Soebrata geeft een karma-epiloog, welke mij meer doet denken aan die der Boeddhistische djataka's dan aan Balischen gedachtengang. Maar ik ben er ook niet bijgeweest, en misschien spraken die menschen van voor 270 jaar op Bali wel net zoo als bij van Lennep die van voor honderden jaren ten onzent. . . . De taal van deze „dichterschetsen” is Bahasa Indonesia, en de plot kan zelfs overal ter wereld zoo verzonnen worden, daar er geen couleur locale in is te bespeuren, tenzij het karma-staartje dat er achteraan kwispelt?

De nieuwste aanwinst, welke ik eveneens dank aan de Lijst van Aanwinsten der Bibliotheek van het K. B. G., is Penari BALI...! oléh Mohd. Hasan Tansa (1940) pënërbīt: „Pënjīaran Ilmoë” Fort de Kock, 71 blz. 10¹/₂ × 16¹/₂ c M, 16 ct. Bloedrood is het omslag; verleiding, moord en wraak vormen den inhoud, die even leerrijk is als die van de twee vorige vodies, maar voor sommige soort lezers nog prikkelender door den strijd van pikzwarte niets ontziende zonde en engel-reine heiligheid, wulpscheid en opofferende reine liefde. . . .

Dr. C. HOOYKAAS.

Poetjoeng.

5. Kaki Poetjoeng
manjama Dajak tatëloe
dadoea poetih sëntak
né adiri barak ngendih
Kaki Poetjoeng
amnjama tong dadi bsalë.

Opa Poetjoeng
heeft nog twee broers.
Twee (van deze broeders) zijn wit glanzend
de derde is vuurrood
Opa Poetjoeng
kan niet van zijn broeders scheiden gaan.

6. Tëka moesoeh
ngaba toembak praja noesoek
noembakin i wajah
adjaka dadoea ngëmbarin
Kaki Poetjoeng
soeba masërah godogan.

Vijanden komen op
gewapend met tombak en willen Opa
doorsteken

met de tombak bewerken.

Twee vijanden staan tegenover hen
Opa Poetjoeng
geeft zich weerloos over.

7. Loet katoesoek
i kaki boja matatoe
babang nomplok timpal
i kaki djrarat - djririt
loet makaploeg
i kaki niman poendoekan.

De vijanden steken toe,
Opa blijft ongedeerd.
Haastig vlucht hij en stoot tegen de
broeders aan;
en botst
tegen de galëngan, die hij kust.

De „galëngan” die door Opa Poetjoeng
wordt gekust is de binnenrand van de biljart-
tafel. De twee wit glanzende broeders en de
derde vuurroode zijn dus de biljartballen.

—
njama: broer of zus; hier met broers vertaald.